

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 4 2018

ЗМІСТ

Коротко про головне

Вшанування подвигу учасників Революції гідності3

Аналітика

Політичні акценти

Ворошилов О.

«Національні дружини»: громадська ініціатива чи політичний проект?..4

Рудь І.

Верховна Рада України: результати роботи та експертні оцінки прийнятих рішень (січень – лютий 2018).....9

Якименко Ю.

Предпосылки трансформации политического поля и перспективы реформ в Украине в оценках СМИ.....15

Тарасенко Н.

Польський Закон «Про Інститут національної пам'яті»: погляд з України.....21

Потіха А.
Формування коаліційного уряду у ФРН і українське питання в коаліційній угоді.....34

Дем'яненко М.
Глобальний розвиток людства: стратегії, загрози, тенденції.....41

Економічний ракурс

Кулицький С.
Оцінка розвитку українсько-польських економічних відносин у сучасному політичному контексті (Закінчення, початок у № 2-3).....53

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....59
Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України.....65
Наукові видання НАН України.....67
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....67
Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності.....69
Перспективні напрями розвитку української науки.....70
Діяльність науково-дослідних установ.....73
Кадрова політика НАН України.....75
Здобутки української археології.....76
Інноваційні розробки та технології.....80

До уваги держслужбовця

Гришина Т.
Актуальні питання етнонаціональної політики в Україні (за фондами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 2012–2017 рр.) (Початок, закінчення у № 5).....81

Коротко про головне

Вшанування подвигу учасників Революції гідності

Звернення Президента до Українського народу у зв'язку з Днем Героїв Небесної Сотні

Дорогий Український народе!

День Героїв Небесної Сотні – це день вшанування пам'яті наших відважних співвітчизників, які ціною власного життя дали можливість Україні бути незалежною, демократичною, відкритою світові державою, а усім нам – змогу самим творити своє майбутнє.

З гордістю і вдячністю віддаємо шану тим, чия самопожертва стала запорукою перемоги Революції Гідності, торжества незламного українського духу над підступними спробами нас упокорити.

Подвиг безстрашних лицарів, озброєних лише бруківкою та любов'ю до України, чотири роки тому згуртував увесь цивілізований світ на підтримку нашого вибору і нині продовжує надихати мільйони українських патріотів на рішучу боротьбу проти гібридних викликів «руського мира».

Маємо лише один правильний шлях – звільнення від агресора окупованої частини Донбасу та повернення анексованого Російською Федерацією Криму.

Зберігаючи відданість ідеалам гідності та свободи, ми повинні утверджувати національну єдність, розбудовувати демократичну сильну і процвітаючу країну, зміцнювати наше військо та високо цінувати кожен мить життя у незалежній європейській Україні.

Слава Героям Небесної Сотні!

Слава Україні!

Петро Порошенко

(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2018. – 20.02).

Звернення Голови Верховної Ради України А. Парубія з нагоди Дня вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні

Шановні співвітчизники!

Минуло чотири роки від 20 лютого 2014-го – дня Трагедії і Подвигу. Тоді життя найкращих, найрідніших були віддані за гідне життя десятків мільйонів, за вільне життя всієї країни. Хоч пройшло стільки часу, спогади про Майдан та його відчуття не полишають нас у ці дні.

Мільйони українців протягом Майдану визначили та однозначно ствердили наше найбільше прагнення – жити вільно й гідно.

Революція докорінно змінила нас і розпочала незворотні зміни в Україні. Пройшовши через всі випробування – мороз і вогонь, кулі, пекучий біль втрат, – ми стали сильнішими. Ми подорослішали на цілі покоління. І як зріла Нація ми розуміємо – для фундаментальних, системних змін потрібен час. Так, не все одразу вдається реформувати, ми робимо помилки і б'ємося об підводні камені, але ми, українці, не опускаємо рук, ми йдемо далі. І ми йдемо РАЗОМ.

Саме завдяки тому, що на Майдані ми були разом, що ми не здавались і попри все йшли до кінця, – Революція Гідності перемогла. І одним із найголовніших уроків Майдану є те, що ми разом творимо свою країну і що лише разом, кожен на своєму місці, відповідально і чесно виконуючи свою роботу, ми зможемо створити ту державу, за яку віддали свої життя Герої Небесної Сотні.

Завжди пам'ятаймо наших Лицарів Світла і Добра, які загинули на Майдані, і пам'ятаймо його уроки, щоб їхні життя не були віддані марно. Сьогодні також згадаймо всіх синів та дочок України, які, захищаючи нас усіх, загинули на східному фронті, куди ми перенесли наші барикади з Майдану.

Герої дійсно не вмирають – вони живуть у наших серцях та думках, у наших добрих справах і гідних вчинках, у нашій боротьбі та праці задля величі України і щасливого життя українців.

Вічна пам'ять та вічна слава героям!

Герої не вмирають!

Слава Україні!

(Офіційний веб- портал Верховної Ради України (<http://rada.gov.ua>). – 2018. – 19.02).

Аналітика

Політичні акценти

О. Ворошилов, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Національні дружини»: громадська ініціатива чи політичний проект?

28 січня в Києві учасники організації «Національні дружини» склали присягу «на вірність і служіння українському народу». Понад 600 учасників організації провели ходу центром міста. Загалом до організації вже вступила понад тисяча осіб у 18 регіонах, кажуть її керівники.

Проголошується, що мета діяльності громадської організації «Національні дружини» – забезпечення порядку в українських містах. «Ми,

не вагаючись, застосуємо силу, аби встановити порядок, що принесе добробут в кожную українську сім'ю!» – заявило громадське об'єднання «Національні дружини» на своїх сторінках у соцмережах.

Серед цілей руху – зменшення рівня злочинності в Україні, а також спортивне й ідеологічне виховання молоді, а в разі ескалації українсько-російського конфлікту – формування озброєної самооборони і партизанських загонів, стверджує командир «Національних дружин» І. Михайленко («Черкас»).

П'ятсот затриманих і переданих до рук поліції браконьєрів, стільки ж закритих точок продажу нелегального алкоголю, припинення роботи 75 гральних салонів в Україні та допомога кільком тисячам потерпілих від вибухів на військових складах у Калинівці. Про такі результати першого року діяльності «Національних дружин», які працювали «без зайвого розголосу», розповідають керівники цього об'єднання, презентуючи фільм про свою діяльність.

Слід зазначити, що проведення присяги та поширення інформації щодо «Національних дружин» взяло на себе керівництво партії «Національний корпус».

Речник партії Р. Чернишов заявив журналістам, що дружини є громадською організацією, і «фактично це частина «азовського руху» – ідеться про громадську активність ветеранів колишнього полку «Азов». Серед цілей діяльності «Національних дружин» він називає патрулювання вулиць і підтримання порядку, «протидія нарко- та алкопритонам», співпраця з поліцією та захист малого і середнього бізнесу. «Дружинники» можуть здійснювати «громадський арешт» особи, яку застали за скоєнням злочину, передавати її до поліції. Але вони не мають зброї, і це не є мілітарним утворенням, запевняє Р. Чернишов.

За словами речника «Національних дружин» І. Вдовіна, «нас у медіа дехто називає “ті тушками”, ще якимось недобре обзиває. Але серед наших цілей немає таких поганих ідей, як участь у корпоративних конфліктах чи рейдерстві, ми не маємо наміру просто ходити по вулицях і перевіряти документи у звичайних громадян. Ми керуємося законом “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону”. А також – статтею 207 КПК України про те, що кожен громадянин, який є свідком правопорушення, повинен перешкодити цьому злочину. Наші головні цілі – безпека в містах, охорона природних ресурсів, це протидія соціальним виразкам, як наркоманія, алкоголізм, ігроманія», – наголосив І. Вдовін.

Радник міністра внутрішніх справ І. Варченко також відзначає, що «Національні дружини» є однією із сотень подібних дружин в Україні, які створюються зборами українських громадян і діють відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 2000 р.

Між тим чимало експертів, а також волонтери й громадські активісти говорять про «Національні дружини» як про силове крило певних політичних партій в Україні.

Зокрема, низка експертів наполягають на тому, що «Національні дружини» – це парамілітарна структура, створена в інтересах партій «Національний корпус», «Народний фронт» та особисто міністра внутрішніх справ А. Авакова.

Серед основних версій, навіщо це йому потрібно:

- політичний тиск на Президента П. Порошенка;
- підготовка «штурмових загонів» для вуличних протистоянь на найближчих виборах;
- поширення в суспільстві відчуття небезпеки задля обґрунтування великих бюджетних витрат на силові структури.

Блогер А. Василенко згадує про те, що один з ініціаторів створення «Національних дружин» А. Білецький очолював ультраправі об'єднання «СНА» та «Патріот України», які активно діяли в Харкові у час, коли А. Аваков був керівником Харківської ОДА. Більше того, блогер бачить ознаки того, що силові акції цих організацій збігалися з бізнес-інтересами тодішнього керівника області.

Щодо зв'язку «Національних дружин» з лідером партії «Національний корпус» А. Білецьким, який долучився до складання присяги «дружинниками» в Києві 28 січня, то І. Михайленко відповів, що його особисто пов'язує з А. Білецьким дружба й спільний бойовий досвід на Донбасі. Але А. Білецький, за словами І. Михайленка, не впливає на «Національні дружини».

«Національні дружини» і партія «Національний корпус» є ідеологічно спорідненими й «побратимськими» організаціями, заявив речник партії О. Алфьоров. Проте він уточнив, що дружини і партія послуговуються різними інструментами, мають різне керівництво, тож «їх треба розділяти». При цьому він згадав про дружні міжособистісні зв'язки членів двох організацій. О. Алфьоров також не виключив, що «Національні дружини» під час майбутніх виборів «протидіятимуть тітушкам» і охоронятимуть дільниці, якщо «Національний корпус» або інша політична сила проситимуть їхньої допомоги.

За словами радника міністра внутрішніх справ І. Варченка, «“Національні дружини” мають історію, пов'язану з іншими організаціями, які працювали в зоні бойових дій, які працювали в Національній гвардії, які в Збройних силах працювали. Я розумію, що вони мають правильні цінності в голові. І це додає мені аргументів до сподівання, що вони будуть діяти в рамках закону».

За його словами, об'єднань, які бажають охороняти громадський порядок на вулицях міст, в Україні понад 10 тис. У створенні подібних організацій, які в соцмережах нарекли «приватними арміями», радник голови МВС бачить позитив. Мовляв, це допоможе зекономити бюджетні кошти.

«Ми вітаємо участь громадян в суспільно-політичному житті і в громадському житті. Чим потрібні подібні співпраці? Тим, що в такий спосіб розвантажуються державний бюджет. Є можливість вкласти більше зусиль для охорони порядку. І не за рахунок бюджетних коштів. Найважливіше – в такий спосіб громадяни привчаються до правового мислення», – каже І. Варченко.

Водночас ветеран бойових дій на Донбасі та волонтер Є. Дикий не виключає, що в разі порушень закону «Національними дружинами» та відвертого підігрування певній партії можуть з'явитися інші форми самооборони за участі ветеранів війни в Донбасі, які матимуть за мету приборкати «дружинників».

Слід зазначити, що частина експертів вважає подібні ініціативи закономірними в умовах фактичної війни з Росією та неспроможності влади приборкати злочинність.

Фактично ми бачимо парамілітарні або спортивні утворення при політичних проектах, стверджує політолог В. Цибулько. «Запит на партнерство громади з поліцією, на посилене патрулювання вулиць – є в суспільстві. Це запит на безпеку. Адже ми бачимо хвилю міграції, посттравматичний синдром у тих, хто пройшов війну, а відтак – і спалах насильства. Але така форма самоорганізації є й способом вирішення політичних завдань. Це щось на зразок силових сервісів для малого бізнесу і фермерів, для зупинення “маски-шоу”, наприклад. З подібними ініціативами захисту фермерів раніше особисто виступав А. Аваков, – нагадує політолог. – Загалом такі рухи в Україні є давньою традицією: згадайте, як з'являлися УНА-УНСО, “Тризуб”, а пізніше – ліві силові рухи. Фактично, ми бачимо парамілітарні або спортивні утворення при політичних проектах. Адже в Україні політичний інструментарій на місцях є досить обмеженим, і тому силова компонента завжди задіяна», – зазначає В. Цибулько.

Про те, що поява «Нацдружин» та інших форм громадської самооборони є закономірною, говорить і політолог К. Матвієнко. «Ми маємо справу з мілітарно-політичним рухом, який намагається заповнити вакуум влади передусім у сфері безпеки... Прогноз: влада і провладні партії намагатимуться загравати з “Національними дружинами”, тим самим сприяючи зростанню їхнього суспільного впливу. Назагал виникнення “НД” є реакцією зневіреного суспільства на той стан речей у державі, який створено поточним режимом», – підсумовує К. Матвієнко.

Натомість політолог В. Карасьов стверджує, що в умовах посилення фінансування Національної поліції додаткова громадська структура для підтримання порядку на вулицях виглядає як непотрібна. Отже, її дійсна мета – не порядок на вулицях і не «пропаганда неонацизму», а «демонстрація сили певними політичними силами в Україні», зазначає аналітик. Цілями такої демонстрації є, зокрема, спроба підпорядкувати собі праворадикальні рухи та потіснити вуличну активність прихильників М. Саакашвілі.

Відтак він робить висновок, що засновники ставлять перед собою не правоохоронні, а політичні цілі.

Крім того, В. Карасьов пояснює суперечливі реакції в українських та закордонних медіа «неоднозначним статусом дружин». Він також запропонував способи протидії російській пропаганді, яка використовує у своїх цілях «картинку» презентації «Національних дружин» у Києві. «Найкраща контрпропаганда – це хороша аналітика. Треба не ставитися до цього емоційно, роблячи висновки за “картинкою”. Треба це сприймати не як радикалізацію, а навпаки, як намагання певних політичних сил дерадикалізувати вулицю, взявши націоналістичні рухи під певний контроль», – констатує політолог.

На думку ж політолога В. Фесенка, подібні парамілітарні структури, особливо, якщо вони пов'язані з політичними партіями, є загрозою для демократії. «Я категоричний противник громадських парамілітарних утворень. Вони можуть бути кроком до тоталітаризму. І неважливо, хто створює: “Національний корпус”, “Правий сектор”, “БПП”... Не можна цього робити, особливо під партійними прапорами», – попереджає експерт.

Зі свого боку, міністр внутрішніх справ А. Аваков, з яким, на думку ряду експертів, пов'язані «Національні дружини», наголосив, що на вулицях українських міст не повинно бути ніяких мілітарних рухів. «У державі Україна є лише одна монополія на застосування сили – державна: Національна гвардія, Національна поліція, ЗСУ. Всі інші парамілітарні утворення, які намагаються себе позиціонувати на вулицях міст, не є законними. Суспільні рухи можуть бути якими завгодно, але тільки не виходити за межі закону», – сказав А. Аваков.

Тим часом міжнародні правозахисні організації вже зробили різкі заяви щодо активізації «Національних дружин» і відсутності реакції на це влади. Подібні парамілітарні утворення є загрозою для демократії, для основоположних прав людини та можуть ослабити підтримку України Заходом, стверджують вони.

Як вважає Т. Купер, дослідниця Human Rights Watch з українських питань, «Україна порушуватиме свої міжнародні зобов'язання щодо прав людини, якщо влада буде надалі терпіти ганебних дружинників, образливих ополченців, які підривають суспільну свободу... але не зобов'язують їх дотримуватися жорстких стандартів щодо застосування сили».

М. Шефф, директор неурядової організації Freedom House в Україні, зі свого боку відзначає, що навіть саме створення «Національних дружин» «завдає шкоди демократії в Україні».

Подібні побоювання висловив і український правозахисник та колишній політ'язень С. Глузман: «Як на мене, це дуже близько до запаху 1933 року в Німеччині. І я не перший це кажу. Тут у Києві у лавах “дружин” різні хлопці йшли. Звісно, чимало з них впевнені, що діють на користь України. Але проблема не у цих людях: убивцями можуть стати різні люди, а в дитинстві ми всі є хорошими...».

У відповідь на подібні звинувачення керівники «Національних дружин» згадують той факт, що в їхніх лавах є чимало представників тих національних меншин, які зазвичай переслідують неонацисти.

«Нам закидають нацизм та й багато чого. Але в наших лавах є різні національності: українці, білоруси, багато грузинів, і навіть росіяни, якщо вони підтримують український націоналізм», – запевнив І. Михайленко. За його словами, його організація стоїть на засадах «модерного українського націоналізму», який в жодному разі не передбачає переслідування національних меншин. Речник цього руху І. Вдовін додає, що до лав «дружинників» можуть долучатися й ті, хто не вважає себе націоналістом, але готовий боротися зі злочинністю й діяти на благо України.

Загалом же, на переконання політолога, викладача КНУ ім. Т. Шевченка П. Олещука, «оцінювати будь-які проекти можна виключно на основі кінцевих результатів. Якщо діяльність здійснюється в рамках закону, то що ми можемо конкретно сказати у цьому випадку проти. Тим більше, відповідні традиції громадської участі у здійсненні правоохоронної діяльності у нас наявні. За великим рахунком, об'єктом критики виступає не так організація, як слово “національний” та наявність певного антуражу у презентації структури. Але ми повинні зрозуміти, що саме по собі медіа-представлення не є і не може бути критерієм для оцінки діяльності».

На думку ж кандидата філософських наук, члена Асоціації українських письменників С. Грабовського, «головне – слід визначитися: йдеться або про допоміжну структуру при поліції та Нацгвардії, або щось на кшталт «партійної міліції». Цілі та функції в обох цих випадках будуть відчутно різними. Та й не в маршах сила патріотичних організацій, а в копіткій повсякденній діяльності, в жорсткій самодисципліні, в повазі до норм Конституції та у невпинному вишколі, в тім числі ідейному».

Отже, «Національні дружини», які формуються за участі лідерів партії «Національний корпус», наголошують на тому, що мають намір наводити лад на вулицях, зокрема і зі застосуванням сили, допомагати поліції та займатися вихованням молоді. Між тим низка українських експертів говорить про фактичне створення парамілітарних структур в інтересах окремих політиків, серед яких називають і нинішнього очільника МВС А. Авакова. У свою чергу частина фахівців вбачають у цьому ризик дестабілізації і навіть підігрування російській пропаганді.

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Верховна Рада України: результати роботи та експертні оцінки прийнятих рішень (січень – лютий 2018)

На початку 2018 р. Верховна Рада розпочала сьому сесію VIII скликання. Народні обранці у своїй законодавчій роботі протягом означеного періоду торкнулися цілого ряду важливих питань.

Серед них, зокрема, слід назвати такі: ВР України ухвалила законопроект «Про реінтеграцію Донбасу», внесла правки в Закон України «Про деокупацію Донбасу», враховуючи запити суспільства, активізувала свою роботу в питанні про Антикорупційний суд.

Крім того, Верховна Рада прийняла Закон «Про приватизацію державного майна». Відтак було визначено кількість підприємств, що підлягають приватизації у 2018 р.

Торкнулися народні обранці і питань соціального спектра. Зокрема, ВР України внесла правки до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей № 5027» (Військовослужбовцям за контрактом рядового, сержантського та старшинського складу виплачуватимуть компенсацію за оренду житла), набрав чинності Закон України «Про посилення відповідальності за несплату аліментів».

Поряд з тим потребує невідкладного рішення питання визначення керівника Нацбанку України. Голова Верховної Ради А. Парубій заявив, що Верховна Рада в лютому нарешті призначить нового керівника Національного банку України.

Щодо конкретного аналізу початку роботи Верховної Ради України експертне середовище зосереджувала увагу на такому.

18 січня Верховна Рада в другому читанні розглянула і проголосувала за законопроект «Про реінтеграцію Донбасу», який вперше визнає РФ – агресором.

Законопроект про реінтеграцію Донбасу прийняли в першому читанні 6 жовтня минулого року. Розгляд законопроекту супроводжувався бійками і блокуванням президії, а депутат Ю. Левченко запалив димову шашку в сесійній залі. У результаті творці документа погодилися виключити з нього положення про Мінські угоди і включити в нього питання Криму.

Документ вперше офіційно фіксує, що Російська Федерація є ініціатором збройної агресії проти України та окупантом частини української території. Це означає, що Україна більше не проводить АТО, а вживає заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, стримування і відсічі російської збройної агресії в Донецькій та Луганській областях. Законом передбачається, що терористичні організації «ДНР» та «ЛНР» називатимуться «представниками окупаційних адміністрацій РФ».

Згідно із законопроектом, Україна не відповідатиме за дії окупантів на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Водночас українська влада збиратиме інформацію про всі порушення, які там здійснюються, аби потім притягти Росію до відповідальності.

За фізичними та юридичними особами зберігається право власності на майно, у тому числі на нерухоме майно і землю на окупованій території, якщо вони здобули його відповідно до чинного законодавства України.

Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ визначається законопроектом як головний орган, якому будуть підпорядковані сили ЗСУ і всі, кого залучають до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони,

стримування і відсічі російської збройної агресії в Донецькій та Луганській областях (URL:https://24tv.ua/zakon_pro_reintegratsiyu_donbasu_uhvaleno_rado_yu_n914043.2018.18.01).

6 лютого 2018 р. Верховна Рада внесла правки в закон про деокупацію Донбасу № 7163, якими усунула неузгодженості у питанні продовження дії військово-цивільних адміністрацій у Донецькій і Луганській областях.

Голова ВРУ А. Парубій заявив, що правки, внесені до закон, є як технічно-юридичними, так і змістовими – усувають неузгодженості щодо продовження дії військово-цивільних адміністрацій у Донбасі.

Секретар парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони І. Вінник зазначив, що це питання комітет міг узгодити сам, але вирішив озвучити його в залі Верховної Ради, оскільки законопроект мав резонанс.

Спікер парламенту додав, що обговорювати правку немає сенсу, оскільки з пропозицією комітету депутати ознайомилися під час обіду. Після цього 228 голосами Верховна Рада ухвалила зазначені правки. Голова ВРУ А. Парубій пообіцяв, що якщо апарат встигне внести їх у закон, то він наприкінці засідання привселюдно його підпише.

Слід зазначити, що раніше в законі була прописана правка, яка передбачала строк дії військово-цивільних адміністрацій до 28 лютого 2018 р. Під час голосування за закон було внесено іншу правку, яка повністю виключає строковість ВЦА (URL:<https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/6/7170761/>. 2018. 6.02)

У січні 2018 р. Верховна Рада також прийняла закон про приватизацію державного майна. Відтак близько 100 підприємств підлягають приватизації у 2018 р. За відповідне рішення проголосували 266 народних депутатів.

Закон встановлює спрощену класифікацію об'єктів приватизації на об'єкти малої та великої приватизації; вимоги до покупців об'єктів приватизації та обмеження щодо їх участі в приватизації; відповідальність за недостовірність, неповноту представлених документів; розширено коло об'єктів, які можуть підлягати приватизації.

Також у законі про приватизацію держпідприємств змінюється підхід до продажу малих і великих підприємств. Новий закон чітко встановлює 11 місяців для об'єктів великої приватизації та п'ять місяців для малої. Якщо вартість активів підприємства за останній рік перевищила 250 млн грн, то це об'єкт великої приватизації, який буде продаватися з залученням радника, усе менше – це мала приватизація, яка буде проходити виключно на електронних платформах.

Документ також встановлює чіткий порядок приватизації; вимоги до формування і затвердження переліків об'єктів, що підлягають приватизації; порядок прийняття рішення про приватизацію. Ініціювати приватизацію об'єктів зможуть державні органи приватизації, уповноважені органи управління, інші суб'єкти управління об'єктами державної власності або покупці (URL:

https://24tv.ua/rada_priynyala_zakon_pro_privatizatsiyu_derzhpidpriyemstv_shho_zminitsya_n915193.2018.18.01).

Паралельно з вирішенням питання про приватизацію держмайна у 2018 р. Верховна Рада заборонила юридичним і фізичним особам-резидентам країни-агресора брати участь у приватизації в Україні. Таку правку декількох фракцій ухвалив парламент, голосуючи за закон про приватизацію державного майна.

Так перед голосуванням доповідач закону А. Іванчук зачитав загальну поправку до ст. 8, згідно з якою не можуть бути покупцями об'єктів приватизації «Юридичні особи, бенефіціари-власники 10% і більше акцій підприємств, які є резидентом держави, визнаної Кабінетом Міністрів і ВР державою-агресором». «Вказане положення не застосується до юридичних осіб, акції яких допущені до торгівлі іноземними фондовими біржами за переліком Кабміну, окрім юридичних осіб, які є резидентами держави-агресора та фізичні особи-громадяни та/або резиденти держави, визнаної ВР державою агресором», – зачитав формулювання А. Іванчук. Після цього це рішення було підтримане більшістю народних депутатів (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/18/7168786/>. 2018. 18.01).

Широко обговорюється у стінах ВРУ і питання початку діяльності Антикорупційного суду, однак, прогрес у цьому питанні швидше має декларативний характер.

Тим не менш, 9 лютого 2018 р. Голова Верховної Ради А. Парубій заявив, що парламент вийшов на фінішну пряму в дискусії про Антикорупційний суд і прогнозує, що через півтора місяця вийде на ухвалення відповідного законопроекту. Про це А. Парубій розповів в інтерв'ю телеканалу «Рада».

Голова ВРУ А. Парубій, зазначив, що наразі є дискусія з приводу певних положень законопроекту. «Наші партнери вважають, що не всі з положень Венеційської комісії були враховані у президентському законопроекті. Я передбачаю, що між першим і другим читанням ми зможемо ці дискусії завершити і внести ці положення Венеційської комісії», – заявив А. Парубій.

За його словами, він переконаний, що під час формування порядку денного на всю сесію Ради, до нього долучать законопроект про Антикорупційний суд. «Після того має бути рішення профільного комітету і невідкладно я це питання запропоную на розгляд Верховної Ради», – запевнив А. Парубій.

Слід нагадати що 18 січня Верховна Рада не змогла внести до порядку денного президентський законопроект 7440 про Вищий антикорупційний суд та чотири альтернативні законопроекти.

Проект закону про Вищий антикорупційний суд від Президента П. Порошенка зареєстрували у Верховній Раді ще 22 грудня 2017 р. Тоді ж у парламенті зареєстровані чотири альтернативні законопроекти від депутатів.

Слід підкреслити, що ряд міжнародних партнерів України виступили з жорсткими вимогами до офіційної влади України через президентський законопроект.

Зокрема, Міжнародний валютний фонд заявив, що проект Президента П. Порошенка про Антикорупційний суд суперечить зобов'язанням України.

Згодом Світовий банк теж висунув свої вимоги, попередивши, що від цього залежатиме доля чергового траншу на 800 млн дол.

Євросоюз також офіційно виступив із критикою на адресу Банкової через те, що Президент, мовляв, подав законопроект про Антикорупційний суд, який суперечить обіцянкам Києва та рекомендаціям Венеціанської комісії (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/9/7171161/>. 2018. 9.02)

Як вже зазначалося вище, Голова Верховної Ради А. Парубій розраховує, що Верховна Рада в лютому призначить нового керівника Національного банку України. Про це він заявив 5 лютого на спільному з Прем'єр-міністром В. Гройсманом брифінгу в парламенті,

Зокрема, А. Парубій заявив: «Вже є подання, але потрібне рішення комітету, також я планую, що було би правильним, щоб кандидатура, яка планується на керівника Національного банку, змогла зустрітися з усіма фракціями парламенту». «Я передбачаю, що рішення комітету може відбутися ще цього тижня, але сама постановка питання на порядок денний буде залежати від того, коли буде комітет і коли відбудеться співбесіда з усіма фракціями», – додав А. Парубій. «Планую в цьому місяці, якщо не цього тижня, то наступного пленарного. Планую не затягувати з цим питанням і невідкладно поставити його на розгляд Верховної Ради», – уточнив спікер.

Раніше повідомлялося, що Президент П. Порошенко пропонує парламенту призначити Я. Смолія головою Національного банку (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/5/7170587/>. 2018. 5.02)

Разом з тим важливою проблемою діяльності ВРУ, яка впливає на швидкість прийняття рішень і результативність роботи, є питання відвідуваності засідань ВРУ народними обранцями. Депутат БПП С. Рудик, коментуючи цю проблему, заявив: «Поки не буде розглянуто законопроект про відкликання депутатів, проблема із відвідуваністю засідань ВР не буде вирішена».

Ще одним варіантом, озвученим депутатом С. Рудиком, є скорочення депутатського корпусу. Однак наразі такий засіб малореальний, зазначив депутат (URL: <https://www.5.ua/polityka/yak-vidvadyty-nardepiv-prohuliuvaty-zasidannia-verkhovnoi-rady-rudyk-164642.html>. 2018. 8.02).

Соціальний захист також не залишився поза увагою народних обранців, однак у цьому випадку важливим елементом будуть не стільки прийняті закони, скільки реальний механізм їх втілення.

Так, відповідно до прийнятого 8 лютого рішення ВР України військовослужбовцям за контрактом рядового, сержантського та старшинського складу виплачуватимуть компенсацію за оренду житла.

Відповідні поправки Кабміну до закону про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей № 5027 ухвалила Верховна Рада.

Згідно з законом, у разі відсутності службового житла, військова частина зобов'язана орендувати його для військовослужбовців, а також членів їхніх сімей або ж виплачувати їм грошову компенсацію. Також військовослужбовців за контрактом, які не перебувають у шлюбі, можуть безкоштовно розміщувати в казармах у розташуванні військової частини, із відповідними житлово-побутовими умовами, а сімейних – у гуртожитках.

Зазначається, що згідно з попередніми розрахунками, орієнтовна потреба в коштах, необхідних для реалізації положень закону, становить 786 млн 690 тис. грн на рік (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/8/7170994/>. 2018. 8.02).

Значний суспільний резонанс викликав закон про посилення відповідальності за несплату аліментів, що набрав чинності 6 лютого 2018 р. Закон передбачає тимчасове обмеження в праві виїзду за межі України боржника, який не платить аліменти.

Також до боржника, у якого є заборгованість зі сплати аліментів у розмірі, який сукупно перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, можуть застосовувати такі заходи: тимчасово обмежити його в праві керувати транспортним засобом, користуватися вогнепальною мисливською, пневматичною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, а також обмежити в праві полювання.

Також пропонується новий вид адміністративного стягнення у вигляді соціальних робіт, які полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час платних суспільно корисних робіт, вид яких визначатимуть органи місцевого самоврядування. Раніше міністр юстиції України П. Петренко анонсував, що 6 лютого почне повноцінно функціонувати реєстр неплатників аліментів, заборгованість із виплати аліментів яких становить понад шість місяців. Міністр додав, що в цьому реєстрі будуть всі без винятку особи, які не платять аліменти, незалежно від їхнього статусу, посади або перебування на державній службі (URL: <https://economics.unian.ua/finance/2383380-zaberut-prava-i-ne-pustyat-za-kordon-zakon-pro-posilennya-vidpovidalnosti-za-nesplatu-alimentiv-nabuv-chinnosti.html>. 2018. 6.02)

Отже, робота Верховної Ради України протягом січня – лютого 2018 р., незважаючи на проблеми з відвідуваністю засідань, принесла очевидні результати. Ключові питання щодо статусу ОРДЛО та реінтеграції Донбасу, приватизації державного майна, статусу військовослужбовців отримали свою законодавчу оцінку. Разом з тим, на думку експертів, на сьогодні ще важко прогнозувати строки прийняття необхідних рішень, що дозволять розпочати роботу зі створення Антикорупційного суду та обрання голови Нацбанку. Однак керівництво ВРУ робить оптимістичні заяви з цього приводу.

Предпосылки трансформации политического поля и перспективы реформ в Украине в оценках СМИ

Участие украинских политиков в так называемом молитвенном завтраке с президентом США Д. Трампом заставило наблюдателей в очередной раз констатировать, что в Украине фактически стартовала президентская избирательная кампания.

СМИ пишут об этом событии как о своеобразном кастинге кандидатов, который поспособствует принятию решения о том, на кого из представителей украинского политикума сделают ставку США в ходе следующих выборов.

Особенное внимание в связи с этим было привлечено к участию в молитвенном завтраке представителей партии «Батьківщина» и ее лидера Ю. Тимошенко, которую называют сегодня одним из наиболее вероятных победителей президентской избирательной гонки. Напомним, согласно рейтингам, опубликованным Фондом «Демократические инициативы» и Центром Разумкова в конце января, Ю. Тимошенко опережает действующего Президента по уровню электоральной поддержки.

Другой важный вопрос, который поднимают обозреватели в связи с наметившимися в политической сфере трансформациями, – продолжение сотрудничества с Международным валютным фондом и ход выполнения Украиной условий критически важного для отечественной экономики кредитования. Эксперты подчеркивают, что сегодня перспективы получения новых кредитов от МВФ стали весомым фактором в политической жизни страны, а готовность к выполнению выдвигаемых перед Украиной условий кредитования становится одним из ключевых качеств, необходимых для отечественных политических игроков, чтобы заручиться поддержкой зарубежных партнеров, в том числе и в ходе будущей избирательной кампании.

Именно в таком ракурсе наблюдатели рассматривают и молитвенный завтрак с президентом США и состоявшийся недавно визит представителей МВФ в Киев, целью которого стало обсуждение вопросов связанных с условиями продолжения программы расширенного финансирования со стороны Фонда.

СМИ сообщают, что на 66-м молитвенном завтраке присутствовали более 50 украинских политиков. В частности, мероприятие посетила делегация от фракции «Блок Петра Порошенко» в составе М. Ефимова, А. Павелко, А. Герасимова и депутаты из «Народного фронта» А. Геращенко, П. Унгуриян и О. Кришин.

Депутаты от «Оппозиционного блока», партии «Самопомич» и «Радикальной партии» в мероприятии участия не принимали.

Кроме народных депутатов, принять участие в молитвенном завтраке планировали министр образования и науки Украины Л. Гриневич, уполномоченный Президента по правам ребенка Н. Кулеба, директор департамента по делам религий Министерства культуры А. Юраш и председатель Нацсовета по вопросам телевидения и радиовещания Ю. Артеменко.

Что касается «Батькивщины», то помимо лидера партии Ю. Тимошенко, которая принимала участие в молитвенном завтраке уже не впервые, Вашингтон посетили народные депутаты С. Власенко и Г. Немыря. «Они находятся в Соединенных Штатах, где проводят ряд встреч с господином Волкером – спецпредставителем по вопросам Донбасса, и с сенаторами, председателями комитетов международных дел, обороны, разведки. То есть происходят важные консультации для того, чтобы помочь Украине», – сообщил представитель «Батькивщины» А. Рябчин.

Известно, что в США Ю. Тимошенко провела встречи с сенаторами Б. Коркером и М. Рубио, а также с помощником государственного секретаря США по делам Европы и Евразии В. Митчеллом. Главным же событием визита называют ее встречу со специальным представителем Государственного департамента США по вопросам Украины К. Волкером.

СМИ обращают внимание, что первым информацию о встрече с Тимошенко предоставил именно К. Волкер, а не лидер «Батькивщины».

Из сообщения политика в Twitter следует, что собеседники говорили о войне на Донбассе и перспективах выполнения Минских соглашений. По сообщению пресс-службы Ю. Тимошенко на встрече с К. Волкером шла речь о внутренних проблемах Украины, из чего некоторые обозреватели заключили, что стороны обсуждали именно следующие президентские выборы в стране и то, кого из украинских политиков поддержат США.

Хотя, как отмечают наблюдатели, положение К. Волкера в американском истеблишменте не позволяет утверждать, что от встречи с ним будет зависеть, на кого сделают ставку США в будущем избирательном процессе.

Вероятно, К. Волкер, который, находясь недавно в Киеве, встречался, в частности, с представителями «Оппоблока» Ю. Бойко и С. Левочкиным, просто пытался собрать как можно больше информации об Украине из самых разных источников. Беседа с Ю. Тимошенко не имела для него признаков эксклюзивности, как это пытаются представить в «Батькивщине» – Волкер всего лишь дополнял свой «кейс» впечатлений разговором с еще одним представителем политикума, понимая однако и то, что перед ним вполне реальный кандидат в президенты Украины, – так охарактеризовал состоявшуюся встречу украинский «24 канал» (URL: https://24tv.ua/ru/julja_na_molitvennom_zavtrake_u_trampa_kak_timoshenko_v_amerike_nashlas_n925425).

Тем не менее, Ю. Тимошенко первой начала борьбу за звание главного внешнеполитического партнера для Вашингтона, заключают эксперты.

Главной целью ее визита называют демонстрацию собственного политического веса, причем нужно принимать во внимание, что образ Ю. Тимошенко как участника международных политических процессов важен, в том числе, и для украинских избирателей, которые должны воспринять лидера «Батькивщины» в качестве политика, с которым США готовы сотрудничать как с возможным главой государства.

Вопрос политической поддержки представителей украинского политикума со стороны международных партнеров эксперты обсуждают также в контексте сегодняшних переговоров с Международным валютным фондом, требования которого (в частности, по созданию Антикоррупционного суда) пока не выполнены.

Напомним 12–16 февраля эксперты МВФ посетили Киев. В МВФ при этом подчеркнули, что Фонд по-прежнему не имеет временных ориентиров относительно прибытия миссии в Украину в рамках четвертого пересмотра программы EFF.

«Эмиссары Фонда не уполномочены согласовывать с украинской стороной ни единого документа, – подчеркивал накануне визита европейский экономический обозреватель Я. Пападонис. – Все останется по-прежнему: международная финансовая структура выделит Украине деньги лишь после того, как убедится в способности действующей украинской власти реализовать ряд общественных и политических реформ» (URL: <https://golos.ua/i/595342>).

По его словам, визит носит исключительно рабочий характер, суть которого состоит в изучении степени стабильности украинской национальной валюты и определении перспектив дальнейшего экономического развития Украины, а поэтому руководству страны пока не следует рассчитывать на подписание с этой структурой каких-либо новых кредитных договоренностей.

Ранее директор-распорядитель МВФ К. Лагард в ходе встречи с Президентом Украины П. Порошенко призвала власти ускорить ход реформ, иначе предоставление нового кредита Киеву может быть отложено. «Я могу подтвердить, что по запросу властей Украины, в настоящее время в Киеве находится группа экспертов МВФ, которая обсуждает технические вопросы реформ, предусмотренных программой сотрудничества с Украиной, в том числе законодательство об Антикоррупционном суде. Дата прибытия миссии в рамках очередного пересмотра программы сотрудничества пока не определена», – сообщил о визите официальный представитель Фонда Дж. Райс (URL: <https://golos.ua/i/596804>).

Сообщается, что в рамках четвертого пересмотра, который открывает путь для получения пятого транша, МВФ еще продолжает изучать принятый Верховной Радой закон о пенсионной реформе. Помимо этого, Украине необходимо законодательно обеспечить создание Антикоррупционного суда, а также провести корректировку внутренних тарифов на газ в соответствии с ранее утвержденной формулой.

По словам управляющего директора Европейского банка развития и реконструкции в странах Восточной Европы и Кавказа Ф. Малижа, в Украине до сих пор остается значительным внутреннее сопротивление некоторым реформам, поэтому страна отстает в графике программы финансирования Международного валютного фонда. «К сожалению, то, что мы видим сейчас, – это задержка в получении следующего транша финансирования от Международного валютного фонда», – отмечает Ф. Малиж.

Он указывает, что каждый транш МВФ страна получает после реализации пакета тех или иных реформ в разных сферах. «Начиная с сентября 2017, было очень много сделано позитивных вещей: парламентом принят закон о приватизации, пенсионная реформа. Но до сих пор на повестке дня остаются открытыми вопросы об урегулировании методики расчета цены на газ для населения и создания Антикоррупционного суда. Внутреннее сопротивление этим реформам в Украине остается значительным. Я опасюсь, что если оно будет продолжаться, Украине сложно будет привлечь финансирование по линии международных финансовых организаций», – констатирует Ф. Малиж ([URL: https://gs.fm/news/20180205/6820305.html](https://gs.fm/news/20180205/6820305.html)).

В то же время, подчеркивает он, говорить о полной остановке реформ нельзя. Но, по его мнению, Украине следует продолжать их реализацию, в частности, это касается реформ в сфере борьбы с коррупцией.

Накануне визита представителей МВФ в Киев, министр финансов Украины А. Данилюк сообщил, что в его ходе эксперты фонда предоставят властям Украины рекомендации, касающиеся создания Антикоррупционного суда.

По словам главы представительства миссии Международного валютного фонда в Украине Й. Люнгмана, создание Антикоррупционного суда является ключевым требованием МВФ для получения Украиной очередного транша макрофинансовой помощи. При этом, по его словам, законопроект о создании Антикоррупционного суда, предложенный Президентом Украины П. Порошенко, не отвечает требованиям и условиям программы Фонда.

СМИ сообщают, что президентский законопроект вызвал широкую дискуссию среди международных партнеров и финансовых доноров Украины, которые считают, что документ не учитывает рекомендации Венецианской комиссии. «Что является действительно определяющим – это необходимость создать независимый антикоррупционный суд, набрать независимых судей с безупречной репутацией, запустить работу этого суда без задержек... Документ в нынешнем его виде не обеспечивает вышеупомянутых результатов, он не соответствует требованиям программы МВФ, а также рекомендациям Венецианской комиссии», – подчеркнул глава представительства миссии МВФ ([URL: https://golos.ua/i/596229](https://golos.ua/i/596229)).

«Закон об Антикоррупционном суде будет переписан в угоду Международному валютному фонду, так как он уже не угрожает

электоральной компании. Даже если принять закон по правилам МВФ, все равно суд раньше 2020 года не вынесет своих решений. То есть, не вынесет никаких решений против политиков, которые будут участвовать в избирательной кампании», – прогнозирует политолог Р. Бортник ([URL: https://golos.ua/i/596482](https://golos.ua/i/596482)). По его словам, украинская власть продолжает переговоры с МВФ, так как хочет «обменять» вопрос Антикоррупционного суда на вопрос политической поддержки власти во время президентских и парламентских выборов.

По словам политолога Е. Магды, продолжение программы сотрудничества с МВФ – серьезный сигнал для других инвесторов. Кредит важен для того, чтобы продемонстрировать, что Украина продолжает сотрудничество с МВФ в плане восстановления и развития своей экономики. Поэтому, заключает эксперт, украинской власти нужно искать рациональные подходы и понимать, что это сотрудничество важно для Украины и в имиджевом плане, и в экономическом.

«Конечно, этот кредит нам нужен, – подчеркивает политолог А. Золотарев. – Вспомните последние выступления Данилюка о том, что для нас продолжение сотрудничества с МВФ критически важно. Опять-таки посмотрите на пляски валютного курса. Кроме того, нужно учесть то, что декларируемый правительством экономический рост во многом эфемерен, а реально мы имеем отрицательное сальдо внешнеторгового баланса (т. е. мы продаем меньше, чем покупаем). Все это говорит о том, что нам нужен кредит, иначе будет дефолт», – прогнозирует политолог. «Дефолт – это экономическое потрясение, которое может просто снести нынешнюю партию власти, поэтому для нее критически важен этот очередной транш от МВФ, и именно поэтому за этот миллиард они готовы отдать суверенитет Украины в плане формирования Антикоррупционного суда... Нужно признать, что требования МВФ по Антикоррупционному суду – это грубое вмешательство во внутренние дела Украины», – считает он ([URL: http://news.qs.kiev.ua/lenta/news_full.php?id=370345](http://news.qs.kiev.ua/lenta/news_full.php?id=370345)).

Продолжение сотрудничества с МВФ важно для Украины по нескольким причинам, рассуждает глава Центра прикладных политических исследований «Пента» политолог В. Фесенко. «Во-первых, это психологическая и фактическая стабилизация, это удержание курса... Еще больше сотрудничество с МВФ необходимо для того, чтобы продолжалось нормальное стабильное сотрудничество с другими нашими системными кредиторами, которые дают нам деньги под низкие проценты. Это Всемирный банк, Европейский банк реконструкции и развития, Европейский фонд. Здесь все очень завязано на сотрудничестве с МВФ. Как только прекращается сотрудничество с МВФ, сразу же возникают проблемы и с другими кредиторами... Кроме того, нам нужно за счет МВФ и других наших кредиторов подстраховаться и создать подушку безопасности, поскольку в этом и будущем году нас ждет пик выплат по внешним долгам... Нужно договариваться о разумных компромиссных сценариях выполнения

требований МВФ, так как просто невозможно бесконечно повышать цену на газ, как того требует МВФ. Это создает большую нагрузку по субсидиям и крайне негативно воспринимается населением», – заключает эксперт ([URL: http://news.qs.kiev.ua/lenta/news_full.php?id=370345](http://news.qs.kiev.ua/lenta/news_full.php?id=370345)).

«Неполучение очередного транша, а также сворачивание программы сотрудничества с МВФ обострят проблему с выплатой внушительного долга тому же МВФ, а учитывая слабость экономики и микроскопические этапы экономического роста, единственный выход выбраться из этой долговой ловушки заключается в реструктуризации долга», – говорит директор Института глобальных стратегий политолог В. Карасев. «Опять-таки, отказ от сотрудничества с МВФ – это очень плохой сигнал для разного рода инвесторов и выхода на долговые рынки», – отмечает он. Что касается требований фонда, то эти требования, по словам В. Карасева, «полностью прозрачны»: увеличить тарифы на газ. «МВФ не видит никаких перспектив того, что Украина рассчитается с ним по долгам без повышения тарифа... В МВФ понимают, что в Украине коррупция – это форма политического, экономического и хозяйственного управления. Не рассчитывая на то, что Украина управляется хорошо, единственный способ для МВФ вернуть свои деньги и не допустить дефолта своего должника – это повышать тарифы на газ и перекладывать издержки плохого управления и коррупции как формы управления на простых граждан... Кроме того, МВФ требует еще Антикоррупционный суд, так как в МВФ прекрасно понимают, что... только с помощью антикоррупционной борьбы, где, кстати, наш президент почему-то видит много достижений, можно разрушить коррупционное ядро нынешней политико-экономической системы», – подчеркивает политолог ([URL: http://news.qs.kiev.ua/lenta/news_full.php?id=370345](http://news.qs.kiev.ua/lenta/news_full.php?id=370345)).

Таким образом, в Украине сегодня сложилась ситуация, при которой власть теряет общественную поддержку вследствие «шоковых» реформ в экономике и социальной сфере, а ее оппоненты пытаются заручиться поддержкой международных политических партнеров и финансовых доноров, не удовлетворенных ходом этих реформ, гарантируя им дальнейшее продолжение реформирования. Такая ситуация, в сочетании с другими дестабилизирующими факторами, в том числе продолжающимся конфликтом в Донбассе, грозит Украине сложными политическими и социальными последствиями, на счет которых большинство экспертов предпочитает не давать однозначных прогнозов.

Польський Закон «Про Інститут національної пам'яті»: погляд з України

Тема українсько-польських відносин, яка вже протягом тривалого часу перебуває в центрі уваги ЗМІ й обговорюється в українських експертних і політичних колах переважно у площині суперечок щодо історичної правди, нещодавно отримала черговий інформаційний привід для свого розвитку. Цього разу резонанс спровокувало ухвалення польським парламентом нової редакції Закону «Про Інститут національної пам'яті (ІНП)», яка значно розширює повноваження цієї установи у справі розслідування «злочинів, вчинених проти польського народу та його доброго імені». На відміну від аналогічної установи в Україні, польський Інститут національної пам'яті має прокурорські функції. Він був створений на основі Головної комісії з розслідування німецьких злочинів, яка існувала з 1940-х років. У 1990-х роках вона була переформатована на нинішній польський ІНП, якому додали функції розслідувань радянських злочинів проти поляків і злочинів польської комуністичної влади. Польський ІНП має розслідувати «нацистські, комуністичні та інші злочини, які є злочинами проти миру, злочинами проти людяності, військовими злочинами».

Нове польське рішення вносить зміни до двох розділів закону про Інститут національної пам'яті. Крім нацистських та комуністичних злочинів, виділяють «злочини українських націоналістів та членів українських формувань, що співпрацювали із Третім німецьким рейхом», які вчинялися з 1925 до 1950 р. і «полягали у застосуванні насилля, терору чи інших форм порушення прав людини щодо груп населення, а передусім – щодо польського населення». Ця норма стосується, зокрема, Волинської різанини, яку Варшава раніше визнала геноцидом. Згідно з Законом, невизнання таких злочинів буде загрожувати штрафом або позбавленням волі на три роки. Передбачається також запровадження кримінальної відповідальності за приписування польським громадянам чи державі злочинів, вчинених Третім рейхом під час Другої світової війни, у тому числі за публічні висловлювання про причетність поляків до Голокосту та використання формулювання «польські табори смерті».

Прийняття Закону передувала бурхлива дискусія щодо його змісту. Депутати від опозиції наполягали, що запропонований законопроект є невдалим і його потрібно змінити, оскільки він запроваджує цензуру в Польщі на ведення дискусій у питанні провини поляків за злочини під час Другої світової війни й погіршує відносини з іншими країнами, зокрема Ізраїлем та США. Тим більше, що напередодні голосування Державний департамент США закликав Польщу переглянути законопроект про Інститут національної пам'яті, висловивши стурбованість наслідками цього Закону для відносин Польщі зі Сполученими Штатами та Ізраїлем.

Водночас провладні депутати наполягали, що законопроект потрібно прийняти із запропонованими поправками, аби уникнути ситуацій, коли Польщу і польський народ безпідставно звинувачуватимуть у злочинах проти євреїв у роки війни. Тож, незважаючи на дискусії, Сенат Польщі прийняв закон про Інститут національної пам'яті без поправок. За нього проголосували 57 сенаторів, в основному з правлячої партії «Право і Справедливість», проти – 23 сенатори опозиційних сил, двоє – утрималися.

Ухвалення Польщею згаданого Закону викликало різку реакцію кількох країн. Зокрема, із критикою виступила ізраїльська влада – прем'єр Б. Нетаніягу та посол Ізраїлю в Польщі А. Азара, яка зазначила, що Закон дозволить карати навіть тих, хто пережив Голокост, за їхні свідчення. МЗС Ізраїлю заявило, що новий Закон «не сприятиме виявленню історичної правди і може зашкодити свободі проведення досліджень». У парламенті Ізраїлю запропонували законопроект, згідно з яким польський Закон про Інститут національної пам'яті прирівнюється до заперечення Голокосту.

Ізраїль також попросив відкласти візит у цю країну глави Бюро національної безпеки (BBN) Польщі П. Солоха, який повинен був відбутися на наступному після прийняття Закону тижні. Про це BBN Польщі повідомило у Twitter. «Підтверджуємо, що ізраїльська сторона звернулася з проханням про перенесення візиту глави BBN Павела Солоха в Ізраїль, який повинен був відбутися на наступному тижні. Сподіваємося, що діалог у питаннях безпеки, який має стратегічне значення для обох країн, триватиме в найближчому майбутньому», – відзначило BBN (URL: <https://ukr.segodaya.ua/world/wnews/izrail-ogranichil-polochnyy-dialog-s-polshey-iz-za-zakona-ob-antibanderovskoy-ideologii-1110611.html>).

Розкритикував Закон про Інститут національної пам'яті колишній прем'єр-міністр Польщі, нинішній голова Європейської ради Д. Туск. Відповідну заяву опубліковано на його сторінці у Twitter. «Будь-хто, хто поширює неправдиві формулювання про “польські табори”, завдає шкоди доброму імені та інтересам Польщі. Автори закону сприяли поширенню цього брудного наклепу в усьому світі, фактично, як ніхто раніше», – зазначив Д. Туск (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glava-evrosovetaraskritikoval-zakon-institute-1517482514.html>).

Відреагували на «антибандерівський закон» Польщі також в Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ А. Дезір висловив стурбованість новим польським Законом про Інститут національної пам'яті. Він заявив, що Закон повинен бути відхилений, як «непропорційне обмеження свободи вираження поглядів». «Я серйозно стурбований законом, який криміналізує заяви щодо історичних питань. Незважаючи на чутливість до історичних подій, свобода вираження думок має особливе значення для істориків і вчених», – зазначив представник ОБСЄ (URL: <https://ukr.segodaya.ua/politics/v-obse-otreagirowali-na-antibanderovskiy-zakon-1110568.html>).

Польський Закон про Інститут національної пам'яті переписує історію, заявив міністр закордонних справ Франції Жан-Ів Ле Дріан. Він висловив сподівання, що Європейський Союз чинитиме «моральний тиск» на Польщу через цю ініціативу, а польський народ зможе змінити свою думку, яку йому «нав'язали націоналістичні сили» (URL: <http://gordonua.com/ukr/news/worldnews/glava-mzs-frantsiji-zasudiv-polskij-zakon-pro-institut-natsionalnoji-pam-jati-230773.html>).

У свою чергу Держдеп США закликав Варшаву переглянути Закон. Польська влада має перевірити, який вплив цей закон чинитиме «на свободу слова і на партнерські відносини з США», заявила офіційний представник відомства. До того ж, зазначили в Держдепі, Закон не може не вплинути на стратегічні інтереси Польщі, зокрема на взаємини зі США та Ізраїлем.

У відповідь на цю критику Міністерство закордонних справ Республіки Польща заявило, що ухвалені зміни до Закону про Інститут національної пам'яті Польщі «не обмежують свободу слова, повну свободу проведення наукових досліджень і публікацію їх результатів, свободу історичних дискусій або художню діяльність» (URL: <https://informer.news/zakon-pro-institut-natsionalnoji-pamyati-ne-obmezhuje-svobodu-slova-mzs-polschi/>).

Також у МЗС Польщі вказали, що головна мета поправки до Закону полягає в тому, «щоб боротися з усіма формами заперечення і фальсифікації правди про Голокост, у тому числі за скорочення відповідальності фактичних виконавців цього злочину». «У цьому контексті ми виступаємо за те, що звинувачення польської нації і польської держави в співучасті з третім німецьким рейхом – публічно і проти фактів – в злочинах нацистів є неприйнятним, що вводить в оману, і шкідливим для жертв, які є як єврейськими, так і польськими громадянами», – заявили в польському відомстві. У МЗС додали, що робота над законодавством, яке захищає історичну правду, не вплине на стратегічне партнерство між Польщею та Сполученими Штатами.

Пояснення щодо необхідності прийняття змін до Закону про Інститут національної пам'яті прозвучали також у телезверненні до польського народу голови Ради міністрів Польщі М. Моравецького, який запевнив, що вони потрібні для протидії брехні щодо приписування злочинів проти євреїв невинним людям.

«Брехня Освенціма – це не лише заперечення німецьких злочинів, але також й інші форми фальсифікації історії. Однією з найгірших форм цієї брехні є применшення відповідальності справжніх злочинців і приписування відповідальності їхнім жертвам. Ми хочемо боротися з цією брехнею у кожному її прояві. Саме тому ми змінюємо закон про Інститут національної пам'яті», – підкреслив М. Моравецький. Він також додав, що в Польщі ніколи не обмежуватиметься дискусія про Голокост, оскільки поляки самі були його жертвами (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/2/7170316/>).

Польський прем'єр також зазначив, що поляки розуміють емоції з боку Ізраїлю. «Потрібно виконати багато роботи, аби ми, наша спільнота, змогли разом розповісти складну історію. Культура польських євреїв є невід'ємним елементом нашої, польської спадщини», – наголосив політик.

Слід зауважити, що порівняно з Ізраїлем, де, згідно з повідомленнями ЗМІ, навіть пригрозили відкликати свого посла в Польщі, реакція офіційного Києва на прийняття була достатньо стриманою. 1 лютого Закон розкритикував Президент України П. Порошенко, заявивши, що рішення запровадити кримінальне покарання за пропаганду «бандерівської ідеології» є «абсолютно необ'єктивним й категорично неприйнятним». «Жодне політичне рішення не може замінити історичну правду. Прийнятий законопроект не відповідає проголошеним принципам стратегічного партнерства між Україною та Польщею», – зазначив Президент України. П. Порошенко закликав Польщу до об'єктивності та діалогу ([URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/jak-vidreahuvati-v-ukrajini-ta-sviti-na-polskij-zakon-pro-zaboronu-banderivskoj-ideolohiji-2449293.html](https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/jak-vidreahuvati-v-ukrajini-ta-sviti-na-polskij-zakon-pro-zaboronu-banderivskoj-ideolohiji-2449293.html)).

Міністр закордонних справ України П. Клімкін підкреслив, що рішення польського парламенту спрямоване не на дискусію щодо історичної правди, а на побудову історичної міфології. «Введення в юридичну площину терміна “злочини українських націоналістів” посилює однобічні стереотипи і провокує реакцію у відповідь. Ідея визнати якісь нації злочинними веде в нікуди», – зазначив міністр.

Глава Комітету Верховної Ради у закордонних справах Г. Гопко наголосила, що, «політизуючи історію, польські політики переходять червоні лінії в добросусідських відносинах з Україною, Литвою, Німеччиною». На її думку, Польща «від локомотива і зразка демократії» в Центрально-східній Європі «скочується до шовіністичного диктату політики над історичною правдою, селективно обираючи чутливі сторінки історії».

Верховна Рада України 6 лютого ухвалила заяву щодо польського Закону, у якій назвала його положення такими, що суперечать змісту й духу стратегічного партнерства між Україною й Польщею. «Верховна Рада категорично вважає непринятною і відкидає політику подвійних стандартів і нав'язування ідей колективної відповідальності українського народу, а також спроби польської сторони прирівняти дії борців за незалежність України до злочинів двох тоталітарних режимів ХХ століття – нацистського й комуністичного», – ідеться, зокрема, у заяві. Також український парламент закликав А. Дуду скористатися своїми конституційними повноваженнями й спільно із Сеймом і Сенатом Польщі «повернути в українсько-польські відносини виваженість, раціональність і доброзичливість».

Голова УІНП В. В'ятрович наголосив, що новий польський Закон про Інститут національної пам'яті спрямований у першу чергу на українців, які мешкають нині в цій країні. «Ось що читаємо в обґрунтуванні: “...беручи до уваги зростаючі міграційні рухи з України, коли носії ідеології українського націоналізму і адепти світогляду опертого на прославляння формувань, які

скоїли геноцид, все більше представлені в Польщі, що також призводить до напруженості у польсько-українських відносинах”. Наступний шмат тексту не менш цікавий – виявляється, закон покликаний нормалізувати міжнародні відносини та підтримати “справді демократичні спільноти в Україні”. Зважаючи на те, що в Україні цей закон позитивно сприймають виключно проросійські сили, стає зрозуміло, кого збираються підтримувати польські політики», – зазначив В. В’ятрович (URL: <https://novynarnia.com/2018/02/01/polskiy-zakon-proti-banderizmu-shhe-odin-udar-po-ukrayini-komentari/>).

Не випадковим у цьому контексті В. В’ятрович вважає той факт, що чи не єдиною країною у світі, яка підтримала ухвалення «антибандерівського закону», стала Російська Федерація, чи не єдиний політик, який підтримав його ухвалення – це одіозний Р. Кадиров.

Історик припускає, що одним з найбільш логічних пояснень ескалації польсько-українських відносин через побудову польськими політиками образу «бандерівської України», є підготовка польського населення до перебалансування відносин з Росією. На користь цієї тези В. В’ятрович наводить той факт, що теперішня польська влада, у тому числі Я. Качинський, неодноразово висловлювали свої євроскептичні заяви щодо розвитку Польщею своїх можливостей у ЄС. Не виключено, що на цьому євроскептицизмі знову ж зіграє Росія, яка може запропонувати якусь глобальну гру для Польщі, розмірковує очільник УІНП (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29031195.html>).

Аналізуючи польський Закон, він також констатує, що кримінальна відповідальність за невизнання злочинів «українських націоналістів» та публічні висловлювання про причетність поляків до Голокосту, згідно зі ст. 55b, поширюється не тільки на громадян Республіки Польща, а й на іноземців, які навіть не є на території Польщі.

У зв’язку з цим, відповідальний секретар Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам’яті учасників АТО, жертв війни та політичних репресій С. Шеремета переконаний, що польський Закон несе небезпеку для величезної кількості українців. «Згідно з ним у Польщі зможуть відкривати кримінальні справи проти українців, які вшановуватимуть українську історію та Героїв на території свої держави», – застерігає він. С. Шеремета пропонує у відповідь відкривати кримінал проти поляків, які заперечують польську окупацію західноукраїнських земель.

«Я переконаний, що зараз потрібно приймати відповідне рішення українському парламенту щодо визнання польської окупації західноукраїнських земель, польських злочинів, які були вчинені проти українців у ХХ столітті, а також вводити кримінальну відповідальність за заперечення цих злочинів, зокрема, польської окупації», – наголосив С. Шеремета. «У такому випадку ми матимемо можливість проводити відповідний обмін: якщо у Польщі відкриватимуть кримінальні справи проти українців, аналогічні справи відкриватимуться проти поляків», – додав він.

Ще один нюанс Закону, на якому наголошує В. В'ятрович, полягає у перспективі припинення діалогу між Польщею та Україною на рівні істориків. «В інформаційному просторі звучать заспокійливі тези, що закон не припинить діалогу істориків, адже в ньому прописані винятки для наукових досліджень. Насправді – ні. Винятки у вигляді наукових досліджень і художньої діяльності застосовуються лише до тез про злочини поляків (колаборантів, підпільників чи когось іншого) – стаття 55а. Натомість заперечення “злочинів ОУН і УПА” – це зовсім інша, 55-та стаття, на яку винятки не поширюються», – написав голова УІНП у Facebook.

З огляду на це, Український інститут національної пам'яті заявив, що після підписання в Польщі закону про заборону «бандерівської ідеології» не бачить можливості продовжувати в нинішньому форматі Українсько-польський форум істориків. «Ми не можемо гарантувати збереження свободи слова українським дослідникам на польській території чи навіть безпеку їх перебування там», – пояснює відомство. Про це йдеться в офіційній заяві інституту (URL: <http://www.memory.gov.ua/news/zayava-ukrainskogo-institutu-natsionalnoi-pam-yati-shchodo-nemozhlivosti-prodovzhennya-roboti-u>).

Як зазначається, Український інститут національної пам'яті ініціював Українсько-польський форум істориків, аби їхній діалог дав можливість подолати наслідки колишніх конфліктів між народами і стереотипи. З 2015 р. відбулося п'ять засідань, почергово в Україні та Польщі.

Відтак, «слідуючи цінностям відкритого діалогу та вільного доступу до джерел, звертаємося до польських колег з пропозицією щодо продовження історичних дискусій на території України, де відсутні будь-які обмеження чи політичний диктат щодо оцінок минулого» – заявив УІНП.

Інститут національної пам'яті Польщі у відповідь назвав «провокативними» побоювання українських колег щодо продовження роботи Польсько-українського форуму істориків у попередньому форматі. ІНП Польщі запевнив, що ухвалені в оновленому Законі положення не зачіпають наукової діяльності.

«Побоювання щодо безпеки українських учасників наукових дебатів на території Польщі абсолютно необґрунтовані та навіть провокативні», – говориться у повідомленні (URL: <https://prm.ua/polskiy-institut-natspamyati-nazvav-pripinennya-diyalnosti-ukrayinskih-istorikiv-provokativnim/>).

6 лютого, попри критику з боку Ізраїлю, США та України, президент Польщі А. Дуда підписав Закон про Інститут національної пам'яті, заявивши при цьому, що спрямовує його на перевірку до Конституційного суду. За його словами, положення Закону повинні бути досить точними, щоб у кожного громадянина після прочитання їх не виникало сумнівів, які дії тягнуть за собою покарання, а які ні. А. Дуда також підкреслив, що, можливо, на практиці буде майже неможливо карати порушників нового Закону, особливо – якщо порушення відбуваються за межами Польщі.

«Поправка до закону про Інститут національної пам'яті стосується надзвичайно болючого, делікатного питання, пов'язаного з мучеництвом польської нації. Під час Другої світової війни було вбито шість мільйонів польських громадян, включаючи близько трьох мільйонів польських громадян єврейської національності», – сказав А. Дуда під час спеціального звернення в президентському палаці у Варшаві.

Президент Польщі також зазначив, що внесені зміни не є новим законом, і їх обговорення велося протягом року, у тому числі з Ізраїлем. «Було прохання, щоб правила не стосувалися художньої та наукової діяльності, такий виняток було зроблено», – зауважив А. Дуда. При цьому під час виступу президент Польщі ні словом не обмовився про Україну, парламент якої закликав його накладати вето на прийняті парламентом зміни.

Тим часом, як зазначає журналіст та експерт Інституту масової інформації Р. Кабачій, у Законі про Інститут національної пам'яті Польщі топонім «український» зустрічається вісім разів. «Це прирівнює народ до власне всіх націоналістів і звинувачує нас у цих злочинах. При тому, що, якщо в єврейській частині цього закону йдеться про те, що поляків не можна звинувачувати в Голокості, то в українській йдеться якраз про те, що українці відповідальні за злочини проти євреїв під час Другої світової війни», – констатує Р. Кабачій (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29011560.html>).

Польський журналіст П. Боболович зазначає, що Закон створює значні ризики для свободи слова журналістів та публіцистів. Однак, на думку П. Боболовича, націоналістична риторика в Польщі орієнтована на внутрішню аудиторію. «У Польщі є деяка частина електорату, яка чутлива до питань, пов'язаних з проблемами націоналізму. Зараз там грає одна з польських партій, Kukiz'15. “Право і справедливість” завдяки цьому закону має можливість впливати на цей електорат», – пояснює журналіст. Проте він побоюється, що бажання заробити бали в очах виборців може дорого коштувати польській владі на міжнародній арені.

Намагання апелювати до «культу Бандери» в Україні не мають під собою основи, вважає історик та журналіст О. Зінченко. «Якщо подивитись, наприклад, статистику запитів до Google, то побачимо, що, за запитів “Бандера” або “УПА” в Польщі значно більше, ніж в Україні, причому в Україні за останні п'ять років кількість таких запитів поступово і постійно зменшується. В Польщі, навпаки, збільшується. Іншими словами, напівжартома кажучи, бандеризація відбувається не в Україні, а в Польщі», – жартує О. Зінченко.

Проти такого підходу до дискусії заперечує П. Боболович. Він застерігає, що подібні висновки можуть ще більше розпалити «антибандерівські» настрої в Польщі. «Я б був дуже обережний в таких твердженнях. Звісно, якщо поляки почують, що в Польщі більше бандеризація, ніж в Україні, вони почуватимуться примушеними до того, щоб відповідати політично і знову підвищувати рівень емоцій в цій суперечці», – вважає він.

На думку П. Боболовича, українцям та полякам бракує дискусії на всіх рівнях. Крім того, частину відповідальності за ситуацію він покладає і на російську пропаганду, яка, за його словами, почала активно працювати в Польщі після початку Революції гідності. «Серед українців також зростають тенденції націоналістичні. Це видно на вулицях, у соцмережах, хоча тенденції націоналістичні в Україні не впливають на ставлення до Польщі. А в Польщі інакше: чим більше польських націоналістів, тим гірше ставлення до України – не до Росії», – зауважує він. На переконання журналіста, це є ознакою російського впливу на польський інформаційний простір.

Р. Кабачій теж схильний припускати, що польським націоналістам «підказують», у кому саме бачити ворога. «В 90-х роках, коли йшлося про Україну, дуже часто люди, виховані на польських підручниках, згадували передовсім про Богдана Хмельницького. Але потім, за деякими невідомими ниточками після 2003 року почала витягуватись власне історія з УПА, і вона, мені здається, в даному випадку почала затьмарювати якісь радянські злочини, передовсім Катинь. Тому в даному випадку можна говорити про те, що просто-напросто є люди, які вчасно натискають кнопки і підтягують емоції до якихось електоральних уподобань», – міркує експерт.

Водночас П. Кралюк, український філософ, письменник, публіцист, професор Національного університету «Острозька академія», вважає, що хоча Росія через свої спецслужби і пропаганду впливає на країни східної Європи, російський чинник не варто перебільшувати. Він, радше, відіграє роль каталізатора процесів, які обумовлені іншими факторами – соціальними, демографічними, культурними тощо. «У контексті цього феномену й варто осмислювати політичні процеси в цих країнах, зокрема й прийняття в Польщі змін до закону про Інститут національної пам'яті. У цих змінах передбачене покарання за заперечення “злочинів українських націоналістів”. Останнє в Польщі трактується дуже широко. Під це формулювання при бажанні можна підвести чимало проявів національно-визвольної боротьби українців», – вважає науковець (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29025383.html>).

На думку П. Кралюка, дивно було сподіватися, що поправки до Закону про Інститут національної пам'яті, ухвалений Сеймом і Сенатом, не підпише президент. Його не стримали ні негативні реакції з боку Ізраїлю і США, ні тим паче України. Певні надії пов'язані з Конституційним судом, куди президент А. Дуда відправив законодавчі зміни. Але треба мати на увазі, що після проведення в Польщі судової реформи на цей орган має чималий вплив чинна влада. Конституційний суд може стати хіба що своєрідним громовідводом, запропонувавши здійснити деякі поправки, припускає експерт.

З точки зору П. Кралюка, ситуація навколо закону всередині Польщі виглядає «як така собі політична гра». Правляча в Польщі партія «Право і справедливість» та її лідер Я. Качинський лишаються «чистими», вони зробили «що могли». «Їхні» Сейм, Сенат і президент підтримали законодавчу ініціативу, яка подобається націоналістично налаштованим полякам. Саме

вони і є електоратом партії ПiС. Конституційний же суд – це ніби «незалежний орган». Тому він може дозволити собі деякі «вільності».

У цьому контексті зрозуміло, що ухвалені поправки до Закону про польський Інститут національної пам'яті – це передусім тактичний хід у мобілізації консервативного й націоналістично налаштованого електорату навколо партії ПiС та її союзників. Щоправда, робиться це під шумок демагогічних заяв про пошук «історичної правди». Такі дії мають ефект – підтримка партії ПiС зростає, констатує професор.

Поправки до Закону про Інститут національної пам'яті, припускає він, мають також на меті приглушити й вияви національної свідомості українців, які живуть, працюють і навчаються в Польщі. А таких понад 1 мільйон! Зрештою, згадані поправки – чергова спроба нинішньої польської влади відстежити реакцію, як їхні партнери відреагують на згортання свободи слова в країні.

У подібному руслі висловлюється й український історик та дослідник українсько-польських відносин А. Павлишин. На його думку, правляча партія Польщі в боротьбі за свій електорат постійно повертається до болючих історичних питань. «Їм потрібно тримати цей електорат в постійній так би мовити “бойовій готовності”. Для цього вони щоразу завдають якихось болісних ударів всім можливим сусідам, яких вони визначили ворогами», – говорить історик ([URL: http://www.dw.com/uk/скандальним-законом-варшава-хоче-відбілити-злочини-поляків-історики/a-42466368?maca=ukr-rss-ukr-all-1496-rdf](http://www.dw.com/uk/скандальним-законом-варшава-хоче-відбілити-злочини-поляків-історики/a-42466368?maca=ukr-rss-ukr-all-1496-rdf)).

А на думку ізраїльського історика, керівника Центру Симона Візенталя в Єрусалимі Е. Зуроффа, польська правляча партія «Право і справедливість» може таким чином створити собі ґрунт для подальших переслідувань опозиціонерів та не згодних з діями влади людей. «Вони можуть використати це, щоби змусити мовчати тих, хто, наприклад, збирає докази злочинів поляків в історії», – прогнозує Е. Зурофф.

Такому розвитку подій, на думку істориків, сприяє і те, що судова влада в Польщі фактично нищиться і підпорядковується виконавчій владі. Це створює небезпеку, подібно до ситуації, яка існує в Росії, коли кожного свавільно можна буде назвати проповідником певної ідеї і запроторити до в'язниці.

Геть інша ситуація з дратівливим для поляків висловом «польські табори смерті», стверджують історики. Вони погоджуються, що філологічно це визначення не є правильним, адже поляки не були причетні ані до створення, ані до управління нацистськими таборами, ані навіть до їхньої охорони. І тому бажання польського уряду прибрати цей вислів із вжитку історики розуміють. Утім, запровадження за це кримінальної відповідальності вони вважають нерозумним кроком.

Але Закон передбачає кримінальну відповідальність не лише за згадування вголос «польських таборів смерті», а й за будь-яке звинувачення поляків у відповідальності за злочини нацистів. І тут, на думку істориків,

Варшава намагається відверто відбілити дії своїх співвітчизників, які індивідуально подекуди брали участь у вбивствах євреїв під час Другої світової війни.

«Немає ніяких сумнівів, що багато поляків здійснювали злочини проти євреїв і вбивали їх під час Голокосту, – стверджує Е. Зурофф. – Польща була країною з дуже глибокими проблемами антисемітизму до Другої світової війни. Але це не було діями польської держави, адже держави не існувало тоді. Це були індивідуальні дії поляків». Як один із прикладів масових погромів євреїв у Польщі вже після війни історики наводять випадок у місті Кельц 4 липня 1946 р. Тоді було вбито кілька десятків євреїв, але цей факт окремі польські можновладці і сьогодні не визнають.

Не може бути жодних суперечок щодо історичних фактів про те, що саме німці розробили, спланували та вчинили масове вбивство європейських євреїв, констатує політичний оглядач *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Р. Везер. Найжахливіші місця Голокосту – табори смерті Аушвіц, Треблінка, Белжець, Собібор та Майданек – були створені націонал-соціалістами в окупованій ними Польщі, чії неєврейські мешканці також піддалися жорстокій кампанії винищення. Враховуючи звірства, скоєні в часи німецької окупації Польщі, можна зрозуміти, чому фактично помилковий термін «польські табори смерті» викликає у Польщі бурхливу захисну реакцію – навіть попри те, що здебільшого він використовувався не задля фальсифікації історії, а через необдуманість, наголошує Р. Везер. За його словами, посольства Польщі в усьому світі послідовно реагували на публічне використання цього виразу, і їх підтримував Ізраїль. Тому Закон, майже одностайно ухвалений Сеймом, був непотрібний. Якби його було сформульовано обережніше і точніше, це принаймні не нашкодило б польсько-ізраїльським та польсько-американським відносинам, вважає оглядач (URL: <http://www.dw.com/uk/коментар-польський-історичний-закон-як-загроза-демократії/a-42431088>).

Польський історик і політолог, фахівець з історії країн Східної Європи Л. Адамський зауважує, що польський Закон не єдиний у Європі. У багатьох країнах Європи є криміналізація публічного спростування факту Голокосту як спланованого геноциду. У Франції є закон, який забороняє спростовувати різанину вірменів у Туреччині, там теж кримінальна відповідальність. Такий закон є в Ізраїлі, він забороняє зменшувати відповідальність за Голокост. В Україні критика правомірності боротьби ОУН-УПА за незалежність України також є протиправною дією, але вона не передбачає кримінальної відповідальності.

Л. Адамський вважає, що польські політики вирішили ухвалити такий Закон, взявши за взірць закони інших країн. Однак вони не врахували, як цей Закон сприймуть в інших країнах, адже його положення можна неправильно витлумачити. Можна дійти висновку, що він забороняє говорити про участь окремих поляків у Голокості. Але, переконаний польський історик, можна було передбачити, що спроба регулювати

тлумачення політики польської держави під час війни, та ще й додавання кримінальної відповідальності, а не норми без санкції, викличе бурхливу негативну реакцію, яка шкодитиме іміджу Польщі. Тому, на погляд Л. Адамського, користі від Закону менше, ніж шкоди. «Польща вже 73 роки прожила без закону про заборону використання “польських таборів смерті”, тому може проіснувати спокійно і далі без нього», – переконаний історик (URL: <https://ukr.segodnya.ua/world/europe/my-spokoyno-zhili-bez-etogo-zakona-polskiy-ekspert-o-skandalnom-shage-varshavy-i-sporah-ob-ura-1112161.html>).

Водночас Л. Адамський закликає враховувати різницю між польським та українським акцентами пам'яті про ОУН і УПА та висловлює докір до української й польської політики пам'яті за надмірний ухил в бік розмов про подвиги обох націй. «Історична політика потрібна, але якщо не буде відваги засудити людей, які скоювали злочини, немає готовності це засудити, тоді історична політика переростає в пропаганду, яка сприяє націоналізації громадської думки. Це веде держави до конфліктів», – резюмує експерт.

Щодо того, чи варто українцям перейматися ще одним актом польської влади щодо пошуку «історичної правди», думки наших експертів неоднозначні. Частина з них переконані, що гарячковості і симетричних негативних кроків у відповідь з боку Києва не має бути. Мовляв, польські націоналісти на це і розраховують, щоб згуртувати електорат довкола конфлікту і уявного ворога ззовні. «Ми не повинні реагувати на певні дії, в залежності від подразника. Ні, ми повинні працювати за позитивною програмою, розбудовувати інституції, які б серйозно і на рівні сучасних методологій займались минулим», – переконаний А. Павлишин (URL: <http://www.dw.com/uk/скандальним-законом-варшава-хоче-відбілити-злочини-поляків-історики/a-42466368?maca=ukr-rss-ukr-all-1496-rdf>).

Політизація українсько-польських відносин не принесе користі жодній з держав. Україні слід проявити мудрість і не піддатися на провокації, які загрожують взаємовигідному партнерству між країнами, вважає економіст, голова Аграрної партії України В. Скоцик (URL: https://lb.ua/blog/vitaliy_skotsyk/389551_ukrainapolshcha_yak_proyti_lezu.html). Він наголошує, що в умовах військової агресії Україна потребує максимальної консолідації міжнародного співтовариства для збереження територіальної цілісності й не може дозволити собі втрату зовнішньої підтримки, особливо від таких близьких сусідів, як Польща. Радикалізація ж українсько-польських відносин буде лише на користь Росії.

Не можна допускати, щоб загострення політичних відносин перейшло в економічну площину, застерігає В. Скоцик. Постраждати через це можуть не тільки наші заробітчани у Польщі, а й тисячі українців, які працюють на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах, що продають свою продукцію до цієї держави. У 2017 р. обсяги аграрного експорту до Польщі в грошовому еквіваленті становили 765 млн дол. Якщо не буде штучних перепон, то цьогогоріч вони можуть сягнути 1 млрд. Тож політикам та

посадовцям варто замислитися, чого можуть коштувати їхні висловлювання вже зараз і в перспективі.

Натомість П. Кралюк радить розпрощатися з «польськими ілюзіями». «Польща – давно вже не є “адвокатом” України в Європі. Вона там сама скоро потребуватиме адвоката. Не варто сподіватися, що ця країна допомагатиме нам інтегруватися в європейський простір. Для цього треба шукати інших партнерів, які відіграють провідну роль у Євросоюзі. Це насамперед Німеччина та Франція. Звичайно, не забувати й про східні країни ЄС, які нас підтримують. Наприклад, це стосується Литви».

З Польщею варто вибудувати суто прагматичні стосунки без якогось символічного «братерства» й «стратегічного партнерства», вважає професор Острозької академії. «Українській владі, окрім гучних заяв щодо дій польських правих політиків (хоча такі заяви теж потрібні!), варто було б серйозно зайнятися і питаннями проблемної прикордонної торгівлі з Польщею, і питаннями рекрутації поляками робочої сили та студентів з України, й захистом українських громадян, які тимчасово чи постійно мешкають у Польщі. А ще не забувати про польських громадян українського походження. І нарешті нагадувати й польській владі, й країнам ЄС, що саме Україна зараз на сході Європи веде війну з Росією, захищаючи європейські цінності. Можливо, усвідомивши це, і в Польщі, і в Європі знайдуться ліберали, які скажуть: ми шкодуємо, що не є українцями», – запевняє П. Кралюк.

Історик О. Зінченко не бачить підстав сподіватись, що українсько-польська полеміка стосовно спільного минулого найближчим часом перейде в раціональне русло. «Українці і поляки не мають спільного бачення минулого. І, скоріш за все, не будуть в багатьох темах мати спільного бачення минулого. Нам дуже часто пропонують говорити про те, що, наприклад, союз Пілсуцького і Петлюри є якоюсь об'єднувачою темою. Насправді в світлі тих документів, які зараз відкриваються все більше, це ще один міф, який намагаються нам нав'язати», – впевнений історик. Внаслідок цього, зізнається О. Зінченко, він сповнений песимізму щодо можливостей польсько-українського єднання протягом найближчих років.

Тим часом міждержавні польсько-українські контакти продовжуються. 16 лютого в рамках візиту до Республіки Польща віце-прем'єр-міністра України, голови Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам'яті учасників антитерористичної операції, жертв війни та політичних репресій П. Розенка відбулися переговори з віце-прем'єр-міністром, міністром культури і національної спадщини Республіки Польща П. Глінським.

П. Розенко за підсумками зустрічі повідомив, що сторони «порушили низку важливих для українсько-польських стосунків питань: загрози нового закону, права українців Польщі, відновлення зруйнованих пам'яток, проведення спільних заходів: конференцій, пошукових робіт. Переговори завершені. Але не закінчені... Будемо раді бачити пана Глінського в Києві».

П. Розенко додав, що переговори були важкими, але наголосив, що обидві сторони прагнуть домовитися, і переговори продовжаться.

Натомість у Польщі заявили, що «глибоко розчаровані» результатами переговорів між українським та польським віце-прем'єр-міністрами, оскільки Київ досі не прийняв рішення щодо питання скасування мораторію на ексгумацію польських поховань в Україні. Про це йдеться в заяві голови канцелярії польського президента К. Щерського, яка була оприлюднена 17 лютого.

«Відсутність рішення української сторони щодо основного питання скасування заборони польських ексгумацій на території України означає серйозний регрес довіри та не виконує мандат на переговори, встановлений президентами обох країн, що суттєво впливає на взаємні відносини», – ідеться в заяві. Адміністрація президента Польщі висловила сподівання, що заборону на ексгумацію польських поховань буде скасовано найближчим часом (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/polshcha-zayavila-pro-rozcharuvannya-rezultatami-peregovoriv-vice-premjeriv-474398.html>).

«Це були важкі розмови, але ми зробили крок вперед, адже ми відкрили черговий процес обговорення та узгодження умов для можливості розблокування розкопок, започаткування процес інвентаризації, легалізації та увічнення поховань жертв по двох боках – на території України та Польщі», – зазначив віце-прем'єр-міністр Польщі (URL: <http://www.nasze-slowo.pl/news/glinskij-ce-buli-vazhki-rozmovi-ale-mi-zrobili-krok-vpered/>).

П. Глінський заявив, що «переговори з українською стороною будуть продовжені через членів делегації». «Мене запросили до Києва на наступний раунд переговорів. Я думаю, що коли ми будемо готові, я поїду в Київ на зустріч із заступником прем'єр-міністра Розенком», – пояснив він. Як він зазначив, «однією з ідей для ведення діалогу з питань пам'ятників та святкувань є “переміщення діалогу на вищий політичний рівень”. – Ця команда, механізм або рівень переговорів на рівні заступників прем'єр-міністрів обох країн проповідує краще, ніж розмови людей, пов'язаних з історією так сильно, що вони часто радикалізують свій підхід до складних питань». «Це – я не вкриваю – складні речі. Я також чітко наголосив про позицію польської сторони. Історична правда є фундаментальною, і ми не залишимо історичну правду», – підкреслив польський політик (URL: <http://expres.ua/news/2018/02/18/284602-kancelyariya-prezydenta-polshchi-rozuyasnyla-chomu-glyboko-rozcharovana-vice>).

У свою чергу О. Юринець, співголова групи з міжпарламентських зв'язків Верховної Ради України з Республікою Польща, підтвердила, що українська сторона готова до спілкування. «Нам важливо дискутувати, особливо, говорити про небезпеки, які можуть створитися навколо закону про ІНП. Знаємо, що президент Анджей Дуда направив його до Конституційного суду і тепер очікуються висновки, особливо щодо загрозливих термінів про “український націоналізм”, що не є прийнятним з українського боку», – прокоментувала українська депутатка.

Вона вважає, що Україна не повинна робити «дзеркальних дій». «Симетричність не потрібна. Треба бути над тим. Думаю, що сьогоднішню передачу закону до Конституційного суду треба розглядати до певної міри як позитив. Важливо, що польська сторона готова до дискусії, – зазначила О. Юринець.

Отже, дискусія навколо поправок до польського Закону «Про Інститут національної пам'яті» триває. Закон має вступити в дію після надання висновку Конституційного трибуналу Польщі. Якою має бути українська відповідь на польський Закон, єдиної думки немає. Слушною у цьому контексті виглядає порада відомого українського журналіста В. Портникова, що українська реакція повинна бути пов'язана перш за все з розумінням історії. Своєї і чужої (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29016137.html>). Разом з тим, вважає журналіст, «необхідно зрозуміти, що не можна судити минуле з точки зору логіки сьогоднішнього дня. І не можна вірити в чорнобілу картину світу, в монохромність історичних персонажів. Одна і та ж людина може одночасно здійснювати героїчні вчинки і злочини. Це стосується і армії, і воєнізованого формування, і держави. При цьому для співвітчизників такої людини подвиг завжди може бути більш важливим фактом у його біографії, ніж злочин. Співвітчизники ж його жертв або політичні супротивники завжди будуть з куди більшою увагою ставитися до злочину, а не до подвигу. І ніхто ніколи не зможе викреслити з історії ані того, ані іншого. Як ніхто ніколи не зможе пояснити вчинки людей з якогось 1654 року або навіть із 1939 року знанням і логікою 2018 року. Більш того, така логіка, як правило, поширюється тільки на минуле – але ніколи не працює в сьогоденні».

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Формування коаліційного уряду у ФРН і українське питання в коаліційній угоді

Тривалий час німецькі політики не могли домовитися про умови формування коаліції. І нарешті 7 лютого, через чотири місяці після виборів, лідери партій ХДС/ХСС А. Меркель та СДПН М. Шульц оголосили про закінчення переговорів і готовність підписати коаліційну угоду. А. Меркель довелося чимало потрудитися, щоб переконати соціал-демократів, які активно виступали проти «великої коаліції», змінити своє рішення. Щоб покласти край багатомісячній кризі в країні, канцлер була змушена погодитись на передачу партнерам із Соціал-демократичної партії важливе Міністерство фінансів. І якщо М. Шульцу А. Меркель запропонувала ключові міністерські портфелі, то з рядовими членами СДПН все не так просто, адже на остаточне рішення щодо коаліції будуть впливати рядові члени партії. Угоду ще мусять схвалити понад 460 тис. членів СДПН, що

займе кілька тижнів. Якщо більшість членів партії скажуть ні, коаліція не може бути створена. Це може довести навіть до нових виборів.

Як інформують ЗМІ, коаліційний договір направлений на вивчення рядовим членам соціал-демократів. І саме вони будуть приймати фінальне рішення про згоду партії на участь у «спільному уряді» з політсилою німецького канцлера (URL: <https://ua.news/ua/velyka-koalitsiya-v-nimechchyni-detali-ugody-ta-mistse-ukrayiny/>. 2018. 08.02).

Натомість А. Меркель сподівається на позитивний результат і вважає, що коаліційна угода може бути основою доброго і стабільного уряду, який потрібен Німеччині.

Як зазначають експерти, Німеччина вже побила рекорд у післявоєнний період, якщо йдеться про час, що минув від виборів 24 вересня минулого року. До складення присяги новим урядом ще потрібно кілька тижнів. У цей час А. Меркель очолює тимчасовий уряд, який не може вдатися до більших ініціатив або відігравати значну роль у Європейському Союзі, у якому поки що провідну роль відіграє президент Франції Е. Макрон (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/germany-coalition/4243184.html>. 2018. 07.02).

А. Меркель та М. Шульц провели спільну прес-конференцію за підсумками переговорів про створення коаліції. Канцлер назвала досягнуті результати фундаментом для стабільного уряду. Основні завдання коаліції: стимулювання інвестицій в економіку Німеччини і забезпечення її конкурентоспроможності; модернізація інфраструктури та фінансування технічного прогресу; розвиток і впровадження е-технологій.

А. Меркель зазначила, що коаліційна угода містить низку принципових домовленостей зі складних питань – міграція та соціальна політика. Раніше ці питання були каменем спотикання між канцлером і партією Шульца.

У свою чергу лідер СДПН заявив, що задоволений результатами угоди. Він зазначив, що коаліційний договір виписаний у дусі соціал-демократії. Особливо це стосується малозахищених верств населення у Німеччині та соціальних питань в цілому. М. Шульц також вважає, що після досягнення угоди Німеччина повернеться до активної і провідної ролі в ЄС. Згідно з угодою, Німеччина також платитиме більше до бюджету ЄС.

Щоправда, ще напередодні виборів у вересні М. Шульц обіцяв перейти до опозиції, але в листопаді змінив думку, коли зусилля А. Меркель створити коаліцію з двома меншими партіями не принесли результатів.

За інформацією ЗМІ, соціал-демократи, за всіма ознаками, очолюватимуть міністерства закордонних справ, праці і фінансів. Якщо коаліційний уряд таки буде створений, тоді ультраправа партія Альтернатива для Німеччини залишиться найбільшою опозиційною партією.

Проте, як зазначають деякі німецькі експерти, все ж існує небезпека, що рядові члени СДПН не підтримають коаліційну угоду. Прогнозувати результати підтримки коаліційної угоди не беруться ані лідери партій, ані експерти. Якщо партійці СДПН проголосують «за» – новий уряд почне свою

роботу в найближчому майбутньому. «Проти» – Німеччину очікує тривалий політичний процес виходу з нової кризи влади.

За повідомленням ЗМІ, федеральний президент Німеччини В. Штайнмаєр дав чітко зрозуміти, що не зацікавлений у нових виборах і не допустить зростання підтримки популізму серед населення і ще більшого прориву ультраправих з Альтернативи для Німеччини, що ймовірно може статися у випадку перевиборів. Про них, як варіант розв'язання політичної кризи, мови бути не може. Уряд меншості – також менш продуктивний шлях, при якому канцлеру довелося б щоразу шукати підтримки серед опозиційних сил і розраховувати на ситуативні голосування в парламенті. «Бундестаг не може оголосити про саморозпуск. Ані А. Меркель, ані М. Шульц не можуть призначити нові парламентські вибори. Це було б порушенням Основного закону країни, який повинен забезпечити стабільність політичної системи в ФРН. Його розробники всіма силами намагалися ускладнити часте проведення нових виборів, пам'ятаючи про політичні події часів Веймарської республіки», – зазначає політичний оглядач М. Гелюх (URL: <https://ua.news/ua/velyka-koalitsiya-v-nimechchyni-detali-ugody-ta-mistse-ukrayiny/>. 2018. 08.02).

Разом з тим варіант дострокових виборів теж можливий, але для цього має пройти низка політичних процедур на чолі з федеральним президентом. У разі провалу яких і призначаються перевибори. Але М. Шульц має намір провести зустрічі з однопартійцями на місцях і переконати їх підтримати «Велику коаліцію». Він, зокрема, заявив про готовність залишити посаду глави СДПН. Його місце може зайняти А. Налес, перша жінка на посаді очільника соціал-демократів. Цей крок М. Шульц має намір вжити, щоб зайняти посаду міністра закордонних справ в уряді Меркель. Можливо, такий хід продиктований бажанням М. Шульца показати однопартійцям готовність відійти від керівництва партією і дати дорогу новим лідерам, з метою переконати їх підтримати союзну коаліцію.

В Україні з оптимізмом сприйняли повідомлення про формування коаліції в Німеччині, і українські політики сподіваються на позитивне завершення цього процесу. Президент України П. Порошенко привітав лідерів Християнсько-демократичного та Християнсько-соціального союзів і Соціал-демократичної партії Німеччини з досягненням угоди про створення урядової коаліції. «Вітаю лідерів ХДС / ХСС і СДПН з досягненням угоди про урядову коаліцію! Дуже важливо, що федеральний уряд буде підтримувати повне відновлення територіальної цілісності України: повернення Криму, реінтеграцію Донбасу, розміщення миротворців ООН, допомагатиме в його відновленні і підтримує курс реформ», – наголосив П. Порошенко (URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2398435-porosenko-pozdravil-liderov-nemeckih-partij-s-dostizeniem-soglasenia-o-koalicii.html>. 2018. 07.02).

В коаліційній угоді соціал-демократів із християнськими демократами говориться, що вони підтримують ідею відновлення територіальної

цілісності України і сприятимуть мирному врегулюванню конфлікту на Донбасі. Німеччина сприятиме стабільності в Україні і готова надати кошти для відбудови Донбасу.

При цьому наголошується, що Україна може розраховувати на отримання допомоги, якщо, відповідно до Мінських угод, відведе своє важке озброєння від лінії розмежування і встановить припинення вогню, за яким спостерігатиме місія ООН. Україна не може припинити процес реформ, зокрема у сфері боротьби з корупцією. Коаліціанти в Німеччині вважають, що Україна повинна продемонструвати модернізацію країни. В угоді сказано і про миротворчу місію ООН на Донбасі. «Блакитні каски» повинні забезпечувати моніторинг.

Коаліційна угода засуджує дії Росії в Криму і Донбасі. Німеччина продовжуватиме жорсткий курс проти Росії і закликає до пильності щодо російської зовнішньої політики. Поетапного зняття санкцій до повного виконання Москвою своєї частини Мінських угод не буде. У тексті коаліційної угоди сказано: «Під час втілення Мінських домовленостей ми готові до скасування санкцій і будемо вести про це діалог з нашими європейськими партнерами».

Проте в уряді А. Меркель є люди, які готові йти на поступки Росії поетапно. Зокрема, міністр закордонних справ Німеччини З. Габріель заявив, що виступає за послаблення деяких санкцій, введених проти Росії, якщо на сході України буде реалізовано угоду про припинення вогню за допомогою миротворців ООН (URL:

https://lb.ua/world/2018/02/17/390403_donbass_vvedut_mirotvortsev.html. 2018. 17.02).

Він вважає, що «нереалістично» наполягати на повній реалізації Мінських домовленостей, не пропонуючи до того деяке ослаблення санкцій проти РФ. При цьому міністр закордонних справ Німеччини зазначив, що існують принципові відмінності щодо пропозиції Росії та інших країн щодо введення миротворчої місії ООН на Схід України. Однак, на його думку, ідея про введення миротворчої місії ООН є «одним з небагатьох реалістичних варіантів», щоб досягти певного прогресу у припиненні насильства, в результаті якого загинуло близько 10 тис. осіб у регіоні з 2014 р.

У свою чергу члени Християнсько-демократичного союзу (ХДС), який очолює канцлер Німеччини А. Меркель, розкритикували слова міністра закордонних справ ФРН З. Габріеля, який заявив про можливе ослаблення санкцій відносно Росії, передає Bild am Sonntag. «Поки російський уряд не виконує мінські угоди, скасування санкцій є абсолютно неправильним сигналом і сигналом Путіну не міняти свою політику», – заявив голова міжнародного комітету парламенту ФРН Н. Ретген. (URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/486061.html>. 2018. 19.02).

Він вважає, що під час коаліційних переговорів ХДС разом із соціал-демократами «були єдині в думці, що зараз хід за Росією».

Подібну точку зору озвучив і заступник голови блоку правоцентристських політичних партій ХДС / ХСС Й. Вадефуль і наголосив, що заява глави МЗС суперечить результату переговорів коаліції. За його словами, поступове ослаблення санкцій не розглядається.

В українському політикумі все ж сподіваються на поглиблення співробітництва з новоствореним урядом Федеративної Республіки Німеччини, яка на сьогодні є важливим партнером у розв'язанні конфлікту в Донбасі і відновленні цілісності Української держави. Яка зазначила М. Золкіна, політичний аналітик Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Німеччина останні кілька років без перебільшення є надважливою державою-партнером для України в ЄС. І не тільки через її роль політичного та економічного локомотиву Союзу, але більшою мірою навіть – через роль посередника у переговорах з Росією в рамках нормандського формату.

На її думку, майбутня німецька коаліція може дати надію Україні на стабільне дотримання вже визначеної політики підтримки норм міжнародного права в конфлікті з Росією. Попри деякі лояльні щодо Росії голоси у лавах соціал-демократів, загальна позиція партії не буде виходити за межі дозволеного. «Так, у коаліційній угоді сказано дещо приємно-услесливе в бік Росії – про важливість партнерства, дотримання принципів суверенітету держав, стандарти ОБСЄ, економічні взаємини і повернення до повноцінних відносин, але є одне “але”. Все це – у чіткій прив'язці до виконання Мінських угод. Причому, абсолютно чітко сказано: “режим тиші”, відвід важкого озброєння та вивід будь-яких збройних формувань з території України, а також розгортання міжнародного контингенту під егідою ООН», – зазначає аналітик (URL: <http://dif.org.ua/article/koalitsiada-v-nimechchini-peremogi-porazki-i-rezultati-bataliy.2018.14.02>).

При цьому М. Золкіна наголошує, що в коаліційній угоді нічого нового немає, окрім підтримки місії, але принципово важливо, що про все це йдеться в тій частині коаліційної угоди, яка присвячена відносинам Німеччини з Російською Федерацією, а не в наступній – присвяченій Україні. «Це символічно, але мовою дипломатії означає одне: Росія де-факто на офіційному рівні визнається відповідальною за розгортання подій на Донбасі та анексію Криму. І виконання головних пунктів Мінських угод – про деескалацію – залежить саме від Росії. І погоджуються з цим “за умовчанням” всі майбутні підписанти коаліційної угоди», – підкреслила М. Золкіна.

Крім того, на думку аналітика, коаліційна угода визначає і двосторонні пріоритети в українсько-німецьких відносинах. Тут важливе місце посідають не питання розв'язання конфлікту, а питання внутрішніх перетворень: боротьби з корупцією та проведення внутрішніх реформ. Щодо конфлікту на Сході, то він згадується головно у світлі готовності Німеччини долучитися до відбудови Донбасу. Тож важливість реформ в Україні остаточно відокремлена від питання війни з Росією, а також визначена умовою для отримання подальшої допомоги, у тому числі – фінансової.

Разом з тим, за словами аналітика, важлива деталь полягає в тому, що проект угоди безпосередньо містить принцип обумовленості: є прогрес у реформах – є підтримка. «Далеко не найгірший варіант, зважаючи на проблеми з волею до подальших реформ, певним “відкатом” у сфері антикорупційної політики і початком передвиборчого періоду, коли на кардинальні і болісні реформи годі чекати. Відтак, попри те, що Україна як така, та й навіть українсько-російська війна, не є центральними питаннями зовнішньої політики майбутнього “нового старого” уряду, той фокус, під яким поки що пропонується розвивати українсько-німецькі відносини, цілком сприятливий для Києва», – наголошує М. Золкіна.

Експерти, аналізуючи ситуацію, відзначають, що для А. Меркель нова велика коаліція виглядає дійсно більш логічним і виправданим кроком, як перспектива для блоку ХДС/ХСС і Німеччини, у цілому. Тобто тут вузькопартійні інтереси збігаються з державницьким підходом і проблеми в цьому немає. Але є проблема внутрішньої дискусії – як у блоці, так і в самій ХДС. Адже християнським демократам довелося поступатися. Зокрема, еседеки, як для свого провального результату на виборах і ще гіршої ситуації за нинішніми опитуваннями громадської думки, зможуть отримати дуже важливі посади в уряді і відіграватимуть значну роль в коаліції. І це – винятково через вимушену поступливість А. Меркель, якій перевибори не потрібні.

Разом з тим ситуація показала, що попри формальну перемогу ХДС/ХСС на виборах, для А. Меркель нова каденція як канцлера – імовірно остання. Очевидного наступника для неї в партії на сьогодні немає. А отже завданням партії на наступні роки буде не тільки боротьба за повернення втраченого електорату, а й виховання нового лідера партії.

Проте різні інформаційні видання позитивно оцінюють створення коаліції в Німеччині. Зокрема, американське видання Bloomberg передбачає, що М. Шульц (СДПН) поглибить інтеграцію єврозони та долучиться до позиції президента Франції Е. Макрона щодо валютного блоку. «Хоча Меркель встановлює політичні вказівки для уряду як канцлер, міністерство фінансів, очолюване СДПН, дозволить Шульцу поглибити інтеграцію в єврозону та долучиться до позиції Макрона, який вважає, що валютний блок 19 країн повинен мати спільний бюджет та міністра фінансів», – відзначило видання (URL: <http://tyzhden.ua/News/209115>. 2018. 07.02).

Французьке інформаційне агентство Agence France-Presse також дотримується думки, що глава партії соціал-демократів М. Шульц намагатиметься переконати Берлін у тому, щоб приєднатися до популяризації реформи ЄС від Макрона.

Британське агентство Reuters впевнене, що новини про угоду принесуть деяке полегшення інвесторам та країнам-партнерам, які стурбовані тим, що А. Меркель не змогла об'єднати уряд протягом більш ніж чотирьох місяців у той час, коли Європа стикається з численними проблемами, включаючи потребу в реформі єврозони.

Проте експерти не виключають і негативний перебіг подій. На їх переконання, якщо коаліція пересвариться і провалиться, то це спричинить не лише скорочення здатності партій отримати підтримку виборців на наступних виборах. Вона ще й зміцнить позиції «правих» радикалів з «Альтернативи для Німеччини», поставить під загрозу німецьку економічну динаміку і скоротить можливості втілити зміни, які зроблять ЄС кращим і більш вигідним для всіх країн-учасниць.

Як уже зазначалось, створення так званої великої коаліції у Німеччині в складі ХСС/ХДС та Соціал-демократичної партії Німеччини залежить від голосування рядових членів останньої, яке завершиться 4 березня. Про це, зокрема, нагадав кореспондент «Прямого» в Німеччині Б. Міфтахов.

За його словами, як проголосують рядові члени СДПН – це неможливо передбачити. Тому що лише з нового року до лав соціал-демократів вступило 25 тис. осіб. «З 440 тисяч загальної кількості членів СДПН це великий відсоток. І ніхто не знає, які у них погляди, як вони проголосують. Звичайно ж, якщо враховувати той факт, що їх агітували, в першу чергу, противники великої коаліції, то можливо, що вони поставлять свою “галочку” навпроти відповіді “ні”. Передбачати ніхто навіть не буде. Тому що вгадати відповіді 440 тисяч людей досить складно», – наголосив Б. Міфтахов ([URL: https://prm.ua/stvorenniya-velikoyi-koalitsiyi-u-nimechchini-ta-pitannya-ukrayini-podrobitsi-vid-pryamogo/](https://prm.ua/stvorenniya-velikoyi-koalitsiyi-u-nimechchini-ta-pitannya-ukrayini-podrobitsi-vid-pryamogo/). 2018. 08.02).

Але оптимісти все ж вважають, що німецька «коаліціада» завершиться успішно і Німеччина й надалі буде важливим партнером України. Адже коаліційна угода виглядає достатньо достойним балансом інтересів учасників коаліції і має задовольнити потреби різних електоратів. За наполяганням соціал-демократів в угоді передбачено більші видатки на соціально важливі сфери: освіту, розвиток інфраструктури, перегляд нинішнього законодавства в пенсійній галузі та щодо соціально вразливих груп тощо. Соціал-демократи зможуть проконтролювати дотримання цих умов, адже їм обіцяні такі важливі посади, як портфелі міністрів фінансів, праці і соціальної політики. Крім того, їм обіцяна посада міністра закордонних справ, що однозначно важливо для промоції Соціал-демократичної партії на міжнародному рівні і це може бути важливим аргументом для рядових членів СДПН під час голосування за підтримку коаліційної угоди. Зрозуміло, що учасники коаліції програють у популярності серед виборців, але при всьому цьому німецькій політиці не відмовити в явно стратегічному сенсі, який поки що продовжують сповідувати якраз ці політичні сили – соціал-демократи та ХДС/ХСС.

Глобальний розвиток людства: стратегії, загрози, тенденції

Сьогодні людство переживає глибоку трансформацію, що супроводжується фундаментальними змінами в соціально-економічній структурі суспільства, а науково-технічний прогрес та створення загального інформаційного простору, єдиних загальносвітових систем в економіці, фінансах, технологіях, політико-правовій, культурній та інших сферах призвело до глобалізації людської цивілізації.

За таких умов необхідно розробляти нові підходи, щодо перспектив розвитку та протидії глобальним проблемам людства. Разом з локальним (у межах однієї країни, регіональним) рівнем, проте більш інформативним, є аналіз глобальних особливостей майбутніх тенденцій розвитку людства. У цьому контексті можна виокремити два основні напрями – глобальні стратегії та загрози. Причому досить часто вони взаємопов'язані, оскільки ігнорування останніх може унеможливити подальший розвиток загалом.

Зауважимо, що питання стратегій глобального розвитку та протидії актуальним глобальним проблемам перебуває у центрі уваги світової спільноти, воно постійно обговорюється на різних міжнародних форумах. Зокрема, «Велика сімка» або G7 – міжнародний клуб урядів семи високорозвинутих країн світу (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада). Лідери цих країн регулярно зустрічаються для обговорення спільних проблем і намагаються узгоджувати свою подальшу політику. Велика двадцятка або G20 є групою міністрів фінансів та керівників центральних банків 20 економік: 19 з найбільших економік світу та Європейського Союзу. Загалом, економіки G20 становлять 90 % світового ВВП, 80 % світової торгівлі (включаючи внутрішню торгівлю у ЄС) та дві третини населення світу. Незважаючи на те що основною тематикою цих організацій є економічні питання, на цих форумах активно обговорюються і політичні кризи, військові конфлікти, інші локальні та глобальні питання.

Існують також міжнародні неурядові організації, як наприклад – Всесвітній економічний форум – міжнародна неурядова організація, діяльність якої спрямована на розвиток міжнародної співпраці. Місією організації є прагнення до поліпшення стану світу шляхом залучення бізнесу, політичних, академічних та інших лідерів суспільства у формуванні глобальних, регіональних, галузевих порядків денних. Щорічна зустріч під егідою форуму проводиться в Давосі, об'єднує близько 2500–3000 вищих керівників бізнесу, міжнародних політичних лідерів, обраних інтелектуалів і журналістів, щоб обговорити найбільш актуальні питання, що стоять перед світом.

Римський клуб, що об'єднує у своїх рядах вчених, громадських діячів і ділових людей більш ніж із 30 країн світу, стурбованих перспективами розвитку людства. Зусилля членів Римського клубу націлені на розв'язання

актуальних проблем сучасності шляхом розробки нового напрямку в їх вивченні.

Існують й інші організації, як наприклад – Грінпіс – міжнародна неурядова природоохоронна організація, основні завдання якої сприяти екологічному відродженню та привертати увагу людей і влади до збереження природи, а основними напрямками діяльності по всьому світу є участь у антиядерних питаннях і протидія таким явищам як зміна клімату тощо. Багато вчених та науковців у різних країнах також долучаються до цього процесу, досліджуючи перспективи тих чи інших тенденцій розвитку, а також виявляючи нові проблеми, які несуть потенційні загрози для людства. На окрему увагу заслуговують різні точки зору щодо глобального розвитку та загроз окремих світових лідерів і впливових людей по всьому світу.

Для того щоб краще зрозуміти, які глобальні стратегії наразі пропонуються та які проблеми є найбільш актуальними, можна проаналізувати діяльність вищезгаданих організацій та позицію окремих впливових лідерів. Але зауважимо, що існують також альтернативні думки щодо прогнозів глобального розвитку та загроз, які подекуди досить гарно аргументовані та заслуговують на увагу, а окремі експерти досить скептично відносяться до діяльності окремих з вищезгаданих організацій.

Тим не менше, відзначимо, що авторитетна міжнародна неурядова організація Римський клуб наразі серед головних сучасних проблем людства виділяє зміну клімату, масове безробіття й уповільнення економічного зростання та разом із цим дає поради щодо їх розв'язання. Як повідомляють в організації, незважаючи на економічне зростання останніх 30 років у розвинутих країнах, добробут більшості людей на планеті не покращився. Розрив між багатими й бідними збільшується, мільйони людей залишаються без роботи, а рівень реальної заробітної плати в багатьох країнах продовжує падати.

На думку багатьох економістів, відповіддю на ці виклики має бути прискорення темпів економічного зростання. Але, наприклад Г. Макстон та Й. Рандерс вважають, що продовжувати нинішній шлях розвитку світової економіки не тільки неправильно, а й украй нерозумно, оскільки це лише погіршить проблеми світу. На їхню думку, виходом із ситуації є переосмислення визначення оплачуваної роботи, справедливе оподаткування бізнесу, обмеження торгівлі в разі необхідності, введення безумовного базового доходу для найбіднішої третини населення та збільшення тривалості оплачуваної відпустки. Г. Макстон та Й. Рандерс розуміють, що деякі з їхніх пропозицій є радикальними і зіткнуться з опозицією, але вважають, що політики зможуть їх прийняти (URL: <http://www.dw.com/uk/a-19548535>). Разом з цим окремі аналітики не поділяють побоювання Римського клубу та посилаються на інші дослідження, згідно з результатами яких, наприклад, питання зміни клімату та перенаселення планети не несуть глобальних загроз (URL: <http://www.protiproud.cz/ru/politics/7814.htm>).

Увага світового співтовариства, яке переймається питаннями глобального розвитку, постійно зосереджена на різних міжнародних форумах, таких як G7 та G20, які відбуваються щорічно. На саміті «Великої сімки», який проходив навесні 2017 р. в італійському місті Таорміна, США, Великобританія, Канада, Франція, Італія, Німеччина і Японія обговорили питання, що стосуються зміни клімату, боротьби з тероризмом, розв'язання міграційної кризи, Росії, Сирії, а також допомоги африканським країнам у боротьбі з епідеміями і голодом. Також було прийнято підсумкову декларацію, у якій учасники окреслили коло актуальних проблем – боротьба з тероризмом, зміцнення протистояння терористичного угруповання «Ісламська держава» в Сирії та Іраку, до речі, можна відзначити, що в питанні боротьби з «Ісламською державою» було досягнуто успіху, оскільки остання значно зменшила сферу свого впливу з того часу.

А от центральною проблемою міжнародного порядку денного G7 визначило КНДР, яка останнім часом дедалі частіше проводить ядерні випробування і тестові запуски ракет, чим тримає в напруженні не лише регіон, а й увесь світ. Тому G7 закликає міжнародну спільноту подвоїти зусилля, що спонукають КНДР дотримуватися Резолюції Ради Безпеки ООН. Про це йдеться в комюніке за підсумками саміту. «Глибоко засуджуючи ядерні випробування Північної Кореї і запуски балістичних ракет, ми готові посилювати заходи, спрямовані на досягнення цього (відмови КНДР від усіх ядерних і балістичних ракет) і наполегливо закликаємо міжнародне співтовариство подвоїти свої зусилля для забезпечення сталого, всеосяжного і повного дотримання відповідних Резолюцій Ради Безпеки ООН», – йдеться в комюніке (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/g7-prizyvaet-udvoit-usiliya-robuzhdayushchie-1495896059.html>).

На форумі обговорювалося також і українське питання. У підсумковому документі, зокрема, країни знову підтвердили свою підтримку Україні, заявивши, що Росія несе відповідальність за цей конфлікт. Лідери також висловили готовність посилити санкції відносно Москви, якщо цього вимагатиме ситуація.

Серед інших тем, які торкнулися лідери у своїй заяві – економічна ситуація у світі та взаємодія з країнами Африки, у тому числі по боротьбі з міграцією. Всі країни G7 підтвердили зобов'язання тримати свої ринки відкритими і протидіяти протекціонізму, а також домовилися про партнерство в допомозі країнам Африки створювати умови для запобігання причинам масової міграції.

Лідери G7 також спробували досягти єдності в питанні боротьби зі змінами клімату, однак, у підсумковій декларації були змушені визнати свою поразку через позицію США, які не приєдналися до консенсусу щодо перегляду Паризького угоди.

Хоча, загалом експерти відзначили, що саміт виявився найбільш марним з усіх і не приніс ніяких конкретних рішень основних проблем. Так, засновник і президент американської дослідної і консалтингової компанії

Eurasia Group, професор Нью-Йоркського університету Я. Бреммер вважає що крайній саміт G7 виявився непотрібний, оскільки країни, які є членами цієї групи, означають все менше на світовій арені (URL: <https://ria.ru/world/20170527/1495237548.html>).

У зв'язку з цим ще більша увага світової спільноти була прикута до саміту G20, який проходив влітку 2017 р. у німецькому Гамбурзі, за підсумками якого лідери країн G20 прийняли комюніке. У документі, зокрема, відображені розбіжності зі США з питання клімату. «Ми приймаємо до відома рішення США вийти з Паризької угоди, – наголошується в документі, – США оголосили про те, що це дозволить негайно припинити реалізацію їх поточного національного співробітництва і підтверджує тверду прихильність до підходу, який знижує викиди вуглекислого газу за підтримки економічного зростання і покращує енергетичну безпеку».

Нагадаємо, що 1 червня 2017 р. американський президент Д. Трамп оголосив про вихід США з Паризької угоди по клімату, аргументуючи це тим, що вона перерозподіляє американські багатства на користь інших країн і це могло обернутися для США втратою 2,7 млн робочих місць до 2025 р.

При цьому лідери інших 19 країн об'єднання з найбільш розвинутою економікою підкреслили свою прихильність Паризькій угоді, згідно з якою 195 учасників форуму домовилися не допустити підвищення середньої температури на планеті до 2100 р. більш ніж на 2 градуси за Цельсієм порівняно з доіндустріальною епохою.

Таким чином, загальна позиція G20 з клімату знайшла відображення в такій фразі комюніке: «Ми разом залишаємося прихильними зниження викидів парникових газів за рахунок, в тому числі, нарощування інноваційних розробок в сфері вироблення екологічно чистої енергії та енергоефективності, та роботі над енергетичними системами з низьким викидом парникових газів».

У контексті розвитку світової фінансової системи лідери «двадцятки» підтвердили всі зобов'язання з підтримки прозорості, а також виступили за зміцнення фінансової архітектури з метою рівномірного розвитку. «Світ потребує сильних, ефективних і представницьких глобальних економічних і фінансових інститутів. І ми продовжимо роботу над їх зміцненням. Ми також продовжимо працювати над глобальною справедливою та сучасною міжнародною податковою системою», – ідеться в тексті комюніке.

Крім того, лідери G20 зобов'язалися надавати підтримку країнам, що розвиваються, у вибудовуванні прозорої фінансової системи й оподаткування. Особлива увага повинна приділятися боротьбі з корупцією, ухиляння від сплати податків, припинення фінансування тероризму та відмивання грошей.

Політики також домовилися про збереження відкритих ринків. Вони виступили проти протекціонізму, визнавши при цьому роль захисних заходів у торгівлі та верховенство Світової організації торгівлі (СОТ) у визначенні норм міжнародної торгівлі.

Окрему увагу учасники саміту G20 приділили проблемі корупції та боротьбі з нею за допомогою всіх наявних методів. «Ми продовжуємо виконувати план дій по боротьбі з корупцією на 2017–2018 роки за допомогою практичного міжнародного співробітництва та технічної допомоги», – ідеться в підсумковій заяві. Де також прописано, що підприємства, які отримують прибуток за допомогою корупційних схем, «можуть бути притягнуті до відповідальності».

Ще однією важливою темою G20 стала співпраця з Африкою, з метою створення робочих місць та економічного зростання в цьому регіоні. Як зазначається, це повинно посприяти боротьбі з міграцією. «Наші спільні зусилля сприятимуть сталому економічному зростанню і створенню робочих місць, особливо для жінок і молоді. Це допоможе в боротьбі з проблемами бідності та нерівності, які є одними з корінних причин міграції», – ідеться в документі. Також учасники порушили проблему торгівлі людьми. У підсумковій декларації наголошується, що G20 підтримує країни, які стикаються з проблемою масової міграції (URL: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4398932>).

Очікувано саміт G20 порівняно з G7 став більш успішним у плані виокремлення ключових глобальних загроз та вироблення ефективних механізмів протидії. Це пояснюється залученням більш широкого кола учасників, які не лише зацікавлені у розв'язанні глобальних проблем, але і мають більші фінансові можливості. У першу чергу мова йде про Китай, який останнім часом робить цілком успішну заявку на зміну глобального економічного лідерства.

До речі, у 2017 р. Китай досить успішно нагадав про себе на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. Країну вперше представляв керівник найвищого рівня голова КНР Сі Цзіньпін. Виступ глави держави, яка забезпечує 16,5 % глобального ВВП і близько 39 % світового зростання, не зміг не привертати уваги. Присутність Сі Цзіньпіна на форумі мала особливо велике значення, і світ чекав заяв Китаю, адже на у Давосі полеміку завжди вели західні лідери, а не азійські керівники.

Китай відправив у Давос саму представницьку делегацію за всю історію своєї участі. У склад китайської делегації, крім ряду ключових міністрів і членів Комуністичної партії Китаю, були включені представники вищих бізнес-спільноти – президент найбільшого китайського інтернет-пошукача Baidu мільярдер Чжан Яцина, найбагатша людина КНР, власник холдингу «Ваньда» Ван Цзяньлін, який пригрозив США безробіттям у разі погіршення американо-китайських відносин.

У Давосі перебував і Джек Ма – китайський підприємець, засновник і голова ради директорів компанії Alibaba Group та один з найбагатших та найвпливовіших людей Китаю, який за тиждень до форуму в Давосі зустрівся з Д. Трампом. Вони обговорювали проблеми торгівлі, сільського господарства та малого бізнесу. Також Джек Ма назвав безпідставними звинувачення на адресу Китаю в економічних проблемах США і

запропонував у цьому питанні звинуватити себе, перш ніж звинуватити інших. Однією з причин ослаблення економічного зростання США Джек Ма назвав американську політику ведення дорогих воєн проти тероризму та інших ворогів за межами країни. Він звинуватив США в тому, що за останні 30 років США брали участь у 13 війнах, даремно витративши 14 трлн дол. замість того, щоб інвестувати кошти в інфраструктуру і витратити гроші на власний народ, на освіту.

Бізнесмен також висловив упевненість у тому, що торгової війни між Китаєм і США не буде, оскільки вона стане катастрофою для всього світу. Наслідки торгової війни між найбільшою у світі і другою за величиною економіками, на думку Джека Ма, можуть бути дуже серйозними.

Примітно, що основні тези і акценти Джека Ма і глави Китаю Сі Цзіньпіна, зроблені під час своїх виступів у Давосі у 2017 р., опинилися в основному співзвучними.

Безсумнівно, у президента Китаю головне завдання – забезпечити світове лідерство своєї країни, через підтримку процесів глобалізації. Фактично візит лідера КНР у Давос означає заявку на зміну глобального економічного лідерства і стає очевидно, що тепер першу скрипку в глобалізації відіграють не старі лідери, а саме Китай. Експерти зауважують, що Сі Цзіньпін перехопив стратегічну глобальну ініціативу в американців і постав у Давосі мудрим організатором нового більш справедливого світового порядку (URL: <http://www.iarex.ru/articles/53536.html>).

Заслуговує на увагу бачення майбутнього світу згаданого вище Джека Ма, яке він озвучив пізніше, вже після форуму в Давосі. На його думку, сучасний світ рухається від інформаційних технологій (ІТ) до дата-технологій (DT). Чимало людей досі не знають, що таке DT, утім, багато ще не в курсі стосовно ІТ. Інформаційні технології замінюються технологіями великих даних. І тут не йдеться просто про якесь удосконалення технологій, це – зміна всієї філософії, це спосіб, за допомогою якого ми будемо щось створювати в майбутньому. Природно, що люди переживають стосовно цього – великі дані, штучний інтелект, обчислення – і це нормально. Але дедалі частіше люди говорять про майбутнє не з упевненістю та вірою, а із сумом та страхом, що втратять роботу. Бізнесмен зауважує, що дійсно нові технології справді можуть знищити мільйони робочих місць, але вони також можуть їх створити.

Тоді як знаменитий фізик-теоретик С. Хокінг має дещо іншу точку зору. Він вважає, що автоматизація фабрик вже викосила робочі місця в традиційному виробництві, а завдяки розвитку штучного інтелекту ця руйнівна тенденція, імовірно, серйозно зачепить середній клас, зберігши лише ті професії, які найбільше пов'язані з творчістю, управлінням, турботою про інших. Це, у свою чергу, прискорить і без того високі темпи зростання економічної нерівності в усьому світі. Інтернет дає можливість отримувати величезний прибуток дуже невеликим групам людей. Це

неминуче, це прогрес, але він, на жаль, соціально руйнівний (URL: <https://ukr.media/science/323283/>).

Що стосується ймовірних загроз штучного інтелекту через те, що машини будуть контролювати людей, то тут Джек Ма вважає, що технології не зупинити і краще користуватися ними, щоб розв'язати проблеми, що стоять перед нами, ніж спробувати зупинити розвиток технологій. Боятися їх не варто, адже машина не має ні серця, ні душі, ні віри в людину.

Щодо майбутнього розвитку світу та глобальних загроз він зауважив, що нині слід бути дуже обережними. «Перша технологічна революція призвела до розгортання першої світової війни. Друга світова війна стала наслідком другої технологічної революції. Зараз людство переживає третій етап технологічної революції. Тож Третя світова війна повинна вестися проти хвороб, бідності та забруднення навколишнього середовища... Світ перестає бути інклюзивним. Замість G20 нам потрібні сотні B200. Проблем сьогодні настільки багато, що їх не може вирішити жоден уряд та жоден бізнес, нам слід працювати разом. Якщо ми цього не зробимо, світ стане ще жорстокішим», – підсумовує Джек Ма (URL: https://espreso.tv/article/2017/09/22/cherez_30_rokiv_vse_bude_zrobleno_v_inter_net_i_dzhek_ma).

Всесвітній економічний форум Давос-2018, який нещодавно відбувся, дещо змінив тематичні пріоритети. Частина учасників, однією з найбільш значних проблем цивілізації поряд зі зміною клімату та тероризмом визначили кризу глобалізації. Зокрема про це, під час виступу на форумі, заявив прем'єр-міністр Індії Н. Моді. Він вважає, що країни ізолюються одна від одної. Торгові угоди зайшли в глухий кут, багато держав зіткнулися зі скороченням транскордонних інвестицій, зростання глобального ланцюга поставок припинилося. Як наслідок – з'явилися бар'єри, які негативно впливають на людей у країнах, що розвиваються. І канцлер Німеччини А. Меркель, і президент Франції Е. Макрон відзначили ту саму тенденцію. Дух європейської єдності під загрозою. У сфері торгівлі – все більше протекціонізму, який нівелює зусилля СОТ і успіхи глобалізації.

Проте не всі учасники підтримали таку позицію. Прем'єр Великобританії Т. Мей і американський президент Д. Трамп виступили з протилежними за змістом заявами. Т. Мей запевнила, що її країна залишається прихильником вільної торгівлі і після виходу з ЄС. Трамп же нагадав, що Штати готові обговорювати взаємовигідні двосторонні торговельні угоди з усіма країнами.

Одна з ключових тем цьогорічного форуму – захист прав жінок. Вперше усіма співголовами форуму стали жінки. Боллівудський актор і режисер Ш. Хан розповів про проблеми жінок в Індії. Прем'єр Канади Дж. Трюдо закликав бізнес-лідерів наймати і просувати жінок по кар'єрних сходах, платити рівні зарплати, поліпшувати відпустки по догляду за дитиною. А також вірити жінкам, які заявляють про сексуальні домагання, що стало особливо актуальним у світлі останніх скандальних подій по всьому світу.

Традиційно обговорювалися питання екологічної енергетики та шкідливих викидів. Учасники говорили про свої досягнення та перспективи з впровадження зеленої енергетики, а також боротьбі зі шкідливими викидами. Проте і в цьому питанні не вдалося знайти загальної підтримки. Американський лідер Д. Трамп багатьох обурив. За його словами, відмова від екологічних правил, введених при його попереднику на президентській посаді, посилює бізнес. Екологічне регулювання президент США і зовсім назвав податком.

Криптовалюта також була однією з ключових тем Давосу-2018. Розширити повноваження МВФ для ретельного вивчення криптовалют запропонував французький лідер Е. Макрон. А Нобелівський лауреат 2013 р. в галузі економіки Р. Шиллер описав біткоїн як «цікавий експеримент», але ніяк не майбутнє нашої фінансової системи. Скептицизм щодо криптовалюти висловила С. Скінгслі, заступник голови Центробанку Швеції. На її думку, біткойн навіть не валюта: він не зберігає цінність, вагається і не має стабільного обмінного курсу. Замість цього Р. Шиллер звернув увагу на використання Чилі спеціальної одиниці обміну Unidad de Fomento, яка змінюється залежно від рівня інфляції і використовується для індексації виплат. А С. Скінгслі зазначила, що готівка швидко виходить з моди у Швеції і в майбутньому можливий повний перехід до «електронної крони».

Хоча, бізнес більш лояльний до криптовалюти, ніж політики та економісти. Директор Radian Partners Дженніфер Ч. Скотт і генеральний партнер і співзасновник Index Ventures SA Н. Ример дивляться в криптомайбутнє з великим оптимізмом. Останній навіть назвав криптовалюту одним з найбільш зухвалих, щедрих і глибоких винаходів, які він спостерігав у своїй кар'єрі.

Проблема мігрантів уже котрий рік поспіль залишається у центрі уваги подібних форумів. На цьогорічному Давосі актриса К. Бланшетт закликала допомогти 65 млн людей, які були переміщені в усьому світі, включаючи 22 млн біженців. Вона зазначила, що тільки 1 % переміщених осіб у світі були переселені в розвинуті країни. Країни, що розвиваються, беруть на себе це навантаження. Четверть населення Лівану – біженці, головним чином із Сирії.

У 2018 р. можуть з'явитися нові гуманітарні кризи, а це значить, що біженців може бути ще більше. П. Маурер, президент Міжнародного комітету Червоного Хреста, назвав такі вразливі регіони: Південні Філіппіни, М'янма, Афганістан, Близький Схід і значна частина Африки. А. Меркель закликала до співпраці, а не ізоляції, у рішенні міграційних проблем. І уточнила, що не хоче патерналістського підходу до країн Африки – їм потрібно допомогти стати повноцінними партнерами розвинутих країн ([URL: https://lb.ua/economics/2018/01/29/388395_davos2018_glavnie_temi_world.htm](https://lb.ua/economics/2018/01/29/388395_davos2018_glavnie_temi_world.htm))

Тобто на цьогорічному форумі в Давосі основною темою став пошук спільного бачення майбутнього у сучасному фрагментованому світі, оскільки більшість учасників погодилися з можливою загрозою такого ізоляціонізму.

Слід також зазначити, що розробка стратегій глобального розвитку, виявлення глобальних загроз та протидії їм проводиться не лише в межах подібних форумів. Наукова спільнота, окремі дослідники та авторитетні особи постійно виявляють та прогнозують нові ризики для людства. Так, згаданий вище фізик-теоретик С. Хокінг вважає, що зараз найбільш небезпечний момент у розвитку людства. «У нас є технології, що дозволяють знищити планету, на якій ми живемо, але ми ще не вигадали способу покинути її. Можливо, через кілька сотень років ми створимо колонії серед зірок, але зараз у нас є тільки одна планета, і ми повинні працювати разом, щоб захистити її. Щоб зробити це, нам потрібно руйнувати бар'єри всередині країн і між країнами, а не зводити нові. Якщо ми хочемо використати свій шанс, світові лідери повинні визнати, що вони потерпіли невдачу і підвели багатьох. Ресурси все більше концентруються в руках невеликого числа людей, і ми повинні навчитися по-справжньому ділитися ними», – говорить вчений (URL: <https://ukr.media/science/323283/>).

У контексті висловлювання С. Хокінга щодо створення колоній на інших планетах, хотілося б згадати заяву глави SpaceX І. Маск, озвучену наприкінці вересня 2017 р., у якій він говорив, що його компанія може не тільки побудувати місячну базу, а й навіть колонізувати Марс. Його космічний корабель вперше може бути запущений до 2022 р., а до 2024 р. – відправитися на Марс (URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/svit/ssha-ukrayina-tarosiya-yak-lyudstvo-planuye-kolonizaciyu-misyacya-20171121679764>). А з огляду на нещодавній успішний пуск ракети Falcon Heavy компанії Маска можна припустити, що це не «пусті слова».

Нещодавно спеціалісти ВООЗ повідомили, що глобальне потепління створює все більше ризиків для людства. Серед іншого, мова йде про появу нових смертельних вірусів, які викличуть пандемії по всій планеті. Причиною розвитку такого небезпечного сценарію назвали процес танення льодовиків Антарктиди й Арктики. Виявляється, у товщі мерзлоти міститься понад 300 небезпечних вірусів та мікроорганізмів. Звільнення їх з льоду може матиме катастрофічні наслідки, ідеться про пандемії невідомих хвороб, оскільки організм людини не може виробити тривалого захисту від них. Зрештою, науковці вже давно довели зв'язок між пандеміями грипу й періодами максимальної активності Сонця. До слова, є ще одна загроза в таненні льодовиків: з мерзлоти вивільнятиметься парниковий газ метан. Ці процеси вже відбуваються, метан поволі вивільняється з дна океанів, де перебуває в кристалізованому стані. Причиною цього стають придонні глибоководні течії, які виникають на фоні глобального потепління.

Науковці підраховали, що впродовж найближчих 15–20 років середня температура повітря на планеті буде підвищуватись. Аби пригальмувати процеси глобального потепління й застрахуватись від катастрофічних наслідків, необхідно різко знижувати кількість викидів парникових газів – це те, що людство здатне зробити. Для цього всі країни мають об'єднатися в

спільній стратегії (URL: <https://narodna-pravda.ua/2017/09/11/tanennya-lodovykiv-lyudstvu-zagrozhuyut-smertelni-virusy/>).

Глава Католицької церкви Папа Франциск постійно виступає за роззброєння, особливо ядерне. Приймаючи в листопаді 2017 р. учасників міжнародної конференції, скликаної у Ватикані на тему роззброєння, він підкреслив, що відомо, що гонка озброєнь не знає спочинку, а видатки на осучаснення й розвиток озброєнь настільки високі, що відсувають на другий план «дійсні пріоритети страждаючого людства», якими є боротьба з бідністю, поширення миру, здійснення освітніх, екологічних проєктів, розвиток охорони здоров'я та захист прав людини. «Крім того, не можемо не відчувати тривоги, якщо візьмемо до уваги катастрофічні гуманітарні та екологічні наслідки, які випливають із будь-якого застосування ядерних озброєнь. Тому, беручи до уваги навіть загрозу випадкової детонації такої зброї через будь-яку помилку, загроза її використання заслуговує на якнайрішучіший осуд, як також володіння нею, саме тому, що її існування спрямоване на логіку страху, яка стосується не лише сторін конфлікту, але всього людського роду», – сказав Папа Франциск.

Він також зауважив, що зброя, наслідком якої є знищення людства, є «нелогічною навіть на військовому рівні». Врешті, справжня наука «завжди служить людині», у той час як сучасне суспільство є свідком «спотворення її проєктів», можливо, започаткованих навіть для доброї справи. Вистачить згадати, що міжнародне право не змогло завадити новим державам отримати ядерну зброю. Що стає ще загрозливішим, «коли поглянути на виклики сучасної геополітики, такі як тероризм чи асиметричні конфлікти».

«Однак, здоровий реалізм не перестає запалювати вогні надії в нашому непорядкованому світі. Нещодавно, наприклад, шляхом історичного голосування в ООН, більшість членів міжнародної спільноти постановили, що ядерна зброя не лише є аморальною, але повинна також вважатися незаконним засобом ведення війни», – зауважив глава Католицької церкви (URL: <http://catholicnews.org.ua/papa-isnuvannya-zbroyi-zdatnoyi-znishchiti-lyudstvo-ie-nelogichnim>).

Гарним прикладом для інших стала найбільша кондитерська корпорація Mars Inc., яка також долучилася до розв'язання глобальних проблем та взяла на себе зобов'язання щодо досягнення цілей сталого розвитку ООН. 5 вересня 2017 р. Mars Inc. заявила про початок реалізації оновленого Плану сталого розвитку для наступного покоління, для чого в найближчі роки буде виділено 1 млрд дол. Пріоритетними для компанії стали три напрями: здорова планета, процвітаюче суспільство, а також правильне харчування та добробут. Керуючись корпоративними принципами, Mars докладає додаткових зусиль для сталого розвитку глобального бізнесу, щоб розпочати системні зміни на користь людству та планеті.

Стратегічно План зорієнтований на те, щоб забезпечити надійне джерело сировинних ресурсів, одночасно роблячи внесок бізнесу у боротьбу зі змінами клімату, а також за збереження земельних та водних ресурсів. Одна з

цілей – зменшення впливу на навколишнє середовище, відповідно з тим, що, за думкою вчених, необхідно для підтримання здорової екологічної ситуації на планеті: енергозбереження, економія земельних та водних ресурсів, скорочення викидів парникових газів. Сьогодні компанія як ніколи усвідомлює, що не зможе розвиватися та процвітати, якщо планета, люди й суспільство, від яких вона залежить, не будуть здоровими та процвітаючими (URL: <https://www.unian.ua/society/2124381-mars-inc-zaproponovala-ambitniy-plan-dlya-virishennya-globalnih-problem.html>).

Міжнародна команда науковців на чолі з професором К. Браером у Технічному університеті міста Лаппеенранта у Фінляндії працюють над питанням забезпечення потреб людства в електроенергії виключно за допомогою відновлюваних джерел. Для цього вони проаналізували численні масиви даних щодо споживання енергії, розвитку демографічної ситуації та погодних умов у всіх регіонах світу. Результати проведеного спільно з міжнародною мережею Energy Watch Group дослідження вперше були представлені на Кліматичній конференції ООН, яка проходила в німецькому Бонні.

К. Браер переконаний, що відмовитися від використання корисних копалин – до 2050 р. – можливо. Причому витрати будуть меншими, ніж за нинішньої системи! Енергетичний поворот уже не є питанням технологічної здійсненності чи економічної рентабельності, а питанням політичної волі. На його думку, ключовими елементами енергозабезпечення в довготривалій перспективі будуть сонячна енергетика та використання акумуляторів. Причина, за його словами, полягає в стрімкому зниженні вартості виробництва. Фінські науковці прорахували сценарій, за яким частка сонячної енергетики у світовому енергетичному міксі збільшиться до 37 % у 2030 р. та майже 70 % 2050 р. 18 % прийдеться на вітрову енергетику, 8 % – на гідроенергетику, 2 % – на біоенергетику. При цьому співвідношення часток електроенергії з різних джерел від регіону до регіону, звісно, різнитиметься: у Північних Європі та Азії ситуація виглядатиме інакше, ніж в Африці, де частка сонячної енергетики має стати ще суттєво більшою.

Науковці врахували і майбутні демографічні зміни – вони виходять з того, що населення планети до 2050 р. зросте майже до 9,7 млрд, які споживатимуть вдвічі більше енергії, ніж сьогодні. Перехід на відновлювані джерела, згідно з розрахунками фінських науковців, буде вигідний і для економіки та приватних споживачів: порівняно із сьогоднішнім днем витрати на виробництво електроенергії (включно з утриманням ЛЕП та акумуляванням) знизяться на 25 %.

Світовий перехід на більш сприятливу для клімату енергетику, безумовно, вплине і на ринок праці. На сьогодні близько 19 млн людей у світі працюють у сфері енергетики, половина з них – у вугільному секторі. У разі глобального переходу на відновлювані джерела енергії ці робочі місця зникнуть, але замість них з'явиться майже вдвічі більше, ніж сьогодні,

робочих місць у «зеленій» енергетиці, передусім у секторі сонячної енергетики, виробництві акумуляторів та вітровій енергетиці.

Якщо реорганізувати світову енергетику за моделлю, яку прорахували фінські науковці, вдасться досягнути суттєвого зменшення обсягів викидів парникових газів. А це – основне, що потрібно для досягнення закріпленої в Паризькій кліматичній угоді мети утримувати збільшення середньої температури Землі на рівні нижче двох градусів за Цельсієм порівняно з доіндустріальною епохою. Частка парникових газів, які викидають в атмосферу енергетичні підприємства, нині становить близько 20 %. Модель команди Браера передбачає зменшення цих викидів на понад 80 % до 2030 р. (URL: <http://www.dw.com/uk/глобальна-енергетична-революція-наближається/a-41358779>).

Водночас генеральний секретар Всесвітньої вітроенергетичної асоціації Ш. Гзенгер менш оптимістично налаштований. Сам по собі, керуючись лише ринковими механізмами, енергетичний переворот не відбудеться, йому потрібна політична підтримка. «Я сподіваюся, що ми в цьому питанні матимемо достатньо тиску з боку громадськості на політиків, які приймають рішення, у всьому світі», – каже він. На жаль, наразі бачимо, що політичної волі недостатньо, а уряди країн та окремі впливові політики залишаються під впливом великих лобістських груп, які й надалі штовхають до того, аби інвестувати в традиційну енергетику.

Таким чином, можна констатувати, що світове співтовариство намагається адекватно реагувати на ті виклики, які перед ним постійно з'являються. Поряд із вже традиційними проблемами, такими як кліматичні зміни, які вже зараз призводять до екологічних катастроф по всьому світу, тероризмом, військовими конфліктами, загрозою використання ядерної зброї, соціальними та гуманітарними глобальними проблемами постійно виникають все нові. Наявний науковий, технічний, фінансовий потенціал за умови наявності політичної волі та консолідації зусиль наразі ще дають змогу запустити механізм ефективної протидії глобальним проблемам людства та будувати стратегії розвитку. Хоча окремі суб'єкти не до кінця розуміють можливі наслідки таких проблем, або ж просто ігнорують їх, ставлячи свої національні чи індивідуальні інтереси над глобальними. Що, у свою чергу, робить намагання більш свідомих суб'єктів малоефективними.

Оцінка розвитку українсько-польських економічних відносин у сучасному політичному контексті

(Закінчення, початок у № 2–3)

Інвестиції. Крім торгівлі, польсько-українські економічні відносини розвиваються ще й у сфері інвестиційної діяльності. Причому в процесі, так би мовити, інвестиційного обміну між двома країнами Україна виступає нетто-реципієнтом польських інвестицій. Так, за даними Держстату України, станом на 1 жовтня 2017 р. сукупна вартість прямих інвестицій з Польщі в Україну становила 800,2 млн дол. США або ж 2,0 % від усіх прямих іноземних інвестицій в Україну на цю дату. До того ж протягом 2017 р. обсяг прямих інвестицій з Польщі в Україну зростає. Що ж стосується прямих інвестицій з України в Польщу, то, за даними Держстату України, протягом минулого року вони скорочувались і станом на 1 жовтня 2017 р. становили лише 11,5 млн дол., або 0,2 % від сукупної вартості офіційних прямих інвестицій з України до інших країн світу.

Така ситуація пояснюється, мабуть, насамперед прагненням польського бізнесу до експансії на українському ринку. Не дарма ж вагоме місце серед прямих польських інвестицій в Україні посідають інвестиції у банківський сектор. Зокрема, в Україні працюють такі великі фінансові установи з польським капіталом, як ПАТ «Ідея Банк» і ПАТ «Кредобанк». А за інформацією польських ЗМІ, до складу Міжнародного товариства польських підприємців в Україні входять 80 зареєстрованих на берегах Дніпра фірм із польським капіталом.

Зі свого боку, українські підприємці, вочевидь, поки не розглядають прямі інвестиції у польську економіку як один із пріоритетних напрямів свого бізнесу. Мабуть, це пов'язано як з більшою привабливістю для них інших географічних ринків, так і з відносно невисоким рівнем менеджменту багатьох українських підприємств у сфері міжнародних економічних відносин. Наприклад, нещодавно польські та українські ЗМІ повідомили, що наприкінці минулого року український агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт» (МХП) відмовився від планів покупки польської птахофабрики Exdrov. Керівництво Exdrov заявило, що наприкінці листопада 2017 р. завод отримав лист, у якому кіпрська компанія Raftan Holding Ltd, яка належить «Миронівському хлібопродукту», повідомила, що «відмовляється від торгових переговорів з комерційних причин». При цьому оглядачі ЗМІ нагадують, що у 2016 р. ця українська компанія [запустила завод з переробки м'яса птиці у Нідерландах](#). А інвестиції у цей проект становлять 3,5 млн дол. А в березні 2017 р. [МХП відкрив підприємство з переробки м'яса птиці в Словаччині](#). Слід, однак, брати до уваги, що статистичні дані Держстату України про прямі іноземні інвестиції загалом і з

України в Польщу, зокрема, стосуються великих підприємств. Водночас український дрібний бізнес у сфері послуг, як свідчать повідомлення ЗМІ, поступово освоює польський ринок. Повідомляється також про придбання українцями об'єктів нерухомості в Польщі.

Трудова міграція. Надзвичайно важливим напрямом сучасних українсько-польських економічних відносин є сфера трудової міграції, де Україна виступає донором, що у великих обсягах постачає дешеву робочу силу на польський ринок праці. Як влучно написало в заголовку своєї публікації у серпні минулого польське видання Rzeczpospolita, «Польський ринок поглинає українців як губка». Зокрема йшлося про те, що у 2017 р. збільшився запит на працівників з-за східного кордону Польщі. Так, у першому півріччі 2017 р. «польські роботодавці оформили 948 тисяч заяв про намір працевлаштування іноземного працівника. “Це майже на 50% більше, ніж в аналогічний період минулого року”, – пояснює газеті представник Міністерства сім'ї, праці і соціальної політики. А газета у свою чергу пише, у яких галузях найчастіше працевлаштовуються українські громадяни у Польщі: найбільше – 326 тисяч – працює у транспортній галузі та на складах; у торгівлі – 200 тисяч; туристичну галузь обслуговує 116 тисяч українських працівників; 15 тисяч українців знайшли працевлаштування у науковій та технічній галузях» (URL: <http://www.polradio.pl/5/119/Artykul/320152>). А за словами міністра сім'ї, праці та соціальної політики Е. Рафальської, загалом іноземці становлять 2,5–5 % на польському ринку праці. Громадяни інших держав найчастіше працюють у рільництві, будівництві, промисловій обробці, транспортній сфері, у торгівлі, гастрономії та у домашніх господарствах. Основний же контингент іноземної робочої сили в Польщі становлять українці. «Ми видаємо 85% дозволів на роботу та реєструємо 95% заяв про намір доручення роботи для громадян України», – заявила міністр Е. Рафальська. Вона також повідомила про велике збільшення кількості іноземців, котрі сплачують соціальні внески – у 2008 р. застрахованих іноземців у Польщі було 65 тис. осіб, а на кінець III кварталу 2017 р. – 423 тис. осіб.

Причому зацікавленість польської сторони в українській робочій силі ще зовсім недавно висловлювали представники польського уряду. Зокрема, минулого року, виступаючи на одній з панельних дискусій 27-го Економічного форуму в м. Криниць-Здруй, віце-міністр родини, праці і соціальної політики Польщі С. Швед заявив про те, що Польща й надалі зацікавлена в присутності на своїй території працівників з інших країн, у тому числі з України. Він нагадав, що кількість громадян України, які працюють у Польщі, оцінюється приблизно в 1 млн осіб, і додав, що працівники з України заповнюють місце, що залишилося на польському ринку внаслідок виїзду за кордон поляків. А нещодавно голова правління Національного банку Польщі А. Глапінський заявив, що робоча сила з України вкрай потрібна для забезпечення й збереження економічного зростання у Польщі. Керівник польського Національного банку зазначив, що

«проблемними для польського ринку праці виявилися такі негативні тенденції як старіння населення і трудова міграція серед молодих поляків у багаті країни Західної Європи... Тому за таких умов хвиля дешевих робочих рук з України та Білорусі компенсує значний кадровий голод на ринку праці Польщі». В аналогічному плані висловлювались і деякі польські ЗМІ.

Узагалі масштаби трудової міграції вельми гостро поставили в Польщі на порядок денний питання оцінки чисельності трудових мігрантів, у тому числі й українських. Зокрема, нещодавно прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький, намагаючись відмовитись у рамках ЄС від прийому біженців з Близького Сходу й інших регіонів, заявляв, що Польща вже прийняла у себе 1,5 млн українців, принаймні частина яких є біженцями зі Сходу України. Тоді українські посадовці публічно заявляли, що згадувані польським прем'єр-міністром українці є не біженцями, а трудовими мігрантами, які своєю працею сприяють розвитку польської економіки (Детальніше див. «Україна: події, факти, коментарі». 2018. № 2). Хоча при цьому названа прем'єр-міністром М. Моравецьким чисельність українців у Польщі під сумнів не ставилась. А посол України у Польщі А. Дециця в середині січня цього року заявив, що нині в цій країні працює понад 1 млн українських емігрантів.

А оглядач польського видання Rzeczpospolita П. Рожинський у листопаді 2017 р. наголошував, що «якби не майже два мільйони українських працівників, то віце-прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький (до минулорічної зміни прем'єр-міністра. – Ред.) змушений був би негайно припинити хвалитися швидким економічним зростанням. Будівництво, садівництво, ринок оренди квартир чи домашніх послуг – зупинився б. А можливо, навіть і дітей народжувалося б менше, попри славнозвісний фінансовий додаток у розмірі 500 злотих, бо, просто, елементарно, забракло би нянь». При цьому П. Рожинський прогнозував, що значення українців в економіці Польщі буде зростати (URL: <http://www.polradio.pl/5/115/Artykul/334457>). А деякі польські ЗМІ стверджують, що, за попередніми оцінками, кількість українців, які працювали в Польщі у 2017 р. – 2 млн осіб, а у 2018 р. ця цифра може досягти 3 млн осіб.

Як бачимо, оцінки загальної чисельності українських трудових мігрантів у Польщі коливаються у вельми широких межах. Хоча найбільш поширеною є експертна оцінка на рівні близько 1 млн осіб. Тому, як наголошують деякі експерти, одним із пріоритетних завдань нових правил сезонного працевлаштування іноземців у Польщі, що набрали чинності з 1 січня 2018 р., є налагодження ефективного обліку іноземної робочої сили загалом, яка надходить на польський ринок праці.

«Період виконання праці не може перевищувати 9 місяців протягом календарного року і його рахують від дати в'їзду іноземця до Польщі. Оплата за такий документ становитиме 30 злотих. Метою впровадження нових правил є, перш за все, адаптація державних норм до законодавства

Європейського Союзу. Важливо також звернути увагу на ті елементи, що погано працювали під час процедури реєстрації заяв-доручень працедавців, – підкреслив директор Воєводського управління праці у Варшаві Т. Серадз. Він додав, що не було жодного контролю за порядком отримання роботи на підставі заяви про намір доручити роботу іноземцю, крім самого факту реєстрації. Не було відомо, у кого і на яких умовах працював у Польщі громадянин іншої держави. Це ускладнювало перевірку з боку прикордонників та Державної інспекції праці. Процедура дозволів на сезонну роботу діятиме у рільництві, садівництві, туризмі та гастрономії». Тобто, згідно зі змінами, крім дозволів на роботу, що можуть видавати воєводи терміном на три роки, будуть впроваджені дозволи на сезонну роботу, що видаватиме староста терміном на дев'ять місяців протягом календарного року.

Водночас слід наголосити, що загалом, серед поляків, вочевидь, переважає позитивне ставлення до українських трудових мігрантів. Звичайно, трапляються випадки ксенофобії, окремі конфлікти на етнічному підґрунті, але не вони визначають характер ставлення місцевого населення до української громади в Польщі. Про свою зацікавленість в українських трудових мігрантах публічно заявляють представники органів місцевої влади у Польщі й, зокрема, мери таких великих міст як Вроцлав і Гданськ. Наприклад, згідно з оцінками, сьогодні вже кожен шостий-сьомий мешканець Вроцлава походить з України. Тому мерія цього міста вирішила вийти назустріч викликам, які стоять перед мігрантами, і запровадила посаду уповноваженого мера Вроцлава в справах мешканців українського походження.

Утім, великий контингент українських трудових іммігрантів не лише сприяє належному забезпеченню польської економіки робочою силою, а й водночас виступає вельми потужним споживачем товарів і послуг на польському внутрішньому ринку. Причому до цієї категорії споживачів у польській економіці треба додати ще багатотисячне українське студентство, яке є найчисельнішим серед іноземних студентів у Польщі, а також українських туристів. І в останньому випадку йдеться не лише про, так званих, «човників», згадуваних вище.

Отже, українці, що перебувають у Польщі, роблять вагомий внесок у розвиток польської економіки, як споживачі товарів і послуг. Це стосується не лише придбаних українцями в Польщі вже за згадуваним вище правилом TAX FREE, а в цілому – про багатомільярдний регулярний споживчий попит з боку українців у польській економіці. Так, лише у III кварталі 2017 р. іноземці купили в Польщі товари і послуги на суму 11,7 млрд злотих, тобто понад 3,2 млрд американських доларів, – повідомило Головне статистичне управління Польщі. Порівняно з попереднім роком зафіксовано зростання цього показника на рівні 7,7%. І вагомий внесок у цей позитивний для розвитку польської економіки процес зроблено українцями.

Газова сфера. Водночас треба підкреслити, що в деяких сферах двосторонні українсько-польські економічні відносини набувають нового розвитку у контексті їх відносин із третіми державами. Зокрема, усе більшого значення у двосторонніх економічних відносинах України та Польщі набирають відносини в газовій сфері. Причому останнім часом відбулися суттєві зміни в цих відносинах. Це пов'язано як з кардинальними змінами українсько-російських відносин у газовій сфері через гібридну війну, яку Росія веде проти України, так і з процесом демонополізації газового ринку ЄС, який останнім часом переходить у нову якість. Саме завдяки цій гібридній агресії Польща стала одним з важливих постачальників природного газу в Україну. Наприклад, за інформацією Польського радіо, компанія Польське нафтогірництво і газівництво (PGNiG) є найбільшим польським експортером газу в Україну. За півтора року (серпень 2016 р. – грудень 2017 р.) вона поставила на український ринок більше 1 млрд куб. м газу. Причому з 19 жовтня 2017 р. PGNiG [почала безпосередньо поставляти газ](#) постачальникам в Україні завдяки доступу до українських газопроводів. До тих пір PGNiG поставляла газ тільки до кордону з Україною. Як зазначив віце-президент цієї компанії М. Возняк, «портфель газу в нашій пропозиції добре диверсифікований: він походить від нашого внутрішнього виробництва в Польщі і від різних напрямків імпорту».

Хоча, як свідчать фахові експертні оцінки, починаючи з 2014 р., з європейських країн до України надходить газ російського походження, який зі своїх запасів перепродають європейські компанії. Утім, польські ЗМІ повідомили, що в грудні 2017 р. в Україну [вперше прийшов американський скраплений природний газ](#) (СПГ), який був розвантажений через LNG-термінал в Польщі. Крім того, польські ЗМІ повідомили, що в лютому 2017 р. компанію PGNiG Technologie SA було обрано як підрядника будівництва газопроводу Страхоціна – Германович. Цей газопровід протяжністю 72 км стане елементом східної гілки європейського газотранспортного коридору Північ – Південь і важливий для інтеграції газотранспортних систем (ГТС) Польщі, Словаччини і України. Ці події започатковують розвиток вже якісно нової ситуації на газовому ринку країн Центральної та Східної Європи, коли, наприклад, у Польщі з'являється можливість стати доволі стабільним транзитером газу в Україну, отримуючи з цього відповідні доходи.

При цьому слід наголосити, що PGNiG – найбільша нафтогазова компанія Польщі, яка займається розробкою газових і нафтових родовищ, видобутком, зберіганням і транспортуванням енергоносіїв, а також будівництвом та розвитком нафтогазової транспортної мережі, експортом та імпортом газу, активно намагається закріпитись на українському ринку. Як пише польська газета Rzeczpospolita, цей «польський концерн клопочеться про отримання чергових контрактів на проведення розвідувальних робіт та добування сировини в Україні. Суб'єктом, який діє на українському ринку, є товариство Exalo Drilling Ukraine LLC. Основний вид його діяльності – це буріння свердловин та їх випробування, послуги пов'язані з видобутком

нафти і газу. Зараз компанія реалізує дотеперішні контракти, регулярно бере участь у тендерах в Україні та зустрічах з актуальними і потенційними клієнтами на українському ринку».

У контексті відносин із третіми державами Україна й Польща виступають, в основному, як союзники в протистоянні з російським монополістом «Газпромом». Як зазначали зовсім недавно деякі польські ЗМІ, перемога «Нафтогазу України» над «Газпромом» у Стокгольмському арбітражі означала б для Польщі збереження сприятливе статус-кво для постачання природного газу в Україну, з можливістю укладання нових контрактів, також за участі інших партнерів. Крім того, «перемога “Нафтогазу”» також була б позитивним прецедентом для суперечки, яку польська нафтогазова компанія PGNiG веде з російським монополістом, пояснює експерт з питань енергетичної безпеки В. Якуб'юк». І хоча останню крапку у спорі «Нафтогазу України» з російським «Газпромом» Стокгольмський арбітраж ще не поставив, але відмова суддів визнати чинним закладений у російсько-українському договорі 2009 р. на постачання газу принцип «бери або плати» і задовольнити на цій підставі багатомільярдні претензії «Газпрому» до «Нафтогазу України» вже посилили позитивні очікування польського газового бізнесу.

Єдині також Україна і Польща в протистоянні намаганням Росії збудувати новий магістральний газопровід «Північний потік – 2» з Росії до Німеччини дном Балтійського моря. Причому Польща в цій боротьбі проти будівництва газопроводу «Північний потік – 2» намагається використовувати свій статус держави-члена Європейського Союзу. До речі проти реалізації цього ж проекту виступає також й ряд інших країн-членів ЄС. Звичайно, Як бачимо, збіг економічних інтересів України та Польщі в газовій сфері доволі значний. А оскільки нинішні політичні суперечності двох держав не мають ніякого безпосереднього зв'язку з їх відносинами у газовій сфері, то й навряд чи ці політичні суперечності матимуть автоматичний вплив на їх відносини у газовій сфері. Звичайно, якщо на такий вплив не буде відповідного «політичного замовлення».

Висновки. Проведений аналіз показує, що у сфері двосторонніх економічних відносин Україна є для Польщі об'єктом товарної та інвестиційної експансії більшою мірою, ніж Польща для України за цими самими напрямками двосторонніх економічних відносин. Водночас нині Україна виступає як потужний донор робочої сили для польської економіки. Крім того, нові перспективи польсько-українських економічних відносин останнім часом відкриваються в газовій сфері. Тому, якщо узагальнити наведене вище, то можна дійти висновку, що на сьогоднішній день обома державам, особливо Польщі, не вигідно псувати двосторонні економічні відносини заради досягнення своїх внутрішніх політичних цілей. Це, звичайно, не виключає ймовірності якихось взаємних спроб інформаційно-психологічного впливу, дипломатичних демаршів тощо. Загалом, можна припустити, що найближчими роками польсько-українські політичні та економічні відносини

будуть, так би мовити, «йти паралельним курсом». З іншого боку, ухвалення польським парламентом оновленого закону про Інститут національної пам'яті, згідно з яким, зокрема, запроваджується штраф або позбавлення волі до трьох років за заперечення «злочинів українських націоналістів та членів українських формацій, які колаборували з Третім Рейхом», скоєних проти поляків, може справити негативний вплив і на економічні, а не лише політичні, відносини України та Польщі. Особливо якщо практична реалізація положень цього закону польською стороною з української сторони буде офіційно визнана як недружня щодо України та її громадян (*Статтю написано з використанням інформації таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Главред (<http://glavred.info>). – 2017. – 22.12; 2018. – 10, 11.01; Деловая столица (<http://www.dsnews.ua>). – 2017. – 13.12; Дзеркало тижня. – 2017. – № 47; Дзеркало тижня ([http:// dt.ua](http://dt.ua)). – 2018. – 19.01; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2017. – 11.09; Левый берег (<http://Lb.ua>). – 2017. – 4.12; Новое время (<http://nv.ua>). – 2017. – 29.08; 5.10; 11.11; 21, 26.12; 2018. – 2, 9, 10, 17, 30; Подробности (<http://podrobnosti.ua>). – 2018. – 23.01; Польське радіо. – (<http://www.polradio.pl>). – 2017. – 24.05; 20.06; 9, 10, 16, 23. 11; 8, 11, 13, 14, 27, 28.12; 2018. – 3, 9–12, 15, 17, 21–25, 29, 31.01; РІА Новості Україна (<https://rian.com.ua>). – 2018. – 2018. 9.01; Телеграф (<https://telegraf.com.ua>). – 2018, – 4, 08.01; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2017. – 29.11; 22.12; ВВС Україна (<http://www.bbc.com/ukrainian>). – 2018. – 9, 15.01; Depo (<https://www.depo.ua>). – 2018. – 8.01; Deutsche Welle (<http://dw.com/uk>) – 2010. – 9.06; 7.12; 2012. – 30.10; 2016. – 14.12; 2017.– 24.05; 2018. – 9.01; Zaxid.net (<https://zaxid.net>). – 2018. – 11.01).*

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Про властивості речовини на нанорівні, завдання нанонауки й деякі приклади сучасних досягнень у галузі нанотехнологій вітчизняному науково-популярному ресурсові Sciences.in.UA розповів перший віцепрезидент Національної академії наук України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець.

«Нано» перекладається з давньогрецької як «карлик» і в сучасній науці позначає одну мільярдну частину. Наприклад, нанометр (1 нм) – мільярдна частина метра. Щоб краще уявити цей масштаб, можна співставити його з елементарними частинками речовини: скажімо, довжину 1 нм матиме ланцюжок із чотирьох атомів заліза.

Інтерес до досліджень у галузі нанонауки, нині надзвичайно поширений у світі, зумовлено тим, що властивості речовини на нанорівні суттєво відрізняються від її ж властивостей на макрорівні, звичному для нашого повсякденного життя, пояснює академік. Так, речовина, що перебуває в дисперсному (подрібненому) стані й поділена на величезну кількість нанорозмірних частинок, колосально збільшує свою площу. А от зміна її властивостей пояснюється зміною властивостей окремих атомів цієї речовини, спричиненою, в свою чергу, зміною зв'язків між ними. Нанопорошок (речовина, подрібнена на нанорозмірні частинки), демонструє високу хімічну активність: якщо її розмістити на відкритому повітрі, то в результаті окиснення почне виділятися багато енергії і, залежно від того, про яку речовину йдеться, може статися не лише її розігрівання, а й вибух.

Ці нові властивості, яких набувають речовини, можна використовувати для різноманітних потреб людства. Дослідженнями за цим напрямом займаються і вчені наукових установ НАН України. Фахівці Інституту газу НАН України, зокрема, створили наносхаруватий сорбент – терморозширений графіт, здатний збирати нафту й нафтопродукти з водної поверхні. 1 кг такого порошкоподібного графіту зв'язує від 50 до 70 кг нафти. Далі з насиченого графіту нафту можна за допомогою нагрівання виділити й використати за призначенням. Застосування цього методу дасть змогу очищувати забруднені їхніми виливами водні екосистеми.

Надзвичайного широкого застосування нанотехнології набули в сучасній електроніці. Такі популярні нині комп'ютери й смартфони та іншу техніку оснащено польовими транзисторами – нанорозмірними електронними пристроями, що уможливають оброблення й запам'ятовування (запис) інформації.

Особливе значення для людства мають медичні нанотехнології. Одну з них – технологію спрямованого доправлення ліків за допомогою наночастинок, що мають магнітні властивості, – створили науковці Академії. Мета цієї розробки – забезпечити цільове застосування того чи іншого медичного препарату саме до того внутрішнього органу, який його потребує, мінімізувавши можливий небажаний вплив ліків на організм у цілому. Цей метод передбачає використання магнітного поля, за допомогою якого намагнічені нанорозмірні частинки лікарської речовини концентруються і діють у потрібному місці.

Як зауважив А. Наумовець, нанотехнології є надзвичайно перспективним напрямом наукових досліджень – у світі розроблюється величезна їхня кількість. Це демонструє досягнення сучасної науки. «Вчені навчилися дуже контролювано виготовляти такі наноб'єкти, нанопорошки, наночастинки й застосовувати їхні особливі властивості на користь людині», – говорить академік.

Більше дізнавайтеся з відеозапису за посиланням: <https://youtu.be/zLhrBJEeEZU> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 5.02).

Про залученість українців до міграційних процесів, а також поступову зміну цінностей у нашому суспільстві в ефірі програми «Донбас. Реалії» української редакції інформаційної служби «Радіо Свобода» розповів заступник директора з наукової роботи Інституту соціології НАН України доктор філософських наук Є. Головаха.

На прохання журналістів учений прокоментував результати опитування, яке на замовлення видання «Дзеркало тижня» провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Ішлося, зокрема, про те, що згідно з цим дослідженням близько третини наших співгромадян розглядають для себе можливість виїхати з України – вже зараз або пізніше, за сприятливих обставин. За словами Є. Головахи, міграційні настрої українців у цілому не посилились, адже й раніше перебували приблизно на тому ж рівні. Крім того, як показує досвід, до реальних кроків у цьому напрямі вдається лише чверть потенційних мігрантів. Причому навіть це не означає, що вони справді виїдуть. З іншого боку, навіть така кількість є чималою для України, особливо на тлі нинішніх втрат, пов'язаних із багатьма внутрішніми проблемами, в тому числі демографічними – низькою народжуваністю, високою смертністю тощо. Така міграція населення є, радше, негативною для країни. Тому спільноти, котрі, як і Україна, втрачають кваліфіковану робочу силу, намагаються цьому запобігти. В Польщі й Румунії, наприклад, створюються державні програми, спрямовані як на стримування еміграції, так і на повернення тих, хто вже виїхав. На жаль, Україна має для цього не так багато можливостей, однак із урахуванням досвіду сусідів, конче необхідно вживати всіх заходів.

За словами Є. Головахи, дані, отримані під час проведення одного з нещодавніх опитувань вітчизняної соціологічної групи «Рейтинг», продемонстрували, що пошук заробітку не є головною причиною еміграції українців – він посідає лише третє місце в переліку спонук до виїзду. Першість отримало бажання жити комфортно, на другому місці – прагнення забезпечити майбутнє своїх дітей. На останній мотив варто звернути особливу увагу, стверджує Є. Головаха, оскільки він показує, що чимало українців не вірять навіть у те, що добре в Україні житимуть бодай їхні діти. З огляду на це, вже зараз потрібно створювати умови, які формуватимуть в українців оптимістичне бачення свого майбутнього на Батьківщині.

З іншого боку, останні соціологічні опитування засвідчують, що близько половини українців, які раніше вже працювали за кордоном, не мають наміру повторити цей досвід. Є. Головаха зазначає, що більшість наших співгромадян виїжджають на заробітки в двох напрямках – до Польщі та РФ. Але причини, котрі змушують їх повертатися додому, різняться. Якщо в Польщі українцям у цілому важко пристосуватися (колишні тамтешні українські мігранти відзначають зверхнє до себе ставлення місцевого населення – як до людей «другого гатунку»), то в РФ виникають труднощі з

пошуком житла. Крім того, відлякують проблеми з дотриманням прав і свобод людини.

Як зауважує Є. Головаха, взагалі не замислюються про еміграцію понад 60% опитаних. Проте міграційні настрої є досить відчутними серед молоді. Причина такого стану справ – наявність межі (або ж так званої «стелі») професійного зростання навіть для найкваліфікованіших фахівців (причому незалежно від галузі). Прагнучи до максимальної самореалізації, українська молодь обирає Європу та США, бо там такої межі немає, а попит на кваліфіковану робочу силу стабільно високий. Доки професійна «стеля» зберігатиметься, наша країна продовжуватиме втрачати свої найкращі кадри. Але ж і тут можна взяти на озброєння успішний зарубіжний досвід. Наприклад, після проведення медичної реформи та наближення зарплатні в галузі до європейського рівня в Грузії припинився процес масової еміграції лікарів.

Загалом, бажання жити на Батьківщині та приносити їй користь, стверджує Є. Головаха, є цілком природним, хоч у деяких випадках – і нерациональним (наприклад, за важких кліматичних умов). Його можна описати відомим прислів'ям «Де народився, там і знадобився». «За цим стоїть наступність: тут були батьки, тут були діди – і ти відчуваєш за собою величезну традицію. І тут будуть твої діти, які пам'ятатимуть про тебе. Покинути свою країну – дуже серйозна річ. Перше покоління мігрантів ніколи не стає повноцінними, у всіх відношеннях, громадянами [своєї нової країни], навіть якщо отримує громадянство. Вони до кінця життя почуваються «не такими». Лише друге покоління остаточно вписується в це середовище. Тому багато хто не хоче виїжджати. Це – перша причина. Друге, що дійсно є дуже важливим: та культура, в якій ти виріс, дає тобі величезні шанси на самореалізацію. В чужій культурі це – проблема, хоч є і окремі винятки», – підкреслює науковець.

Є. Головаха також розповів, що українська культура змінюється, попри те, що традиції й цінності демонструють найбільшу стійкість. Це засвідчують результати спрямованого на виявлення змін в українському суспільстві щорічного моніторингу, який уже 27 років проводить Інститут соціології НАН України. Зрушення, що торкнулися згаданої сфери, надзвичайно повільні, проте очевидні. Результати опитувань засвідчують, що цінності українців, як, зрештою, й практично в усьому світі, змінюються від традиційних (таких, як безпека, матеріальний добробут, родина) до постматеріальних (свободи, самореалізації, взаємодопомоги).

Аудіозапис радіопередачі можна прослухати за посиланням: <https://www.radiosvoboda.org/a/28979599.html> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 13.02.*)

Про тишу в прямому (як сенсорна депривація) та переносному (як пригнічення експресії генів) значеннях в ефірі чергового випуску програми

«Ранкова хвиля» радіостанції «Громадське радіо» розповів завідувач відділу загальної та молекулярної патофізіології Інституту фізіології імені О.О. Богомольця НАН України доктор медичних наук, професор В. Досенко.

Тиша в прямому сенсі – як обмеження надходження звуків зовнішнього світу (так звана сенсорна депривація) – однозначно потрібна людині й нерідко виступає потужним лікувальним чинником. Це – досить добре вивчений сучасною медициною метод, який дає змогу нейронам зосередитися на обробленні вже наявної інформації й генеруванні на її основі образів, вражень, спогадів.

Проте стрімкий розвиток новітніх технологій, у тому числі комунікаційних, і їхнє дедалі ширше входження в повсякденне життя постійно перешкоджає усамітненню людини та концентрації її уваги на вирішенні важливих проблем. Крім того, успішність представників чималої кількості сучасних професій прямо залежить від кількості їхніх соціальних зв'язків і, відповідно, потребує регулярного спілкування з людьми в соціальних мережах – реальних і віртуальних. З іншого ж боку, людина належить до соціальних тварин, і її мозок не формується належним чином поза соціальним оточенням. Саме тому, наприклад, так звані діти-мауглі вкрай рідко можуть повноцінно адаптуватися до суспільного життя після перебування в дикій природі, адже при зупиненні розвитку мозку вони втрачають шанс опанувати людську мову і нездатні до навчання.

Мозок – це орган, котрий функціонує безперервно й ніколи не відпочиває. Але на якомусь етапі збільшення розмірів і маси мозку порівняно з іншими органами (який в теорії еволюції дістав назву цефалізації) виник сон – щоденний період тимчасового вимкнення центральної нервової системи, який є критично важливим для здоров'я і життя людини й інших ссавців. Як нагадав гість радіоефіру, Нобелівську премію в галузі фізіології і медицини 2017 р. було присуджено за відкриття молекулярних механізмів, що контролюють циркадні ритми. Учені продемонстрували, що в кожній клітині живого організму є своєрідний «біологічний годинник», синхронізований зі зміною освітлення (зміною дня та ночі), і продукування генами тих чи інших білків теж нерідко залежить від циркадних ритмів. Саме тому неспання вночі, особливо регулярне, може призводити до різних розладів і захворювань.

В. Досенко також зазначив, що на функціонування нервової системи справляють, як було вже неодноразово доведено раніше, помірні фізичні навантаження. Під час одного з нещодавніх досліджень було з'ясовано певні молекулярні механізми поліпшення роботи головного мозку внаслідок навантаження на м'язи. Виявилось, що під час активної роботи м'язів у них виділяється гормон іризин (названий на честь Іриди – давньогрецької богині веселки; ця назва, за задумом науковців, має символізувати зв'язок між м'язами і головним мозком – на зразок того, як веселка виступає образом поєднання землі з небом відповідно). Потрапляючи у кров, іризин

транспортується до мозку і суттєво впливає на процеси нейрогенезу, запам'ятовування, на нейрональну пластичність, заспокоєння нервової системи й низку інших важливих функцій.

Проте в науці поняття тиші має також переносне значення. Терапією тишею (silence therapy), або РНК-інтерференцією, свого часу було названо метод цілеспрямованого пригнічення експресії обраного гену (сайленсинг, або ж приглушення гену) з лікувальною метою. До терапії тишею – за допомогою спеціальних генетичних конструкцій – вдаються тоді, коли певний ген демонструє надмірну активність або коли його активність є небажаною за певних умов. Одним із перших кандидатів на експериментальне «вимкнення» був ген ліпоксигеназа, що продукує однойменний білок, котрий містить, у тому числі, речовини-медіатори, які стимулюють запальні процеси. Але запалення, наприклад, при ішемічній хворобі серця, коли порушується кровопостачання серця, є вкрай небажаним і, за словами В. Досенка, шкодить організмові навіть більше, ніж, скажімо, інфаркт міокарду. Загалом ген ліпоксигеназа потрібен і його приглушують лише на певний час – доки не мине гостра фаза інфаркту міокарду. Для пригнічення експресії ліпоксигенази вчені Інституту фізіології імені О.О. Богомольця НАН України застосували синтезовані ними ж послідовності певних комплементарних нуклеотидів, тобто нуклеотидів, що специфічно впливають на матричну РНК виключно обраного гену. Під час доклінічних досліджень виявилось, що це дає змогу в 4 рази зменшити обшир інфаркту, і це був досить хороший результат. Наукову статтю про зазначений експеримент українські вчені опублікували ще 2009 р.

За підсумками подібних досліджень у світі вже створюється чимало медичних препаратів, які за своєю дією є надзвичайно вибірковими та дають довготривалий ефект. Якщо хімічні препарати потрібно вживати з певною періодичністю, аби підтримувати необхідну концентрацію діючої речовини в крові, то генетична конструкція, яка є основою препаратів для пригнічення експресії генів, може самовідтворюватися в організмі й, таким чином, діяти впродовж кількох тижнів. Зокрема, доведений науковцями Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України ефект від застосування подібного експериментального препарату на стадії доклінічних досліджень тривав 10 днів – при терапії артеріальної гіпертензії. Такі ліки можна буде застосовувати як внутрішньовенно, так і наносячи на поверхню шкіри та слизові оболонки. Цей напрям нині інтенсивно розвивається і вважається дуже перспективним у медицині, говорить В. Досенко. Крім того, передбачається, що в майбутньому створюватимуться засоби не лише для пригнічення експресії генів, а й для її стимулювання. Дослідження з цих проблем продовжуватимуться і в Інституті фізіології імені О. О. Богомольця НАН України.

Відеозапис радіопередачі доступний за посиланням: <https://youtu.be/NmGbWrvrxJo> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 13.02).

Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України

*З яких методів починався аналіз небезпек і як далеко за цим напрямом просунулася наука? Що ускладнює прогнозування надзвичайних ситуацій? Чому неактуальним стало вивчення галузевих типів безпеки? Про це науково-популярному ресурсі *Sciences.in.UA* розповів відомий вітчизняний фахівець із супутникових спостережень, геоінформатики та статистики, експерт із питань безпеки й ризиків, провідний науковий співробітник відділу енергомасообміну в геосистемах Наукового центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України доктор фізико-математичних наук Ю. Костюченко.*

За словами Ю. Костюченка, наука є важливим комунікаційним інструментом і, водночас, комунікаційним середовищем, завдяки якому людство розвивається. Вирішення проблем оцінювання небезпек і ризиків теж не могло обійтися без використання відповідних наукових методів, яке впродовж останніх ста років визначалося кількома парадигмами – від «побачити все» до «впливати на майбутнє».

На першому етапі йшлося про авіаційні методи. Так, авіаційний інженер і авіатор П. Нестеров, відомий виконаною ним фігурою найвищого пілотажу – «мертвої петлі», що дістала також назву «петля Нестерова», у 1911–1912 рр. розробив і пропонував для застосування (на жаль, безрезультатно) методи управління військовими з'єднаннями за допомогою авіаційних спостережень. Після смерті авіатора в 1914 р. на теренах Російської імперії впродовж певного часу цим питанням не займалися. Проте зазначені методи розвивалися в інших країнах. 1918 р. за допомогою авіаційних спостережень британські й австралійські пілоти виконали зйомку частини турецького фронту. «Це було, фактично, перше велике використання авіаційних методів для управління військовою безпекою. І це був апогей методу «побачити все». Відтоді цей метод розвивався лише кількісно, тобто уточнювалися мапи, вдосконалювалися методи картування», – говорить Ю. Костюченко. Авіаційні методи було покладено в основі сучасного методу геоінформаційного аналізу, започаткованого британським медиком Дж. Сноу ще 1854 р. під час великої епідемії холери. Власне, за словами вченого, тут ідеться навіть не про аналіз ризиків, а тільки про картування небезпек. Коли ж фахівці прагнуть проаналізувати ризики, то зосереджують увагу на ймовірності небезпек, а також можливих втратах. А для цього (не лише «бачення», а й «розуміння» небезпек) був потрібен принципово інший підхід, методологічний прорив, яким став вихід людства за межі досліджуваної системи – в космос.

Перше позаземне зображення поверхні нашої планети в 1946 р. за допомогою німецької ракети отримали американці. Пізніше на орбіту було запущено перший штучний супутник, створено програми системного спостереження земної поверхні. Це послугувало потужним поштовхом розвитку інструментів спостереження, методів оброблення даних тощо –

всього, на чому нині ґрунтується аналіз небезпек і ризиків. Перед людством відкрилися можливості отримання, накопичування й вивчення даних різного геометричного та просторового розрізнення, масштабу, різної періодичності. Комбінуючи ці розрізнення, можна спостерігати явища й процеси в різних середовищах нашої планети, на її поверхні та в невеликому шарі під поверхнею. Отримувані дані, наприклад, дають змогу, не лише бачити рослинний покрив на тій чи іншій ділянці земної поверхні, а й за допомогою відомих закономірностей розподілу хлорофілу в рослинності визначати врожайність; не лише фіксувати наявність снігу та певній території, а й визначати його розподіл і щільність, а також кількість вологи в ньому та обчислювати швидкість танення цього снігу за різних метеорологічних умов і складати різні сценарії підтоплення. Тобто на цьому етапі вже не тільки визначалися небезпеки, а й обраховувалися ризики: фахівці будували моделі спостережуваної системи, шукали та контролювали індикатори небезпек і визначали небезпечні зміни.

Проте для того, щоб впливати на систему, а не лише мати знання про неї, вчергове мала відбутися зміна парадигми вивчення ризиків. Річ у тім, що завдяки застосуванню наявних методологічних інструментів було накопичено надзвичайно багато різноманітної інформації, на основі якої обчислювалися виключно середні розподіли. Однак найбільш руйнівні й, водночас, найбільш рідкісні явища, катастрофи виходять за межі середніх значень і стандартних статистик. Тому усереднення розподілів отримуваних даних не влаштовувало фахівців – були потрібні додаткові дані. Виникла необхідність у побудові моделей даних, які дали б змогу зменшувати невизначеності в розподілах великих обсягів даних. Працюючи над вирішенням цієї проблеми, фахівці враховували те, що, по-перше, людство суттєвим чином вплинуло на середовище свого проживання, і, по-друге, всі елементи глобальної системи є складно й нелінійно взаємопов'язаними, і зміни будь-якого її периферійного компоненту призводять до змін у всій системі (наприклад, невелика техногенна аварія може спричинити екологічну катастрофу в цілому регіоні). Так виникло поняття про якісно інші ризики – системні. Якщо раніше науковці ставили перед собою завдання фільтрування інформації та вибору інформативних індикаторів, то нині – навпаки: потрібно отримати весь комплекс інформації та працювати з усією множиною даних. З наукової точки зору, це – серйозний виклик, стверджує Ю. Костюченко. Наразі все ще досить важко передбачати катастрофи, і йдеться навіть не про те, щоби, передбачивши, впливати на них – це неможливо, а про те, щоб змінити реакцію людей на них. Тобто, по суті, аналіз ризиків є діяльністю, спрямованою на вироблення управлінських рішень із метою зменшення збитків унаслідок певної небажаної, але неминучої події. Ця діяльність може мати різні вияви (наприклад, втілюватися в конкретні проекти з укріплення берегів водойм, переміщення людей тощо), а отже, теж впливає на систему, адже поінформованість про загрозу змінює початкові умови, а до вже наявних ризиків додаються нові –

пов'язані зі зворотними зв'язками, зумовленими впливом людства на спостережувану ним систему. І цей чинник науковці так само мають враховувати у своїх моделях ризиків.

Ю. Костюченко також зауважив, що безпеку фахівці тепер розглядають як цілісну галузь, тому що за умов, коли кожен елемент здатен суттєво впливати на функціонування системи, до якої належить, уже немає сенсу поділяти ризики на екологічні, соціальні, військові й інші: «Якщо ми, наприклад, впливаємо на сільське господарство, то ми одночасно впливаємо на енергетику, водні ресурси, на вразливість населення. Тобто не існує окремих галузевих типів безпеки».

Докладніше дізнавайтеся з відеозапису за посиланням: <https://youtu.be/3Yjur98DiOU> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 15.02).

Наукові видання НАН України

Світ побачило нове спільне видання вчених Київського університету права (КУП) НАН України та Гданського університету (Республіка Польща) – колективна монографія «Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму» (на прикладі України та Республіки Польща).

Праця присвячується проблемам розвитку конституціоналізму у двох країнах в Україні та Республіці Польща на сучасному етапі. Окреслено як спільні, так і притаманні кожній із країн проблеми в організації державної влади й реалізації чинного законодавства, універсалізації правового забезпечення євроінтеграційних процесів.

Монографію підготовлено за загальною редакцією ректора КУП НАН України професора Ю. Бошицького та декана факультету права й адміністрування Гданського університету, завідувача кафедри трудового права професора Я. Стеліни, який запропонував продовжити спільне дослідження актуальних проблем європейського права та спільно видати другу колективну монографію науковців двох вищих навчальних закладів уже Гданським університетом – у жовтні 2018 р.

У березні поточного року видану книгу планується презентувати під час засідання вченої ради факультету права та управління Гданського університету, а в квітні – на базі КУП НАН України (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 14.02).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Інститут народознавства НАН України спільно з фахівцями із Литви розпочав роботу над реалізацією дослідницького проекту

«Орнаментика етнографічного текстилю Західної України та Литви: універсальні й унікальні параметри».

23–25 січня 2018 р. в Інституті народознавства НАН України (м. Львів) відбулася перша зустріч учасників цього спільного українсько-литовського проекту.

Українську сторону під час заходу представляли співробітники відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України – український керівник проекту доктор мистецтвознавства О. Никорак, завідувач цього відділу кандидат мистецтвознавства Л. Герус, кандидат мистецтвознавства О. Федорчук, докторант відділу кандидат мистецтвознавства О. Болюк, кандидат мистецтвознавства О. Козакевич, Т. Куцир. На зустріч із українськими колегами з Литви прибули викладачі Каунаського технологічного університету – керівник проекту з литовського боку доктор технічних наук, доцент Е. Кумпікайте, доктор технічних наук Д. Мілашене, доктор технічних наук Ж. Рукуйжене, докторант кафедри матеріалознавства Г. Лаурецкене і старший науковий співробітник Музею-скансену народного побуту Литви в с. Румшішкес етнограф Е. Ненартавічюте.

У межах зустрічі було проведено робочий семінар щодо спільної роботи в музеях України та Литви на 2018 р., а також узгоджено результати дослідження за названою програмою, за якими передбачено публікацію семи наукових статей (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 02.02).

18 січня 2018 р. ректора Київського університету права (КУП) НАН України професора Ю. Бошицького було відзначено найвищою нагородою факультету права та управління Гданського університету (Республіка Польща) – Золотою медаллю.

Церемонія нагородження відбулася під час робочого візиту професора Ю. Бошицького до Польщі – на запрошення керівництва Гданського університету, зокрема ректора цього вищого навчального закладу професора П. Гвіздали. Слід зазначити, що два університети плідно співпрацюють уже впродовж багатьох років і вважають один одного надійними партнерами.

Професор Ю. Бошицький здійснив цей візит, аби обговорити із зарубіжними колегами нові напрями співробітництва у сфері реалізації освітньо-наукових проектів із факультетом права та управління Гданського університету. Основними серед таких напрямів є: проведення спільних наукових заходів (міжнародних науково-практичних конференцій, круглих столів тощо); спільне видання монографії й інших наукових праць, підготовлених ученими двох університетів; спільний пошук грантових проектів і програм на дослідження актуальної правової, суспільно-політичної, освітньо-наукової проблематики; організація та проведення літніх мовних шкіл.

Декан факультету права та управління Гданського університету

професор Я. Стеліна й завідувач кафедри конституційного права та політичних інститутів професор А. Шмит представили українському гостеві факультет, його багату наукову бібліотеку, кафедри, іменні аудиторії видатних правників, а також ознайомили з організацією роботи факультету. Професор Я. Стеліна запропонував колезі продовжити спільне дослідження актуальних проблем європейського права та видати другу колективну монографію авторства науковців КУП НАН України і факультету права та управління Гданського університету (інформацію про першу монографію дізнавайтесь в одному з наших попередніх матеріалів).

Потому в залі урочистих подій Гданського університету в присутності адміністрації, деканів факультетів і почесних гостей професорові Ю. Бошицькому було урочисто вручено найвищу нагороду факультету права та управління Гданського університету – Золоту медаль. Нею польські колеги відзначили багаторічну діяльність професора у справі зміцнення й поглиблення наукових і освітніх зв'язків між Україною та Польщею, організації спільних конференцій та видання спільних публікацій і монографій, його особистий внесок у розвиток та розширення міжуніверситетських відносин у галузі юриспруденції.

Щиро вітаємо професора Ю. Бошицького з почесною нагородою! *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 15.02).*

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

14 лютого 2018 р. під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Учасники заходу заслухали й обговорили дві наукові доповіді. Про виконання комплексної науково-технічної програми НАН України «Сенсорні прилади для медико-екологічних та промислово-технологічних потреб: метрологічне забезпечення та дослідна експлуатація» (2013–2017 рр.) розповіла директор Інституту молекулярної біології і генетики НАН України академік Г. Єльська.

Директор Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академік М. Жулинський поінформував присутніх про підготовку до видання «Української літературної енциклопедії» у 5 томах.

У межах зібрання було також розглянуто низку поточних питань, зокрема про присудження Національною академією наук України премій імені видатних учених України за підсумками конкурсу 2017 р., присудження премій НАН України для молодих учених і студентів за кращі наукові роботи за підсумками конкурсу 2017 р., продовження фінансування проектів науково-дослідних робіт молодих учених НАН України у 2018 р.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 14.02).

31 січня 2018 р. Інтернет-видання [Update.com.ua](http://update.com.ua) опублікувало інтерв'ю зі співкоординаторами науково-популяризаційного проекту «Дні науки» – науковим співробітником відділу нервово-м'язової фізіології Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України, головою Ради молодих вчених цього інституту кандидатом біологічних наук О. Болдирєвим і молодшим науковим співробітником відділу загальної та молекулярної патофізіології зазначеної академічної наукової установи С. Гончаровим.

Звідки бере початок науково-популяризаційний проект «Дні науки», хто його ініціював і як пройшов перший захід у його межах? Відвідувачів яких вікових категорій можуть зацікавити лекції, демонстрації й екскурсії, двічі на рік безкоштовно організовані вченими? Чи є в нашій країні наукова освіта та в якому стані вона нині перебуває? Які труднощі й обмеження перешкоджають вітчизняній науці працювати ефективніше? Докладніше про це та інше дізнавайтеся за посиланням: http://update.com.ua/istorii_tag924/iak-tce-pratciu-rozprovdati-pro-nauku-tak-shchob--rozumli_n3885 *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 5.02).*

Перспективні напрями розвитку української науки

Про функції фізіологічного болю в живому організмі та деякі сучасні наукові досягнення в лікуванні хронічного болю розповіла платформі «Дім інновацій» завідувач відділу сенсорної сигналізації Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України доктор біологічних наук, професор Н. Войтенко.

Як фізіологічна здатність реагувати на зовнішні чинники біль є надзвичайно корисною функцією живого організму. Вона дає йому змогу нормально існувати, захищаючись від шкідливих впливів середовища. Іншими словами, біль сигналізує про наявність певних небезпек, що загрожують цілісності організму. Те саме стосується й внутрішнього болю, виникнення якого свідчить про певні негаразди. «Коли ми торкаємося чогось гарячого чи гострого, то рефлекторно відсмикуємо руку, й ніхто не має сумніву, що слід чинити саме так. На жаль, коли щось болить усередині, це не завжди сприймається як сигнал, на який потрібно реагувати. Але в такому разі необхідно йти до лікаря і з'ясувати причину болю. Інакше він може перейти у хронічний стан. І, крім того, що невстановленим залишиться механізм, котрий зумовив цей біль, можливе настання й серйозніших наслідків – аж до летального випадку. Сам по собі біль – як емоція –

шкідливий, і з хронічним болем людина не може жити повноцінно. У випадках невиліковних захворювань сильний біль може бути причиною для застосування еутаназії – в країнах, де це дозволено. З постійним, хронічним болем потрібно боротися», – пояснює вчена. Однак ліків проти цього досі не створено, а нинішні анальгетики, по-перше, дають лише короточасний ефект, по-друге, є неспецифічними (тобто впливають не лише на причину больових відчуттів, а на організм у цілому; звідси й цілий спектр побічних ефектів – сонливість, запаморочення, нудота, блювота, посилене потовиділення тощо), і, по-третє, звикання до таких препаратів відбувається дуже швидко, і на термінальних (останніх) стадіях невиліковних захворювань лікарі змушені вдаватися до використання наркотичних речовин – морфінів, які шкідливо впливають на організм, пришвидшуючи його загибель. Усунення болю за будь-яку ціну є завданням паліативної медицини. Її засоби використовуються в двох основних видах випадків – тоді, коли походження болю не з'ясовано, видимих причин його виникнення немає, патологічні зміни не спостерігаються, і тоді, коли причину встановлено, але захворювання є важко виліковним (наприклад, ускладнення діабету, вірусні інфекції). Паліативна медицина дає змогу полегшити стан пацієнта, поліпшити якість його життя і лише тому взятися безпосередньо за лікування патологій, котрі супроводжувалися больовими відчуттями. Трапляються випадки, коли нейрохірурги – за відсутності іншого способу усунення болю – змушені навіть перерізати шляхи, якими больовий сигнал потрапляє від периферії до головного мозку.

Наразі ж найбільшою проблемою, що стоїть перед науковцями й медиками, є визначення молекулярного механізму в ланцюжку сенсорної передачі (в тому числі больової), який зазнав змін при виникненні того чи іншого типу болю. Це – перший крок на шляху створення знеболювальних препаратів майбутнього.

Певні здобутки за цим напрямом мають і вчені Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України. На початку 1970-х рр. там було вперше у світі здійснено діаліз нервової клітини – заміну її природного внутрішньоклітинного середовища на штучне. Результати виконаної роботи дали дослідникам змогу суттєво просунути в розробленні електрофізіологічних методів, призначених для вивчення сигналізації сенсорних нейронів, залучених до передачі болю, тобто вимірюванні струмів, що проходять крізь мембрану цих клітин, і генерованих нейронами сигналів. Дещо пізніше фахівці установи здійснили ще кілька видатних відкриттів. На початку 1980-х рр. під керівництвом нинішнього директора Інституту академіка О. Кришталю було відкрито два надзвичайно важливі молекулярні механізми, що відіграють ключову роль у передачі больового сигналу. Ідеться про рецептори, чутливі до протонів, а також про рецептори АТФ (аденозитрифосфату). Перші задіяні в процесах, пов'язаних із локальною зміною концентрації протонів при станах, що супроводжуються генеруванням сигналів, які потім сприймаються як больові сигнали. Так

відбувається при переломах, інсультах, пухлинних процесах тощо. Другі реагують на потрапляння АТФ – молекули, яка за звичайних умов розміщується всередині клітини й забезпечує організм необхідною енергією, – в міжклітинне середовище внаслідок порушення цілісності клітини. Тоді АТФ дифундує до інших, не пошкоджених, клітин, впливаючи на відповідні рецептори, і далі центральною нервовою системою здорові клітини передають сигнал про те, що на периферії щось негаразд. На сьогодні вже з'ясовано структуру згаданих рецепторів, відкрито цілі родини їхніх типів, а науковці збагнули, що, впливаючи на конкретні молекулярні механізми, можна локально, на периферії нервової системи, запобігати тим чи іншим больовим станам або усувати їх. Чимало фармацевтичних компаній зараз активно працюють над створенням лікарських препаратів, що базувалися б на застосуванні специфічних блокаторів певних типів цих рецепторів.

Практично тоді ж, у 1980-х рр., в Інституті фізіології імені О. О. Богомольця НАН України під керівництвом академіка М. Веселовського (нині – заступник директора з наукової роботи цього інституту) було відкрито важливий тип кальцієвих каналів, що беруть участь у синаптичній передачі. Зовсім нещодавно з'ясувалося, що вони відіграють значну роль у передачі больових сигналів, і, впливаючи на ці канали, так само можна змінювати характер больових відчуттів, зокрема при хронічних формах болю. Цей напрям роботи продовжують розвивати нинішні співробітники інституту, а саме – відділу фізико-хімічної біології клітинних мембран, відділу сенсорної сигналізації та відділу молекулярної біофізики, – вивчаючи, серед іншого, зміну функцій кальцієвих каналів при різних захворюваннях, а також механізми зміни функцій та особливості активності глутаматних рецепторів для різних больових станів і можливості відновлення нормальної больової чутливості. Нещодавно у відділі сенсорної сигналізації було проведено дослідження змін молекулярних механізмів, що виникають у певних нейронах при травмі спинного мозку. Імпульсу цим дослідженням надала пропозиція колег із Інституту нейрохірургії імені академіка Ромоданова НАМН України: вони прагнули з'ясувати молекулярний механізм, що лежить в основі так званого спастичного синдрому, котрий спостерігається при ушкодженнях спинного мозку в дітей (наприклад, при дитячому церебральному паралічі) та дорослих. Суть цього синдрому полягає у тому, що кінцівка не лише більшою мірою втрачає рухливість, а й постійно перебуває в сильному напруженні, підвищеному тонусі, зсудомленості. Однак головна проблема при цьому – серйозний хронічний біль невідомого походження. Здійснивши експерименти, вчені створили модель такої спастичності, а, дослідивши функції різних видів інтернейронів, або ж вставкових нейронів (вони з'єднують мотонейрони (нейрони, що керують м'язами) та сенсорні нейрони), показали, як передаються сигнали в складних нейронних мережах спинного мозку, продемонстрували розбалансованість системи збудження й гальмування в них при вищезгаданих ушкодженнях і з'ясували молекулярні механізми, залучені до перебудови нейромережі

сенсорної частини спинного мозку внаслідок збудження мотонейронів. Як встановили науковці, активну участь в аналізованих ними процесах беруть рецептори глутамату – основного нейромедіатора збуджувальної нейропередачі у спинному мозку. При вхідному больовому сигналі ці рецептори змінюють свою провідність і, вбудовуючись у синапси або навіть перебуваючи поза ними (і тоді їх називають позасинаптичними рецепторами), можуть його посилювати – завдяки тому, що пропускають крізь себе більше кальцію (тобто перетворюються на більш кальційпровідні) і, таким чином, підвищують збудливість нейронів. «Це все, звичайно, досить складні фізіологічні процеси, але досліджувати їх дуже важливо. Ми вже зрозуміли, які рецептори беруть у них участь, зрозуміли, в яких типах нейронів це відбувається. Наступний крок – вигадати спосіб таргетного доправлення речовин, які могли б, залежно від потреби, або блокувати ці рецептори, або, навпаки, активувати їх. Вирішивши цю проблему, ми зможемо без побічних ефектів перемогти конкретний тип болю», – говорить Н. Войтенко. Результати здійснених досліджень учені НАН України та НАМН України виклали у статті, яку минулого року опублікувало престижне міжнародне фахове наукове видання *Scientific Reports*, що входить до видавничої групи *Nature Publishing Group*. Статтю також розміщено у відкритому онлайн-доступі, і безкоштовно ознайомитися з нею можуть усі зацікавлені дослідники – фармакологи, хіміки, біоінженери, медики, генетики. В іншій же публікації українські науковці описали спосіб доведеного блокування гіперактивності рецепторів глутамату, їхньої нормалізації і, відповідно, усунення больового синдрому за допомогою коротких ланцюжків ДНК (деякі дослідники пропонують використовувати для цього вірусні оболонки).

Як наголошує Н. Войтенко, знайти способи усунення досі невиліковних болів вдасться лише в тісній міждисциплінарній співпраці.

Більше дізнавайтесь з відеозапису: <https://youtu.be/UUqk1KDnWDA> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 13.02*).

Діяльність науково-дослідних установ

Задля наповнення бази сучасних польових матеріалів 17–19 січня 2018 р. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України (ІМФЕ) спорядив етнографічну експедицію на північ Тернопільщини.

Участь у роботі експедиції взяли молодший науковий співробітник відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» кандидат історичних наук Б. Сауляк, молодший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» кандидат історичних наук В. Щибря та провідний етнолог відділу «Український етнологічний центр» О. Головка.

Дослідження, що проводилося за кущовим принципом, охопило Шумський, Кременецький та Збараський райони. Місцем базування дослідників стало м. Кременець, з якого вони виїжджали до населених пунктів, розташованих на відстані 15–30 км.

Серед широкого кола пошукових зацікавлень учасників експедиції особливу увагу було приділено питанням господарської культури населення регіону (рільництву, городництву, садівництву, тваринництву, збиральництву, бджільництву, мисливству, рибальству), ремеслам і промислам (деревообробці, ковальству, гончарству, кушнірству, кравецтву, ткацтву, прядінню) та матеріальним основам життєзабезпечення (традиційному вбранню, архітектурі). Спорадично траплялися й змістовні усні наративи, пов'язані, зокрема, зі специфікою діяльності ОУН-УПА на теренах цього краю, а також цікаві інтерпретації топонімічних назв (іменувань сіл, кутків, хуторів, криниць, полів тощо), якими ділилися старожили.

Упродовж трьох днів етнологи відвідали шість населених пунктів – сс. Горинка, Кушлин і Плоске Кременецького району, с. Тилявка й Угорськ Шумського району та с. Великий Кунинець Збараського району. Вдалося поспілкуватися з респондентами 1920–1950-х рр. народження, від яких було зафіксовано понад 15 годин цифрових аудіозаписів. Крім того, в їхніх господарствах науковці сфотографували чимало речових зразків: рамкових вуликів, сільськогосподарських знарядь і транспорту (плугів, розпашників, борін; дерев'яних саней), окремих складових традиційного комплексу вбрання (сорочок, запасок тощо). Подорожуючи селами, дослідники також спостерігали й фіксували на світлинах цікаві зразки житлової архітектури та господарських приміщень, особливості сільських вулиць, логіку їхньої забудови й адаптації до умов ландшафту.

Перебуваючи на теренах Тернопільської Волині, науковці не оминули увагою й місцеві музейні осередки. Так, у с. Тилявка Шумського району вони відвідали літературно-меморіальний музей У. Самчука, в експозиції якого представлено етнографічну кімнату з ретельно підібраними й інвентаризованими предметами селянського побуту кінця XIX – середини XX ст.

Крім того, досить продуктивною виявилася робота в Кременецькому краєзнавчому музеї, котрий вирізняється багатством фондів народознавчого спрямування, а також ініціативністю співробітників у справі збереження й популяризації культурної спадщини краю. Директор Музею А. В. Левчук, під егідою якого в установі відбуваються сотні майстер-класів із традиційних ремесел (писанкарства, гончарства, лозо- та рогозоплетіння тощо), висловив готовність до конструктивної співпраці з ІМФЕ.

За результативну експедицію її учасники щиро вдячні всім небайдужим людям, без допомоги яких вона б не відбулася:

– заступникові директора з наукової роботи ІМФЕ кандидату історичних наук Н. Стішовій та мешканці м. Кременець О. Ципишевій – за

поради та підтримку на етапі планування поїздки, вибору населених пунктів, попереднього пошуку інформаторів;

– керівникам вищеназваних музеїв А. Левчуку і П. Панасюку – за цікаві розповіді, можливість ознайомитися з експозицією та фондами установ;

– співробітникам сільрад відвіданих населених пунктів – за всебічне сприяння проведенню експедиції.

Особливу шану науковці віддають своїм респондентам – носіям традиції, які, попри святкові клопоти у дні Голодної куті й Водохреща, охоче зголошувалися на інтерв'ю, ділилися досвідом, радили співрозмовників, демонстрували свою щедрість і гостинність (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 14.02).

Кадрова політика НАН України

1 лютого 2018 р. у будівлі Президії НАН України відбулася зустріч керівництва Академії в особах першого віце-президента академіка А. Наумовця, віце-президента академіка В. Кошечка, віце-президента академіка С. Пирожкова, головного вченого секретаря академіка В. Богданова із Президією Центрального комітету (ЦК) профспілки працівників НАН України – головою профспілки А. Широковим, заступником голови профспілки В. Столяровим, членами Президії ЦК профспілки. На зустріч було також запрошено представників профактиву – членів ЦК профспілки працівників НАН України й голів низки первинних організацій м. Києва, а також керівників підрозділів апарату Президії НАН України.

Перший віце-президент НАН України академік А. Наумовець і голова профспілки працівників НАН України А. Широков звернулися до присутніх зі вступними словами, окресливши нинішнє становище Академії та проблемні питання, з якими стикаються НАН України і її наукові установи.

Головний учений секретар академік НАН України академік В. Богданов у своєму виступі зосередився на фінансовому забезпеченні Академії в Державному бюджеті України на 2018 р.

Потому учасникам зустрічі з боку профспілки було надано можливість висловити свою позицію з тієї або іншої проблеми, а також поставити запитання, нерідко досить гострі, керівництву Академії. Найчастіше порушувалися такі проблеми:

– невиконання державною владою норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;

– недостатність базового фінансування Академії за КПКВК 6541030 протягом трьох останніх років і, як наслідок, дефіцит фонду оплати праці та режим неповної зайнятості в більшості наукових установ;

– негативні наслідки значного скорочення наукових установ і відтік наукової молоді;

- причини відсутності перегляду термінів і обсягів планових тем за умов неповного робочого тижня;
- режим роботи адміністрації установ і Президії НАН України;
- фінансування НАН України за новим КПКВК 6541230 і принцип розподілу цих коштів;
- оцінювання діяльності наукових установ та його співвідношення з державною атестацією;
- першочергові й невідкладні кроки для поліпшення ситуації із зайнятістю й оплатою праці;
- принципи розподілу базового фінансування.

Керівництво Академії та відповідних підрозділів Президії НАН України надало змістовні відповіді на питання.

Підбиваючи підсумки зустрічі, голова профспілки працівників НАН України А. Широков запропонував:

1) у стислі терміни проаналізувати кошториси доходів і видатків та штатні розписи наукових установ; узагальнити реальний дефіцит фонду оплати праці при стовідсотковій зарплаті у режимі повної зайнятості;

2) для вирішення цієї проблеми спільним листом звернутися до Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховної Ради України, парламентських комітетів і фракцій політичних партій із обґрунтуванням збільшення фінансування НАН України на відповідну суму під час перегляду Державного бюджету України на 2018 р. за підсумками першого кварталу;

3) зробити все залежне від НАН України для максимального пришвидшення фінансування за КПКВК 6541230.

А. Широков також проінформував керівництво Академії, що ЦК профспілки готує позов до Кабінету Міністрів України з приводу невиконання останнім Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

На завершення голова профспілки подякував керівництву Академії за проведення зустрічі та запропонував зробити такі заходи регулярнішими (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 15.02*).

Здобутки української археології

Про досягнення вітчизняних археологів і перешкоди, які гальмують розвиток цієї галузі наукових досліджень, в ефірі чергового випуску програми «Наука XXI» парламентського телеканалу «Рада» розповів директор Інституту археології НАН України член-кореспондент НАН України В. Чабай.

«Археологія – це комплексна наука, головною метою якої є відтворення історичних процесів минулого на основі аналізу залишків

матеріальної культури (від періоду палеоліту до Нового часу), що перебувають як під землею, так і у воді. До певної міри, наша робота нагадує роботу слідчого, який робить реконструкцію злочину за рештками на місці події», – пояснює вчений.

Провідною вітчизняною науковою установою, що виконує дослідження в цій галузі, є Інститут археології НАН України – один із найбільш знаних і авторитетних наукових центрів Східної Європи. Структура інституту визначається одночасно за хронологічними й територіальними критеріями – більшість відділів спеціалізуються на певних історичних епохах (від кам'яної доби до Середньовіччя), проте функціонують також відділи археології Києва і археології Північно-Західного Причорномор'я та Криму.

За словами В. Чабая, вік переважної більшості знахідок (особливо для найбільш ранніх етапів історії людства) ідентифікується за допомогою спеціальних радіометричних методів датування. Для визначення віку того чи іншого культурного шару застосовуються також геологічні методи. Крім того, виявлені рештки матеріальної культури деяких періодів порівнюються з інформацією, що міститься в писемних джерелах – літописах, хроніках тощо. Археологам вдається відтворювати чимало різних процесів, пов'язаних із господарською діяльністю людини, зокрема технології розщеплення кременю, виготовлення кераміки, виготовлення й оброблення заліза й інших металів, ведення землеробства, тваринництва, полювання.

Одна з найцікавіших і найяскравіших археологічних історій пов'язана з коригуванням гіпотези про антропогенез, тобто про походження людини сучасного антропологічного типу, говорить В. Чабай. Ще років зо тридцять тому вважалося, що неандертальці й сапієнси існували послідовно і перші змінили других. Однак результати археологічних розкопок, які проводилися наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. (зокрема й роботи українських археологів у Криму), засвідчили, що насправді ці дві лінії еволюції людини співіснували (впродовж періоду приблизно від 38 до 30 тис. років тому) і суттєво відрізнялися за структурою ДНК. Як виявили дослідники, у ґрунті шари з неандертальськими артефактами перебували вище, ніж шари з артефактами, котрі належали сапієнсам. Пізніше з'ясувалося, що сапієнси з'явилися на території Африки 200 тис. років тому (а близько 40 тис. років тому вони мігрували до Європи), неандертальців же на цьому континенті не зафіксовано взагалі. Таким чином, результати археологічних розкопок змусили суттєво переглянути первинну наукову гіпотезу, оскільки нові дані пізніше неодноразово отримували підтвердження за підсумками досліджень на Балканському й Піренейському півостровах.

Проте вагомими здобутками відзначається не лише минуле, а й сьогодення вітчизняної археології. Одним із найпомітніших результатів 2000-х рр. є виявлені в Гінцях (на Полтавщині) знахідки, вік яких складає близько 1 млн років (так звана Гінцівська стоянка). У зазначеній місцевості фахівці Інституту археології НАН України реконструювали верхньопалеолітичне поселення, помешкання якого зроблено з кісток мамонтів. На щастя

дослідників це поселення надзвичайно добре збереглося – його, що дуже рідко трапляється, не пошкодили ані природні чинники, ні людська діяльність.

2014 р. археологи Академії здійснили розвідкові дослідження в Межигір'ї – на території колишньої резиденції Президента України – і знайшли там поселення від епохи бронзи до часів Київської Русі та пізнього Середньовіччя. В 2017 р. учасники однієї з археологічних експедицій, що працювала в Київській області, на прохання місцевого населення виїхали на об'єкт, який почасти встигли розграбувати «чорні копачі» (вчені воліють не називати їх чорними археологами, бо останні, по суті, нищать національну археологічну спадщину), та виявили там (а саме – на річці Рось) унікальний за своїм багатством могильник балтів XI ст. Учені припускають, що йдеться, найімовірніше, про групу балтського населення, яких, згідно з літописними джерелами, за доби правління князя Я. Мудрого було переселено для захисту південного рубежу Київщини. На момент прибуття співробітників Інституту археології НАН України грабіжники забрали з ґрунту певну кількість металевих виробів (в тому числі з кольорових металів), проте чимало інших артефактів (зокрема, зброї та прикрас) залишилося. Дослідивши могильник, учені відзначили дохристиянський тип поховання в ньому. Про знахідку археологи поінформували українські державні органи та Міністерство закордонних справ Литовської Республіки, оскільки виявлений об'єкт належить і до литовської культурно-історичної спадщини, та сподіваються в майбутньому отримати міжнародний грант на продовження робіт у цій місцевості.

Стурбованість української археологічної громади викликає стан охорони пам'яток в анексованому Криму, на території якого вчені Академії не працюють від 2014 р. Між тим, з дозволу окупаційної влади там проводять величезні обсяги розкопок, і доля виявлених артефактів (а там чимало й поселень, і курганів) невідома. Незаконними археологічними дослідженнями супроводжуються, зокрема, будівництво мосту через Керченську протоку та розширення дороги між Севастополем і Керчу.

Відповідаючи на запитання ведучої, В. Чабай зазначив, що вітчизняні науковці при плануванні досліджень користуються надбаннями своїх попередників (археологію як окрему наукову дисципліну на українських теренах було започатковано ще наприкінці XIX ст.), звітними матеріалами, що зберігаються в архівах. Однак більшість пам'яток знаходять при ландшафтних змінах унаслідок будівельних робіт. Частими є й випадкові знахідки, про які археологам повідомляють місцеві мешканці.

Як наголосив гість телепередачі, необхідно терміново усувати прогалини законодавства, через які в нашій країні вже кілька років поспіль руйнуються та втрачаються археологічні пам'ятки. Наприкінці 2003 р. Україна ратифікувала переглянуту Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини 1992 р., звану як Мальтійська конвенція – головний для нас міжнародно-правовий акт у сфері охорони археологічної спадщини.

На підставі конвенції у 2004 р. було прийнято Закон України «Про охорону археологічної спадщини» та внесено системні зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини». Згідно з положеннями цих документів потенційно шкідливим для археологічної спадщини проектам господарського освоєння територій мали передувати необхідні археологічні дослідження, оплачувані коштом замовників зазначених проектів. Однак починаючи з 2011 р. парламент ухвалив Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» та низку інших актів, якими, всупереч міжнародним зобов'язанням України, було практично скасовано відповідні археологічні наукові процедури. Тепер забудовник, фактично, на власний розсуд, вирішує, чи слід проводити дослідження перед початком робіт. У цей час в інших країнах Європи сьогодні, внаслідок впровадження Мальтійської конвенції, археологічне дослідження загрозованих пам'яток вже стало справою не лише науковців, а й усього суспільства. Археологія стає різновидом публічної служби. Це комплексне явище отримало назву превентивної археології. Саме така практика археологічних досліджень і має зараз слугувати зразком для України, стверджує В. Чабай. Адже, виїжджаючи працювати на місця з порушеним людиною ландшафтом, археологи в абсолютній більшості випадків мають справу з уже пошкодженими пам'ятками. Крім того, при складенні загальнодержавного кадастру земель потрібно буде визначати припустиме цільове призначення окремих ділянок, ґрунт яких може містити культурні шари (так, на ділянках із порівняно неглибоким заляганням культурного шару слід заборонити певні види сільськогосподарських робіт, що передбачають глибоку оранку).

В. Чабай також пояснив, що археологи не завжди вдаються до руйнівних методів досліджень (тобто таких, по завершенні яких на ділянці не лишається культурного шару): частина робіт потребує реконструкційного підходу – розкопування об'єкта з метою його подальшої музеєфікації. Проте такі дослідження доволі коштовні й тривають значно довше. Особливо проблематичним їхнє проведення видається з огляду на хронічне недофінансування галузі та дедалі відчутніший брак кваліфікованих кадрів. Усього в Україні налічується близько 300 фахових археологів. Однак цієї кількості недостатньо: в сусідній Польщі, котра суттєво поступається Україні за площею своєї території, працюють майже 3 тис. археологів, але навіть їхніх зусиль виявилось недостатньо під час масштабної реконструкції автомобільних доріг, і державі доводилося запрошувати зарубіжних фахівців, зокрема й українських. Наразі, крім бюджетних коштів, вітчизняну археологію утримують міжнародні гранти (яких, як підкреслює В. Чабай, не так багато, як, скажімо, грантів для науковців-природничників, і які надзвичайно важко виграти), приватні кошти (переважно від забудовників), а також кошти з бюджетів місцевих громад (надходження з останнього джерела уможливила адміністративно-територіальна реформа, більш відома як децентралізація). В цілому ж, ситуація в галузі, на жаль, невтішна: «Ми ще тримаємося на старих кадрах і здобутках, але це буде дуже недовго. І ця

проблема не є специфічною проблемою української археології. Поки буде таке жахливе недофінансування, ми втрачатимемо не лише в археології, а й у всій українській науці», – говорить В. Чабай.

Відеозапис телепрограми доступний за посиланням: <https://youtu.be/8SrCRI4f3Rk> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 14.02).

Інноваційні розробки та технології

2 лютого 2018 р. газета «Урядовий кур'єр» (№ 23 (6139)) опублікувала статтю директора Інституту економіки природокористування та сталого розвитку (ІЕПСР) НАН України доктора економічних наук, професора, академіка НААН України М. Хвесика та завідувача відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів цього інституту доктора економічних наук А. Сундука, присвячену можливостям галузі природокористування як платформи для підприємництва й інвестицій.

«...Природні ресурси в умовах постіндустріальної економіки набувають нових рис і властивостей. Як показує досвід, у період індустріальної економіки інтерес до цих ресурсів полягав у тому, що вони задовольняли потреби споживачів в аграрній продукції, водопостачанні, важливою була продукція з деревини тощо. Такий підхід значною мірою зумовив надмірний пресинг на природні ресурси та екологічні проблеми. <...> Але поступово (і це позитив) почало змінюватися розуміння ресурсу з джерела задоволення споживчих потреб до ринкового активу, здатного формувати прибуток. Формувалися нові ринки і виникали можливості використання ресурсів. Поступово з'явилися тенденції входження природного ресурсу у зони ринку. Економісти це пояснюють феноменом зближення природоресурсного і ринкового циклів, у зоні контакту яких формуються можливості їхньої взаємодії», – пишуть науковці, зазначаючи, водночас, що навіть у цьому випадку залишаються певні ризики для довкілля, нівелювати які можна завдяки відповідальності інвестора й дотриманню ним законодавства, і наголошують: «З одного боку, через те, що використання природних ресурсів зміщується зі споживчого бачення до активізації ринкових характеристик (можливість залучення до діяльності компаній, формування платежів за використання тощо), зменшується тиск на ресурси. З іншого – маємо пам'ятати, що природокористування – не просто чергова й звичайна галузь діяльності ринку, а унікальне середовище з унікальними властивостями, які треба примножити через взаємодії».

«Зближуючись із ЄС та втілюючи проголошені реформи, Україна має імплементувати передовий західний досвід зокрема й використання природноресурсного потенціалу. Це сприятиме поступовій інтеграції ресурсів у ринок для кращого задоволення потреб споживачів. За таких умов

природні ресурси та їх використання стануть платформами для підприємництва та інвестування, що сприятиме розвитку галузі й держави», – підсумовують автори.

Якою сумою оцінюється загальна вартість залучених в обіг природних ресурсів України і що є основою нашого національного природного багатства? Чи є перспективи для успішного державно-приватного партнерства в сфері природокористування, зокрема на рівні місцевих громад? Як у нашій країні розвивається альтернативна енергетика і чи зростають інвестиції в цю галузь? Який корисний європейський досвід Україні варто було б запозичити? Докладніше про все це дізнавайтеся з повного тексту публікації: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/formuyutsya-novi-galuzi-biznesu/> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 13.02).*

До уваги держслужбовця

Т. Гришина, мол. наук. співроб. НБУВ

Актуальні питання етнопонаціональної політики в Україні

(за фондами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 2012–2017 рр.)

(Початок, закінчення у № 5)

Етнопонаціональна політика у загальнодержавному контексті

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : монографія / В. І. Андріяш ; М-во освіти і науки України, Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2013. – 324 с. : табл. – Бібліогр.: с. 283–324.
Вс56408

2. Горелов М. Є. Українська етнічна нація / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – Київ : Еко-Продакшн, 2012. – 192 с.
Ва759973

3. Діденко О. Г. Формування і реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді в умовах соціокультурних трансформацій в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Діденко Олег Григорович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2014. – 20 с.
Ра412304

4. Етнопонаціональна політика в теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення : матеріали V всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (Івано-Франківськ, 14–15 черв. 2013 р.) / Івано-Франків. обл. рада, Ін-

т політ. освіти ВО «Свобода», Каф. політології Ін-ту історії, політології і міжнар. відносин Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника [та ін.] ; наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 485 с. – Назва обкл. : Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави.

Ва774940

5. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика в контексті української національної ідеї: теоретико-методологічні засади : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Євсєєва Галина Петрівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Харків, 2012. – 42 с.

Ра390168

6. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика в контексті української національної ідеї: теоретико-методологічні засади : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Євсєєва Галина Петрівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. – Дніпропетровськ, 2012. – 493, [9] арк. – Бібліогр.: арк. 423–477.

Дс131293

7. Здіорук С. І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна ; за ред. С. І. Здіорука ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ, 2012. – 57 с.

Ва764056

8. Ірхін О. А. Моделі інтеграції євразійського простору та національні інтереси України : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / Ірхін Олександр Анатолійович ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2012. – 36 с.

Ра387467

9. Караваєв В. С. Концептуальні засади державної політики формування української національної ідентичності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / Караваєв Вадим Сергійович ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ, 2013. – 17 с.

Ра398851

10. Кривицька О. В. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України : монографія / О. В. Кривицька ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2015. – 325 с.

Ва791514

11. Лесев І. В. Етнонаціональний чинник у становленні громадянського суспільства в Україні (українознав. контекст) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12 / Лесев Ігор Васильович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2013. – 18 с.

Ра397200

12. Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу : монографія / Г. І. Луцишин ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2012. – 361 с.

Ва757580

13. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: іст. нариси : кол. монографія / О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський [та ін.] ; відп. ред. В. А. Смолій ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 590 с. : табл.

Вс53817

14. Пальшков К. Є. Політична система України: національний фрагмент реформування в контексті трансформаційних процесів Центрально-Східної Європи та СНД : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Пальшков Костянтин Євгенович ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – 16 с.

Ра402420

15. Пивоваров Ю. А. Вплив етнонаціонального чинника на процеси демократичної трансформації в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Пивоваров Юрій Анатолійович ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2012. – 20 с.

Ра390032

16. Пивоваров Ю. А. Вплив етнонаціонального чинника на процеси демократичної трансформації в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Пивоваров Юрій Анатолійович ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – 226 арк. : табл. – Бібліогр.: арк. 183–219.

Дс130690

17. Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства : наук. зап. / І. О. Кресіна, Л. І. Лойко, В. А. Явір [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2013. – 155 с. : табл.

Ва780270

18. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях : аналіт. доп. / С. Ю. Римаренко, Ю. Ж. Шайгородський, В. В. Бушанський [та ін.] ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2014. – 186 с.

Va791512

19. Правові механізми врегулювання етнополітичних конфліктів в Україні : наук. зап. / І. О. Кресіна, О. Н. Кубальський, С. В. Стоєцький [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького – Київ, 2011. – 104 с.

Va758835

20. Рафальський І. О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.05 / Рафальський Ігор Олексійович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2017. – 36 с.

Pa427245

21. Рафальський І. О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи : монографія / І. О. Рафальський ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ ; Ніжин : Лисенко М. М., 2016. – 478 с. : табл. – Бібліогр.: с. 424–478.

Va811245

22. Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні : матеріали парламент. слухань у Верхов. Раді України 11 берез. 2015 р. / Верхов. Рада України, Ком. з питань прав людини, нац. меншин і міжнац. відносин. – Київ : Парламент. вид-во, 2015. – 204 с. – (Парламентські слухання).

Va798453

23. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова ; відп. ред. С. В. Кульчицький ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – 405 с.

Vc58122

24. Скловський І. З. Метафізика української ідеї в контексті її етнонаціональних змін на межі тисячоліть : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 19.00.03 / Скловський Ігор Зіновійович ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – 27 с.

Pa402797

25. Тимофєєв С. П. Удосконалення механізмів державного регулювання етнонаціональних відносин в Україні : автореф. дис. ... канд.

наук з держ. упр. : 25.00.02 / Тимофєєв Сергій Павлович ; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2012. – 20 с. : рис.

Ра388537

26. Тимофєєв С. П. Удосконалення механізмів державного регулювання етнонаціональних відносин в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Тимофєєв Сергій Павлович ; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2012. – 225 арк. – Бібліогр.: арк. 186–225.

Дс131031

27. Хрящевська Л. М. Етнонаціональна політика в Україні в період незалежності : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Л. М. Хрящевська ; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського, Навч.-наук. ін-т історії, політології та права. – Миколаїв : Гельветика, 2016. – 207 с.

Ва799406

28. Веденєєв Д. В. Наукове забезпечення формування політики національної пам'яті в Україні: до питання про визначення принципів, змісту і механізмів реалізації [Електронний ресурс] / Д. В. Веденєєв // Нац. та іст. пам'ять. – 2013. – Вип. 6. – С. 208–216. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_6_22.

29. Іжнін І. Проблема трактування національних інтересів та інформаційна політика держави на сучасному етапі [Електронний ресурс] / І. Іжнін // Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 31. – С. 3–8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2012_31_3.

30. Оржель О. Європейська політика згуртування 2007–2013 років: вироблення та впровадження на національному рівні [Електронний ресурс] / О. Оржель // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2012. – Вип. 1. – С. 120–130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_1_15.

31. Розумний М. М. «Громадянське суспільство» vs «політична нація» [Електронний ресурс] / М. М. Розумний // Стратег. пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 5–11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_2_3.

32. Трач Н. Національна ідентичність як основа для ефективної мовної політики [Електронний ресурс] / Н. Трач // Мова і сусп.-во. – 2012. – Вип. 3. – С. 189–195. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mis_2012_3_24.

Етнонаціональні проблеми та їх розв'язання: регіональний аспект

33. Балагура О. В. Исторические особенности и современные проблемы этнокультурных и этнополитических процессов в Крыму : [монография] / О. В. Балагура, Д. А. Прохоров, В. Г. Тур. – Симферополь : Антиква, 2012. – 154 с. – Библиогр.: с. 133–152.

Ва761866

34. Галагуз І. В. Етнонаціональна мобілізація українців та етнічних меншин Центрального Полісся (1990-ті –2012 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Галагуз Ірина Вікторівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2013. – 16 с.

Ра399253

35. Донбас в етнополітичному вимірі / авт. кол.: В. Котигоренко (керівник), Л. Ковач, О. Рафальський [та ін.] ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2014. – 584 с.

Ва798488

36. Мелеганіч Г. І. Реалізація етнонаціональної політики в контексті розбудови громадянського суспільства в Україні (на прикладі Закарп. обл.) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Мелеганіч Ганна Ігорівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2012. – 20 с.

Ра393038

37. Модель етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму : наук. зап. / І. О. Кресіна, В. П. Горбатенко, В. А. Явір [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2016. – 103 с.

Ва811883

38. Національна безпека України: кримський вектор : зб. док. і матеріалів (1917–2014 рр.) : [у 5 ч.] / упоряд.: Л. Рябошапко, І. Вдовичин, В. Гринчак [та ін.] ; Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького [та ін.]. – Івано-Франківськ ; Львів : Ліга-Прес, 2015.

Ч. 5 : (Листопад 2013 – грудень 2014 рр.). – 769 с.

В355947/5

39. Смолій В. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи : (аналіт. доп.) / В. Смолій, С. Кульчицький, Л. Якубова ; відп. ред. Г. Боряк ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2016. – 615 с.

Вс62647

40. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського

націотворення / Л. Д. Якубова ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2014. – 109 с. – (Студії з регіональної історії. Степова Україна).

Ва789940

41. Агарков О. А. Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект [Електронний ресурс] / О. А. Агарков // Грані. – 2014. – № 4. – С. 81–85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_4_17.

42. Гопич М. К. Проблеми реалізації права національних меншин на самоорганізацію на регіональному рівні [Електронний ресурс] / М. К. Гопич // Південноукр. правн. часопис. – 2014. – № 3. – С. 13–15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_6.

43. Орос І. Забезпечення розвитку освіти засобами національно-культурних традицій національних меншин у Закарпатській області [Електронний ресурс] / І. Орос // Освіт. простір України. – 2014. – Вип. 1. – С. 72–81. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oru_2014_1_13.

44. Остапець Ю. О. Участь національних меншин у виборчих процесах: світовий досвід та українська політична практика (на прикладі Закарпатської області) [Електронний ресурс] / Ю. О. Остапець // Політикус. – 2016. – Вип. 2. – С. 105–109. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_2_24.

45. Семікін М. Стан та проблеми реалізації етнонаціональної державної політики щодо вивчення та збереження рідних мов (на прикладі національних меншин Запорізької області) [Електронний ресурс] / М. Семікін // Українознав. альм. – 2012. – Вип. 9. – С. 353–355. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_9_101.

46. Слабкий Г. О. Стан здоров'я і медичного обслуговування національних меншин України на прикладі румунів і молдован Чернівецької області [Електронний ресурс] / Г. О. Слабкий, О. М. Ціборовський, В. М. Сорока, С. І. Леонець // Україна. Здоров'я нації. – 2013. – № 1. – С. 41–49. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2013_1_8.

47. Халавка Т. Формування інтеграційної моделі державної етнонаціональної політики на прикладі Чернівецької області [Електронний ресурс] / Т. Халавка // Актуал. проблеми держ. упр. – 2015. – Вип. 1. – С. 135–138. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_1_32.

48. Шайхатдінов А. З. Мовна політика держави як фактор збереження національної культури етнічних меншин Донбасу [Електронний ресурс] / А. З. Шайхатдінов // Вісн. Маріуп. держ. ун-ту. Серія : Філософія,

культурологія, соціологія. – 2013. – Вип. 6. – С. 113–119. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2013_6_20.